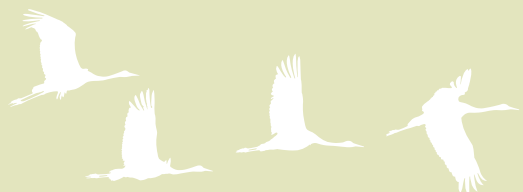

Limburgse Vogels

Een uitgave van de Vogelstudiegroep van het
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

JAARGANG 22 | EDITIE

2012

Colofon

Limburgse Vogels bestaat sinds maart 1989 en is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt minimaal éénmaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Redactie

Nicole Reneerkens (eindredactie), Jan Joost Bakhuizen, Karin Linders, Jan Erik Kikkert, Fred Hustings, Patrick Palmen, Jules Bos, Rob van der Laak.
Redactie Limburgse Vogels, Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond, e-mail: secretariaat@limburgsevogels.nl

Fotoredactie

Patrick Palmen, tel. 06-30266324,
e-mail: fotoredactie@limburgsevogels.nl

Redactie Adviesraad

Boena van Noorden, Gijs Kurstjens, Arjan Ovaa

Opmaak

Ivo Meeuwissen

Figuren en diagrammen

Jan Erik Kikkert, Ivo Meeuwissen

Druk

Drukkerij Valkenstadt, Valkenswaard

Abonnementenadministratie

Nieuwe abonnementen, wijzigingen, opzeggingen en/of klachten kunnen schriftelijk worden doorgegeven aan de abonnementenadministratie Limburgse Vogels, p/a Vogelstudiegroep Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond of via e-mail: kantoor@nhgl.nl

Kosten jaarnummer

Editie 2012, inclusief verzendkosten €15,00; voor leden van het NHGL €12,50. Overmaken op postgiro 1134234, t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, o.v.v. 'Limburgse Vogels 2012'. De afhaalprijs voor leden van het NHGL is €10,00. Bedrijven, instellingen, verenigingen e.d. betalen €17,50 inclusief verzendkosten. Voor België gelden dezelfde bedragen, o.v.v. 'Limburgse Vogels 2012', IBAN: NL92 INGB 0001 1342 34 en BIC: INGB NL 2A.

Dit nummer werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Provincie Limburg.

provincie limburg

Foto omslag

Futen, Kruising Noordervaart - Zuid-Willemsvaart, Nederweert,
5 september 2012 (O. Plantema)

Zeldzame en schaarse broedvogels in Nederweert in 1994-2011

Thijs Loven

Waterral, De Zoom, Nederweert, 29 januari 2006 (O. Plantema)

In 1994 is door de Vogelwerkgroep Nederweert het initiatief genomen om de gemeente Nederweert, exclusief de Groote Peel, op zeldzame en schaarse broedvogels te onderzoeken. Wat als een eenmalige telling begon, is uitgroeid tot een reeks van 18 jaar. In deze periode zijn 88 soorten als broedvogel vastgesteld en zijn aantalsontwikkeling, verspreiding en biotoop gedetailleerd opgetekend. Het begin van het onderzoek valt samen met een periode waarin grootschalig natuurherstel zijn intrede doet, het agrarisch grondgebruik verder wordt geïntensiveerd en woonkernen en industrieterreinen flink uitbreiden. Samen met weersomstandigheden en de situatie in de overwinteringsgebieden spelen deze factoren een grote rol in voorkomen en aantalsontwikkeling van soorten. In dit artikel worden zes biotopen in Nederweert onderschei-

den en wordt per biotoop aan de hand van kenmerkende vogelsoorten ingegaan op een aantal ontwikkelingen. Voor een uitgebreid overzicht van alle soorten wordt verwezen naar het broedvogelrapport 2011 (Loven, 2012) op de website Vogelwerkgroepnederweert.nl.

Materiaal en methode

In 1994 is het onderzoeksgebied, de gemeente Nederweert exclusief de Groote Peel in totaal 9759 ha groot en in 19 telgebieden opgedeeld. De grootte van de telgebieden ligt globaal tussen de 80 en 750 ha. Het aantal waarnemers is gegroeid van 15 tot 30-35 in de jaren daarna. Het onderzoek is uitgevoerd volgens de methode van het Broedvogel Monitoring Project Bijzondere soorten (BMP-B) van Sovon Vogelonderzoek Nederland (Sovon), zoals

beschreven in van Dijk & Boele (2011). Door een gestandaardiseerde methode te gebruiken is het mogelijk opeenvolgende jaren met elkaar te vergelijken en kunnen aantalsontwikkeling, verandering in verspreiding en verschuiving binnen biotopen worden vastgesteld.

In de meeste telgebieden begint het broedvogelonderzoek in de tweede of derde week van maart. De laatste volledige bezoeken vinden uiterlijk in de derde week van juni plaats. In telgebieden waarin de landschapstypen bos en moeras aanwezig zijn, worden bezoeken eerder gepland en worden na het laatste ochtendbezoek in juni een aantal aanvullende bezoeken gebracht. Afhankelijk van de grootte van een telgebied en de aanwezige biotopen zijn vijf tot acht ochtendbezoeken en een tot drie avondbezoeken nodig. Naast de reguliere ochtendbezoeken zijn aanvullende deelbezoeken nodig voor soorten die zich laat in het broedseizoen vestigen of voornamelijk in de avonduren actief zijn.

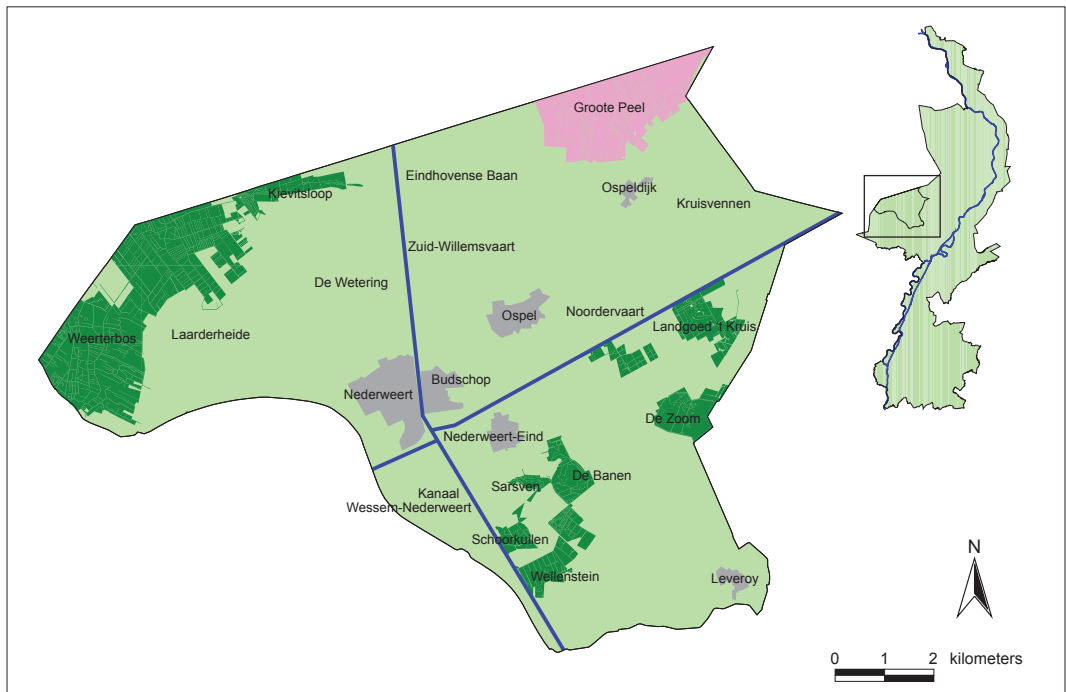
Met de resultaten van het onderzoek kan de dichtheid van de verschillende vogelsoorten (het aantal territoria per 100 ha) worden berekend en de mate van verspreiding binnen het onderzoeksgebied. Deze wordt uitgedrukt in het percentage bezette kilometerhokken

in het werkgebied. De indeling is ontleend aan de 'Topografische Inventarisatieatlas voor flora en fauna van Nederland'. Kilometerhokken die deels buiten het onderzoeksgebied liggen, zijn als heel kilometerhok meegenomen. In het onderzoeksgebied liggen 131 kilometerhokken. De strengheid van de winter is bepaald aan de hand van het Hellmanngetal.

In de onderzoeksperiode is tijdens de ochtendbezoeken gemiddeld tussen de 3,5 en 5,5 minuten per ha geïnventariseerd. In moeilijk toegankelijke bos- en moerasgebieden ligt de tijdsbesteding aanzienlijk hoger, in gebieden met veel bebouwing en (open) gebieden met relatief weinig soorten lager. Aanvullende en soortgerichte bezoeken en avond- en nachtbezoeken zijn niet in de tijdsbesteding verwerkt.

Gebiedsomschrijving

Nederweert ligt in het meest westelijke deel van Midden-Limburg (figuur 1). De gemeente wordt begrensd door de provinciegrens met Noord-Brabant, de autosnelweg A2 en de gemeentegrenzen van de gemeenten Leudal, Peel en Maas en Weert. Nederweert heeft een oppervlakte van 10.178 ha. Het onderzoeksgebied wordt doorsneden door de

Figuur 1. Onderzoeksgebied en toponiemen.

kanalen Zuid-Willemsvaart, Noordervaart en Kanaal Wessem-Nederweert. Er zijn zes woonkernen (Nederweert, Budschop, Ospel, Ospeldijk, Nederweert-Eind en Leveroy) met in totaal 16.775 inwoners (1 januari 2012). De bebouwing is geconcentreerd op de hogere zandgronden (plateau van Weert). Rond de woonkernen liggen buurtschappen, concentraties van intensieve veehouderijen en is sprake van relatief kleinschalige akkerbouw. Het cultuurland is dunbevolkt en wordt door de agrarische sector intensief bewerkt. Aan de randen van de gemeente liggen in een hoefijzervorm waardevolle natuurgebieden als het Weerterbos, de Kievitsloop, de Groote Peel, landgoed 't Kruis, De Zoom, De Banen en het Sarsven, Wellenstein en de Schoorkuilen.

Aantalsontwikkeling van kenmerkende soorten per biotoop

Moeras

Moeras komt in Nederweert voor in de vorm van verlande en verruigde hoogveengebieden. Open water is hier niet of nauwelijks aanwezig. De Zoom en de Kievitsloop worden als moerasgebied aangemerkt. De laatste is een smalle beek met een constant waterpeil en wordt gevoed met voedselrijk water. In de westelijke helft bevindt zich een brede rietkraag met plaatselijk wilgenstruweel, de oostelijke helft bestaat uit een strook opgaand en verdroogd moerasbos. Langs de Kievitsloop liggen in- en extensief beheerde, vochtige graslanden. Het gebied ligt te midden van open cultuurland. De Zoom is een 80 ha groot hoogveenrestant. Door een dalende grondwaterstand als gevolg van drainage van omringende landbouwgronden is het gebied verdroogd en verruigd. Grote delen zijn dichtgroeid met

wilgen. De vegetatie in de open delen bestaat uit biezen, pijpenstrootje, hennegras, riet en struik- en dopheide. De Zoom wordt omgeven door open en halfopen cultuurland.

De Zoom en de Kievitsloop zijn belangrijke broedgebieden voor karakteristieke moerasvogels. De **Wateral** is alleen in De Zoom vastgesteld. De Kievitsloop is te droog en te zeer verruigd en voldoet niet aan de vestigingsvoorwaarden van de Wateral. Onder bepaalde omstandigheden is in De Zoom een optimaal biotoop aanwezig en wordt hier jaarlijks de helft of meer van alle territoria in Nederweert vastgesteld. De aantalsontwikkeling wordt bepaald door het waterpeil en de strengheid van de voorafgaande winter. Strengere winters gevolgd door droge voorjaars zijn funest. Na de koude, vrij droge winters van 1995/96 en 1996/97 worden in drie opeenvolgende jaren geen territoria vastgesteld. Na een reeks zachte winters en hoge waterstanden herstelt de populatie en neemt het aantal territoria toe tot een recordniveau (1999: 7, 2003: 28). Onder invloed van lage waterstanden en winters met stevige vorstperiodes daalt het aantal weer tot 2-13 territoria (tabel 1).

Meer dan 90% van de **Blauwborsten** broedt in natuurgebieden, met De Zoom en de Kievitsloop als kernen. De soort is een van oudsher bekende broedvogel in Nederweert (Loven & Pahlplatz, 2003). In het onderzoeksgebied is het een schaarse tot vrij schaarse broedvogel. Het aantal schommelt jaarlijks tussen 23-42 territoria. In de Kievitsloop is, mede door een constante wateraanvoer, weinig veranderd in de onderzoeksperiode. Het aantal ligt tamelijk stabiel tussen 4-8 territoria. Heel anders is de situatie in De Zoom waar de Blauwborst al vanaf 1988 jaarlijks is vastgesteld. In De Zoom is een sterke

Tabel 1. De Zoom. Aantalsontwikkeling van Wateral, Blauwborst en Sprinkhaanzanger in relatie tot het waterpeil in maart in meters NAP.

De Zoom 88-99	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99
m/NAP	29,07	29,08	28,74	28,50	28,45	28,45	29,03	29,02	28,45	28,45	28,53	29,12
Wateral	10	10	4	0	0	0	3	7	0	0	0	7
Blauwborst	11	9	8	6	4	6	12	11	10	8	7	13
Sprinkhaanzanger	0	0	2	2	1	3	2	3	1	0	1	0
De Zoom 00-11	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
m/NAP	28,82	28,83	28,94	28,95	28,61	28,68	28,62	28,79	28,76	28,61	28,76	28,86
Wateral	18	17	19	28	5	7	3	2	13	3	6	3
Blauwborst	13	20	11	17	13	9	10	9	12	13	13	11
Sprinkhaanzanger	2	2	0	4	6	8	14	2	5	12	12	8

relatie tussen de hoogte van het waterpeil en het aantal territoria (tabel 1). Bij een lage voorjaarsstand (<28.60 m/NAP) worden minder territoria vastgesteld (3-7) en bij een hoge waterstand (tot 29.12 m/NAP) meer (maximaal 18). De langjarige trend in De Zoom is licht positief. Waarschijnlijk profiteert de soort van de opkomst van vuilboom en wilg in de open delen. De aanwezigheid van struwelen, als zang- en uitkijkpost voor de mannetjes, vormt een belangrijke vestigingsvoorwaarde.

Voor de **Sprinkhaanzanger** is De Zoom het kerngebied in Nederweert. De soort wordt hier al vanaf 1988 onderzocht. Het reservaat herbergt gewoonlijk driekwart van de lokale populatie en is in sommige jaren zelfs het enige bezette gebied. De Kievitsloop is slechts incidenteel bezet; de kern is te zeer verbost of te ruig terwijl in de aangrenzende extensieve graslanden en pitrusveldjes struweel juist ontbreekt. Sprinkhaanzangers broeden in de open delen met hennegras, pijpenstrootje, pitrus en verspreide opslag van struweel. Het waterpeil blijkt ook bij deze soort van invloed op het aantal territoria. Bij hoge waterstanden (1988-1989, 1994-1995, 1999-2003) worden delen van De Zoom ongeschikt en is het aantal klein of ontbreekt de soort (tabel 1). De langjarige trend is positief, net als de landelijke (Boele *et al.*, 2012), en in Nederweert wellicht terug te voeren op structurele verdroging, waardoor het areaal geschikt biotoop (tijdelijk) toeneemt. Volgens Boeren (2009) is recente toename van de soort in De Meinweg en elders in Limburg waarschijnlijk toe te schrijven aan uitbreiding van het biotoop van natte naar droge heide. De Zoom valt in het kader van antiverdrogingsbeleid onder de prioritair gebieden (Provincie Limburg, 2004). De maatregelen die genomen zouden moeten worden om hoogveengeneratie mogelijk te maken, botsen evenwel met agrarische belangen en worden niet uitgevoerd. De doelstelling is derhalve, in het nog uit te voeren integrale inrichtingplan Sarsven en De Banen (Dienst Landelijk Gebied, 2012), bijgesteld naar het natuurdoeltype natte heide. Om dit doel te bereiken worden slootpeilen in de omgeving opgezet en wordt een kwelscherm aangebracht waardoor minder water uit De Zoom weg zijgt. Of De Zoom voor water- en moerasvogels een interessant broedgebied blijft, is echter onzeker. Het proces van verruiging is in volle gang en wordt enkel door de inzet van vrijwilligerswerk enigszins vertraagd. De Zoom was tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw een belangrijk broedgebied voor Slobeend, Zomer- en Wintertaling, Dodaars en Geoorde Fuut

(Hens, 1965; Bossenbroek & van Bree, 1984; Vossen, 1991). Deze soorten zijn door verdroging en verruiging verdwenen. Zonder aanvullend beheer zal De Zoom minder interessant worden voor de nu nog broedende moerasvogels en dreigen typische soorten van een historisch hoogveenrestant te verdwijnen.

Open water

Open water is aanwezig in de vorm van kanalen, heidevennen in bos, hoogveenrestanten, vijvers en beken. Het begin van de onderzoeksreeks valt samen met grote herstelprojecten aan moerassige laagtes en verruigde, verdroogde en gedempte hoogveenrestanten. Hierbij wordt het venoppervlak vergroot, de voedselrijke baggerlaag verwijderd en wordt gestreefd naar een voedselarme tot matig voedselrijke waterkwaliteit (De Banen: 1992, 1998; Sarsven: 2009; Schoorkuilen: 1997, 2006-2009; Weerterbos: 1996, 2000, 2003, 2005-2006). De glooiende oeverzones van de herstelde vennen hebben een afwisselende begroeiing met wilgen, biezen, ijle rietkragen en natte heide of zijn bedekt met mossen en planten behorend tot het oeverkruidverbond zoals moerashertshooi en kruipende moerasweegbree.

Het venherstel is van grote invloed op de aantalsontwikkeling van watervogels in Nederweert. Voor een van oudsher bekende broedvogel als de **Dodaars** betekent het een flinke impuls. In de onderzoeksperiode schommelt het aantal tussen 3-19 territoria. De fluctuaties worden bepaald door jaren met lage en hoge waterstanden, jaren waarin venherstel wordt uitgevoerd en veranderingen in de broedbiotoop. Daarnaast is vastgesteld dat de soort gevoelig is voor koude winters (1995/96, 1996/97). Na die koude winters werd landelijk de broedpopulatie ten opzichte van 1995 gehalveerd (Boele *et al.*, 2012), terwijl in het onderzoeksgebied de verliezen nog groter waren (1996: -75%). Uit onderzoek in Nederweert blijkt dat het aantal territoria van de Dodaars in de eerste jaren na venherstel hoger ligt dan in de jaren daarna. Ook het broedsucces is dan hoog en vaak worden meerdere broedsels per paar grootgebracht. Blijkbaar zijn de vennen in de pioniersfase (veel waterinsecten, weinig vis) beter geschikt dan in de periode daarna. De aantalsontwikkeling in De Banen toont aan dat een florerende populatie binnen enkele jaren vrijwel geheel kan uitdoven (1994-2002: 3-11; 2003-2006: 10-2; 2007-2011:1). Eenzelfde scenario voltrekt zich in de vennen in het Weerterbos die vóór de eeuwwisseling zijn opgeschoond. Ook bij deze vennen

Schoorkuilen, vogelvlucht,
7 mei 2009 (T. Loven)

neemt het aantal na een paar jaar af, komt nog onregelmatig voor en wordt er zelden meer succesvol gebroed. Naast veranderingen in de macrofauna spelen vermoedelijk ook predatie (De Banen: forse toename van snoek) en veranderingen in de waterkwaliteit een rol. Of de huidige fraaie stand (2011: 19) op peil kan blijven is daarom twijfelachtig. De pas gerestaureerde vennen in de Schoorkuilen en In den Vloed in het Weerterbos hebben de functie van De Banen en andere, vrijwel verlaten vennen overgenomen en zijn momenteel de kraamkamers in Nederweert. Als De Banen een blauwdruk zijn voor de aantalsontwikkeling op de lange termijn ziet de toekomst er echter somber uit.

In de opgeschoonde vennen wordt ook bij een aantal eendensoorten een opvallende ontwikkeling vastgesteld. Op grond van historische gegevens kunnen **Zomertaling**, **Wintertaling** en **Slobeend** voor de streek

als karakteristieke broedvogels worden aangemerkt (Hens, 1965). Door ontginning, verdroging en verzuivering zijn broedgebieden verdwenen of langzaam ongeschikt geworden. Dit is goed gedocumenteerd voor De Zoom, waar onderzoek sinds de jaren zestig aantoont wat de gevolgen zijn van verdroging en successie. Tot eind jaren tachtig komen deze soorten hier jaarlijks met meerdere paren tot broeden. Door grote veranderingen in de biotoop verminderen de aantallen en worden er vanaf 2003 geen territoria meer vastgesteld (Bossenbroek & van Bree, 1983; Vossen, 1991; Loven, 2012). De verwachting was dat grootschalig venherstel tot een flinke opleving van deze soorten zou leiden. Ondanks de forse toename van het areaal geschikt biotoop blijft herstel uit en nemen de aantallen zelfs sterk af (tabel 2). De afname past in het beeld van algehele inkringing van de Nederlandse broedpopulatie, met name in

Tabel 2. Aantalsontwikkeling in Nederweert van Krakeend, Wintertaling, Zomertaling, Slobeend en Kuifeend in 1994-2011.

Nederweert 94-11	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
Krakeend	1	0	0	0	1	1	3	7	7	6	6	4	6	4	4	7	15	9
Wintertaling	10	6	2	0	2	5	2	8	5	6	2	6	2	1	0	0	2	1
Zomertaling	2	3	1	2	1	5	6	7	3	4	2	3	1	3	0	0	0	1
Slobeend	8	4	0	1	3	10	4	6	6	4	4	3	7	1	1	2	4	3
Kuifeend	8	3	1	10	7	9	4	11	13	7	9	9	6	5	12	18	31	37

Sarsven, van oost naar west,
23 juli 2010 (T. Loven)

Zuid- en Oost-Nederland en lijkt vooral een gevolg van veranderingen in het agrarisch grondgebruik. In het geval van de Zomertaling wordt de afname verergerd door verslechterende omstandigheden in de overwinteringsgebieden (SOVON, 2002; SOVON, 2011). Venherstel alleen biedt dus geen garanties.

Krakeend en vooral **Kuifeend** laten daarentegen een positieve ontwikkeling zien (tabel 2). Beide soorten zitten landelijk flink in de lift (Boele *et al.*, 2012) en profiteren van het venherstel in het onderzoeksgebied. De goede omstandigheden voor de Kuifeend uiteten zich in een toename van het aantal zekere broedgevallen (1994-1998: 0; 1999-2011: 1-14). Paren met jongen worden in De Banen en in de Schoorkuilen waargenomen. Zekere broedgevallen van de Krakeend zijn veel zeldzamer.

Venherstel heeft ook negatieve gevolgen voor een aantal andere soorten. Dit is met name in De Banen vastgesteld. **Bruine Kiekendief** en **Roerdomp** zijn hier tot eind jaren negentig regelmatig broedvogels. Door opschoning van het ven in 1992 en 1998 zijn brede rietkragen verdwenen en door de minder voedselrijke omstandigheden is de hoeveelheid riet verder afgenomen. Gevolg is dat de broedzekerheid afneemt, het voorkomen onregelmatig wordt en deze soorten na 2000 (Bruine Kiekendief) en 2009 (Roerdomp) niet meer worden vastgesteld. Venherstel is niet de enige oorzaak van de afname, maar heeft het proces waarschijnlijk wel versneld.

Door inkrimping van de broedpopulatie is de Bruine Kiekendief in Zuid- en Oost-Nederland uiteindelijk verdwenen en de Roerdomp in Limburg een absolute zeldzaamheid geworden (Boele *et al.*, 2012; Bakhuizen *et al.*, 2011).

Een soort die (tijdelijk) van het venherstel profiteert is de **Kleine Plevier**. Onder normale omstandigheden is in Nederweert, waar geen alternatieve broedgelegenheid is in de vorm van afgravingen, geen natuurlijk biotoop beschikbaar. Waarnemingen van broedvogels vóór 1994 zijn dan ook uiterst zeldzaam (Loven & Pahlplatz, 2003). De aantalsontwikkeling (0-13) die in het onderzoeksgebied is vastgesteld, hangt sterk samen met de omvang van het venherstel in Nederweert; hoe groter het oppervlak kale zandbodems, des te meer territoria van de Kleine Plevier. Door vegetatiesuccessie worden de meeste objecten na 3 tot 5 jaar ongeschikt en is de soort gedoemd om te verdwijnen.

Naast de vele vennen is in Nederweert veel open water aanwezig in de vorm van drie kanalen en talrijke watervoerende beken en sloten. In de onderzoeksperiode is het onderhoud aan de voedselrijke kanalen en beken sterk gewijzigd. Het maaibeeld is geëxtensieerd en beken zijn heringericht met brede oevers en meanders (Neerpeelbeek: 2006, Tungelroyse Beek: 2010-2011). De mogelijkheden voor soorten die langs zwakstromende beken of in natuurlijke oevers broeden zijn echter beperkt. **Grote Gele Kwikstaart** (0-5) en **IJsvogel** (0-7) worden daarom als

Tabel 3. Aantalontwikkeling in Nederweert van IJsvogel en Grote Gele Kwikstaart in relatie tot de strengheid van de winter in 1994-2011.

Nederweert 94-11	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
IJsvogel	0	2	0	0	0	1	2	4	5	3	7	3	2	3	3	0	1	0
Grote Gele Kwikstaart	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	3	3	5	4	1	2
Hellmanngetal	63	22	151	132	19	48	4	28	22	80	16	32	32	4	20	57	95	81

zeldzame en vrij schaarse broedvogel gekwalificeerd. Aantalontwikkeling en voorkomen hangen samen met de strengheid van de voorafgaande winter(s) en aanbod van nestgelegenheid. Beide soorten zijn na de koude winters van 1995/96 en 1996/97 een aantal jaren niet vastgesteld (tabel 3). De landelijke populatie van de IJsvogel heeft zware verliezen geleden, maar bereikt een ongekende piek in 2007-2008; vervolgens zakt de stand weer (Boele *et al.*, 2012). In het onderzoeksgebied broedt de IJsvogel in een enkele onbeschoeide kanaal- of vijveroever en in de wortelvoet van omgewaaide bomen. Hervestiging van de Grote Gele Kwikstaart hangt waarschijnlijk af van de ontwikkeling in hét Nederlandse kerngebied Zuid-Limburg en de aangrenzende belangrijke broedgebieden in België en Duitsland (Bakhuizen *et al.*, 2011; Hagemeyer & Blair, 1997). De Grote Gele Kwikstaart broedt in de nissen van kades en in sluisdeuren en maakt na de eeuwwisseling in toenemende mate gebruik van speciaal aangebrachte nestkasten (Oude Graaf, Tungelroyse Beek).

Bossen

De bossen in Nederweert kunnen onderscheiden worden in aaneengesloten bossen, bossen met landbouwenclaves en beboste randzones rond de hoogveenrestanten. De belangrijkste zijn het Weerterbos (850 ha), landgoed 't Kruis (circa 150 ha) en de bossen in het gebied Wellenstein (48 ha), Houtsberg (circa 30 ha) en Kolenhofweg (circa 35 ha). Deze kunnen als gemengd bos worden gekwalificeerd en bestaan overwegend uit loofhoutsoorten (eik, berk, wilg en populier) en naaldhoutsoorten (grove den, lariks en spar).

Het Weerterbos ligt in het westelijke deel tegen de uitgestrekte bossen van de Hugterheide en de Weerter- en Budelerbergen en wordt voor het overige omgeven door open- en halfopen cultuurland. Het bestaat vooral uit jong tot middeloud bos en enkele percelen oud bos. Het gebied is van oorsprong erg nat. Om het Weerterbos geschikt te maken voor houtproductie en om landbouw te kunnen bedrijven

is het vanaf begin vorige eeuw sterk ontwaterd. De hoogste delen zijn beplant met naaldhout (Maarheezerveld), de overige delen met naald- en loofhout. In het laaggelegen deelgebied In den Vloed zijn moerassige laagtes met wilgenopslag aanwezig. Vanaf de jaren negentig is het beheer in het Weerterbos sterk gewijzigd. Naaldbossen worden gedund en omgevormd tot loofbossen, waarbij dood hout wordt getolereerd en dichtgegroeide vennen en laaggelegen landbouwpercelen worden afgegraven. Daarnaast wordt de bufferende werking van het Weerterbos door allerlei maatregelen hersteld. De bossen in landgoed 't Kruis dateren van het midden van de vorige eeuw en zijn droog tot nat. Het bosbeheer is toegespitst op het omvormen van naaldbos in loofbos en het kappen van populierenopstanden. Landgoed 't Kruis wordt omgeven door halfopen cultuurland. Tussen Nederweert-Eind en Leveroy liggen de kleine bosgebieden Wellenstein, Houtsberg en Kolenhofweg. Deze zijn jong tot middeloud, vochtig tot droog en omgeven door halfopen cultuurland. Plaatselijk zijn heiderelicten aanwezig.

De bossen in Nederweert zijn van groot belang voor dagroofvogels als Havik en Buizerd. De start van het onderzoek valt samen met herstel en toename van beide soorten. Door het gebruik van zwaar landbouwgif in de jaren vijftig en zestig waren de Limburgse **Haviken** zo goed als weggevaagd (Hustings *et al.*, 2006). Eén van het handvol resterende paartjes broedde destijds in het Weerterbos. De soort was zo zeldzaam dat zelfs overwogen werd om voor dit paar 24 uur per dag nestbewaking in te stellen (Mörzer Bruyns, 1965). Nadat de gifmiddelen verboden zijn, treedt herstel op dat in het onderzoeksgebied opvallend laat plaatsvindt. Nog begin jaren negentig worden slechts drie territoria vastgesteld. In de jaren daarna neemt de soort in aantal toe en wordt in 1998 een top bereikt met acht territoria. De stand stabiliseert voor enkele jaren en loopt vanaf 2003 sterk terug tot een niveau van 3-4 paren. In de bossen in het zuidoosten van Nederweert komt de

Havik, De Banen,
Nederweert,
27 mei 2012 (R. Schols)

toename later op gang en wordt in 2001 het hoogste aantal (8) vastgesteld. Ook hier neemt het aantal daarna af, zij het minder fors dan in het Weerterbos. De afname vindt overal op de hogere gronden plaats en wordt geweten aan een afnemend broedsucces. Voedselgebrek en/of concurrentie lijken belangrijke oorzaken te zijn (Hustings *et al.*, 2006). Vervolging wordt in sommige jaren vastgesteld en is ongetwijfeld ook van invloed. In Nederweert broedt 85% van de populatie in aaneengesloten bos. Broeden in kleine bosjes in open en halfopen cultuurland komt sporadisch voor.

De aantalsontwikkeling van de **Buizerd** in Nederweert is nog opmerkelijker (tabel 4). Daar waar de stand van veel dagroofvogels onder druk staat (Bruine Kieken-dief, Havik, Torenvalk en Sperwer) neemt de Buizerd nog steeds in aantal toe (21-37). Na een lichte toename in traditionele broedgebieden als bos en halfopen cultuurland heeft de soort het verspreidingsgebied uitgebreid naar open cultuurland en recent richting de bebouwde gebieden. Buiten de bossen broeden paren in kleine bosjes, boomgroepen, houtwallen en

in weg- en erfbeplanting. Paren schromen niet om pal tegen de bebouwde kom te gaan broeden. De Buizerd onttrekt zich aan de muizentragedie in agrarisch gebied en is kennelijk in staat om andere voedselbronnen aan te boren. Hoewel niet onderzocht, is herstel van het konijn onmiskenbaar. De toename is vooral zichtbaar in industrieterreinen, parken, voetbalvelden en erfbeplantingen rond agrarische bedrijven. In de jongenfase zijn konijnen belangrijk stapelvoedsel voor de buizerdjongen (Bijlsma *et al.*, 1993).

Het ouder worden van de bossen van jong naar middeloud tot zelfs oud is van grote invloed op de aantalsontwikkeling van Kleine Bonte Specht, Groene Specht en Boomklever.

De **Kleine Bonte Specht** is midden jaren negentig een vrij schaarse broedvogel in Nederweert met 5-7 territoria. In de jaren daarna vindt een explosieve, vrijwel ononderbroken toename plaats tot een maximum van 46 territoria in 2009 (tabel 5) vooral in aaneengesloten bos (83%). De grote bossen en de beboste randen van de hoogveenrestanten zijn favoriet. Vochtige eiken-,

Tabel 4. Aantalsontwikkeling in Nederweert van Buizerd en Havik in 1994-2011.

Nederweert 94-11	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
Buizerd	21	27	24	22	23	24	29	31	30	25	24	26	28	28	29	29	37	36
Havik	7	8	11	11	12	13	12	14	15	14	13	8	8	10	11	11	8	10

Tabel 5. Aantalontwikkeling in Nederweert van Groene Specht, Kleine Bonte Specht en Boomklever in 1994-2011.

Nederweert 94-11	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
Groene Specht	14	17	7	11	15	16	21	25	21	18	22	26	27	31	31	29	40	41
Kleine Bonte Specht	8	10	6	14	17	19	17	31	24	36	36	37	39	41	36	46	45	44
Boomklever	6	0	1	3	6	7	12	25	38	41	36	41	46	56	60	58	60	79

eiken-berkenbossen en populierenopstanden hebben de voorkeur, waarbij dichtheden op kunnen lopen tot 7 territoria/100 ha (Weerterbos, Hugterheide). Deze toename is kenmerkend voor gebieden met relatief jonge (en laat bezette) bossen, en tegengesteld aan de ontwikkeling in gebieden met relatief veel oud (en lang bezet) loofhout (Hustings *et al.*, 2006).

De **Groene Specht** is in de onderzoeksperiode flink in aantal toegenomen (tabel 5: van 7 naar 41 territoria) en heeft het verspreidingsgebied sterk uitgebreid (van 5% bezette kilometerhokken naar 30%). De koude winter van 1995/96 heeft grote gevolgen. De populatie is in 1996 meer dan gehalveerd (7 territoria) en deze worden vrijwel alleen in aaneengesloten bos vastgesteld. Onder invloed van een reeks zachte winters neemt het aantal in alle biotopen sterk toe, eerst in bos en halfopen cultuurland, daarna in open cultuurland en agrarisch bebouwd gebied. De winters van 2010 en 2011 zijn relatief koud, maar hebben geen invloed. Zelfs een periode met langdurige sneeuwbedekking in de winter van 2010/11 (van 29 november tot 4 januari 5 tot 20 centimeter sneeuw) heeft geen negatief effect. Het aantal paren in 2011 ligt zelfs hoger dan in het jaar daarvoor. Welke winterse omstandigheden het breekpunt voor de soort zijn is niet geheel duidelijk. Waarschijnlijk gaat het om een combinatie van (extreme) factoren en speelt ook voedselaanbod mogelijk een rol. De dichtheden van de Groene Specht zijn laag en liggen doorgaans op 1 territorium/100 ha. Dit suggereert dat binnen de broedgebieden weinig ruimte is voor meer vestigingen.

De **Boomklever** vertoont overeenkomsten met de Kleine Bonte Specht en profiteert ook van het ouder worden van de bossen. De soort is begin jaren negentig dun gezaaid in Nederweert. Vanaf de eeuwwisseling neemt de stand explosief toe (6-79) en wordt het verspreidingsgebied fors uitgebreid (presentie toenemend van 1% naar 27%). Gedurende het onderzoek worden alle bossen in Nederweert bezet. Kerngebied is het Weerterbos waar dichtheden op kunnen lopen tot 10 territoria/100 ha. Boomklevers broeden vooral in middeloud bos. Eiken-, eiken-berkenbos en populierenopstanden hebben de voorkeur. Broeden in

gemengd bos met verhoudingsgewijs veel naaldbout (meestal lariks) komt voor. De expansie van de soort gaat nog steeds door en paren worden steeds meer buiten de kerngebieden waargenomen.

Open cultuurland

In de omvangrijke, intensief bewerkte en zeer open landbouwgebieden vindt grootschalige akkerbouw plaats (maïs, aardappelen en bieten) en liggen grote aaneengesloten graslanden. Lokaal komen er uitgestrekte graszodencultures voor. Percelen worden doorsneden door afwateringssloten. Wegbeplanting (20 tot 60 jaar) langs verharde en onverharde wegen is vrijwel overal aanwezig.

In open cultuurland zijn grote veranderingen vastgesteld bij weidevogels en soorten die van bermen gebruik maken. Toen het broedvogelonderzoek in 1994 begon, was de afname van weidevogels al in volle gang (Loven & Pahlplatz, 2003). Nederweert was echter nog steeds een provinciaal bolwerk voor Grutto, Wulp en Scholekster. De massale omzetting van grasland in bouwland (blijvend grasland 1994: 1907 ha, 2009; 698 ha, CBS 2010) en het intensieve grondgebruik (peilverlaging, injecteren, frequent en vroeger maaaien etc.) hebben een dramatisch verval tot gevolg (tabel 6). Het fatale verloop voor de **Grutto** vertaalt zich naast afnemende aantallen (van 76 naar 16 territoria) en lagere dichtheden (van 14 naar 3 territoria/100 ha) in een sterk geslonken verspreidingsgebied (van 18% bezette kilometerhokken naar 5%). Grutto's broeden, in tegenstelling tot de Wulp, vaak in clusters. De populatie is daardoor extra kwetsbaar als omstandigheden in de biotoop verslechteren. Het open cultuurland ten zuiden van de Grootte Peel is het laatste bolwerkje van de Grutto in Nederweert. Ook de meeste **Wulpen** komen hier tot broeden (2011: 8). De Wulp broedt daarnaast in de Kruisvennen (2011: 5) en in een klein en afnemend aantal in voormalige kerngebieden (Laarderheide, de Wetering, omgeving De Zoom en De Koelen).

Voor de weidevogels die in grasland broeden is enige hoop gevestigd op de introductie van gesubsidieerd

Wulp, Moostdijk Nederweert, 2 juni 2005 (O. Plantema)

weidevogelbeheer (Stimuleringsplan Collectief Weidevogelbeheer Grootte Peel. Provincie Limburg, 2009). Het projectgebied is geconcentreerd ten westen en zuiden van de Grootte Peel, het laatste bolwerk in Nederweert. In de deelnemende percelen wordt pas na 1 juni gemaaid. Weidevogels kunnen daardoor ongestoord broeden, voedsel in de vorm van grote insecten is beter gewaarborgd en de kans op predatie is kleiner. In 2011 is op 156 ha grasland ingeschreven. Uit onderzoek blijkt dat een aanzienlijk deel van de Grutto's en Wulpen in deze percelen tot broeden komt. Of dit voldoende is om de dalende trends te keren is echter onzeker.

De slechte omstandigheden in open cultuurland gaan ook aan de **Scholekster** niet voorbij. Deze oorspronkelijke kustvogel heeft zich pas begin jaren zestig in Nederweert gevestigd (Loven & Pahlplatz, 2003) en heeft als een van de weinige soorten geprofiteerd van de opkomst van de maïsteelt (goede broedplek, zolang grasland in de omgeving aanwezig is). In Nederweert broeden Scholeksters vooral in maïs-, aardappel- en bietenpercelen en soms op daken. Voor de voedselvoorziening zijn de vogels vooral aangewezen op kortgrazig grasland. Het areaal grasland is echter enorm geslonken en in de snelgroeïende productiegraslanden is het gras te hoog om te foerageren. Daarnaast

worden overwintersaars in de Waddenzee en de Delta geconfronteerd met aanhoudend voedselgebrek (Ens *et al.*, 2011) en daarmee is het doemscenario compleet. De trend verloopt vanaf midden jaren negentig tot vlak na de eeuwwisseling sterk negatief, om daarna op een laag niveau te stabiliseren (tabel 6). In de open en halfopen gebieden is de Scholekster bijna weggevaagd (1994: 36; 2011: 9) en niets wijst er op dat het tij op korte termijn zal keren.

De malaise in open cultuurland wordt niet gedeeld door soorten die langs bermen en bermsloten broeden zoals Roodborsttapuit en Grasmus. In de jaren tachtig krijgt de **Roodborsttapuit** landelijk en in de provincie met een enorme terugval te maken en worden hele gebieden verlaten (Hustings & van Noorden, 1999; SOVON, 2002). In Nederweert zijn kleine deelpopulaties overleefd gebleven in het open cultuurland van de Laarderheide, ten zuiden van de Grootte Peel en in het moerasgebied De Zoom (Loven & Pahlplatz, 2003). Vermoedelijk hebben deze gebieden als brongebied gefungeerd voor het krachtige herstel dat vanaf de jaren negentig plaatsvindt (tabel 6). Het aantal territoria neemt sterk toe (van 53 naar 224) en het verspreidingsgebied wordt fors uitgebreid (van 18% bezette kilometerhokken naar 60%). Meer dan de helft van de populatie broedt langs bermen en in greppels. Aanwezigheid van zang- en uitkijkposten in de vorm van struweel (braam) of hoge akkerkruiden is daarbij essentieel. Dichtheden lopen op tot 9-10 territoria/100 ha (ten zuiden van de Grootte Peel en in Laarderheide).

In het kielzog van de Roodborsttapuit vindt ook bij de **Grasmus** een krachtig herstel plaats. Door ruilverkavelingen, uitgevoerd in het midden van de vorige eeuw tot begin jaren negentig, is het landschap verschaald en is veel broedgelegenheid verdwenen. Bovendien krijgt de soort in de jaren zeventig tot begin jaren tachtig te maken met extreme droogte in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden. Vanaf midden jaren tachtig, samenvallend met verbeterde

Tabel 6. Aantalsontwikkeling in Nederweert van Scholekster, Grutto, Wulp, Roodborsttapuit en Grasmus in 1994-2011.

	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
Scholekster	40	42	30	34	27	26	25	30	22	22	15	22	17	17	16	22	15	15
Grutto	69	76	73	44	34	36	39	33	39	35	29	25	24	32	16	17	16	18
Wulp	35	41	43	29	30	32	28	35	29	32	30	25	24	22	26	26	21	21
Roodborsttapuit	53	68	65	83	112	125	126	137	128	125	154	143	130	151	144	151	176	224
Grasmus	-	-	-	-	-	375	397	411	352	324	352	357	387	357	367	354	463	654

condities in de Sahel, neemt de landelijke populatie weer toe (SOVON, 2002) en vindt ook in Nederweert een krachtig herstel plaats. Hoogtepunt is 2011 (ook landelijk een topjaar) als in het onderzoeksgebied 654 territoria worden opgevoerd. Van alle onderzochte soorten heeft de Grasmus de ruimste verspreiding (2011: 85%). Paren ontbreken alleen binnen de bebouwde kom en in zeer open gebieden. Circa een derde van de populatie broedt in open cultuurland in dichtheden van 10-18 territoria/100 ha.

In Nederweert zijn de omstandigheden voor bermbroeders sterk verbeterd. Het massaal afbranden van bermen is begin jaren negentig verboden en er is sinds 1996 veel aandacht voor gefaseerd bermbeheer. De gemeente Nederweert hanteert hierbij een vierjarige maaicyclus. Nederweert is daarvoor opgedeeld in twee deelgebieden waarbij jaarlijks in één deelgebied aan één zijde alle bermen worden teruggezet. Het nieuwe beheer leidt tot relatief extensief bewerkte bermen en een algemene verjonging van het bermstruweel.

Halfopen cultuurland

Hier is sprake van een afwisselend, relatief kleinschalig cultuurlandschap met bosjes, akkers, structuurrijke bermen en wegbepanting. Maïs, aardappelen, bieten en de teelt van sierbloemen en bollen bepalen het agrarisch grondgebruik. Halfopen landschappen liggen ten oosten van het Weerterbos en in een groot deel van het zuidoosten van Nederweert.

Dit biotooptype huisvest de helft van de **Geelgorzen**. De soort ontbreekt in gesloten bos, zeer open landschap en in bebouwde gebieden. Enigszins vochtige gebieden worden nog verdragen, drassige tot natte gebieden worden gemeden. Dichtheden lopen op tot maximaal 11 territoria/100 ha. Over de hele onderzoeksperiode genomen is de stand in halfopen cultuurland tamelijk stabiel. Aantalschommelingen worden vooral in bos vastgesteld onder invloed van houtkap, vegetatiesuccessie en natuurontwikkeling. De Geelgorz is sterk toegenomen in de Kruisvennen. Paren broeden hier vooral langs verharde en onver-

harde wegen met eikenwegbepanting. De oorzaak van de toename is niet bekend.

Een onverwachte ontwikkeling doet zich voor bij de **Boomleeuwerik**. Deze is in Nederweert een zeldzame tot vrij schaarse broedvogel (tabel 7: 3-12 territoria). Meer dan de helft van de populatie broedt in halfopen cultuurland. Dat is een voor Nederland bijzonder fenomeen dat alleen uit Midden- en Noord-Limburg bekend is (Hustings *et al.*, 2006). Schaarse gegevens vóór 1994 vermelden enkel territoria in bossen (Loven & Pahlplatz, 2003). In de onderzoeksperiode is de aanwezigheid in bos afhankelijk van kapvlaktes en opgeschoonde laagtes met een overgang van droog naar vochtig. Midden jaren negentig is op de hoge zandgronden in het zuidoosten van Nederweert nieuw biotoop ontdekt: een gevarieerd landschap met akkers, bosjes, schraal hooi- en grasland en onverharde wegen. Met name de omgeving van Wellenstein en De Zoom heeft de voorkeur. Het aantal territoria wisselt sterk (2-12) zonder dat een oorzaak is aan te geven. In halfopen cultuurland worden dichtheden van 3 territoria/100 ha vastgesteld; in bos 4 territoria/100 ha.

Agrarisch bebouwd gebied

Dit cultuurlandschap bevindt zich op de overgang van stedelijk bebouwd gebied naar open en halfopen cultuurland en is relatief kleinschalig met akkerbouw en boomkwekerijen. Kenmerkend zijn bolle akkers, oude buurtschappen, lintbebouwing, intensieve veehouderij en clusters van (agrarische) bebouwing.

Deze omgeving is van grote waarde voor een Rode Lijst-soort als de **Steenuil**. In Nederweert is een florerende populatie aanwezig. Het aantal ligt meestal tussen 45-60 paren (tabel 8), waarbij de intensiteit van onderzoek bij deze lastig inventariseerbare soort meespeelt. Tweederde van alle Steenuilen broedt in agrarisch bebouwd gebied, waarbij dichtheden tot 4 territoria/100 ha worden vastgesteld. De rest van de populatie broedt aan de rand van de woonkernen en in open en halfopen cultuurland. De soort wordt alleen bij bebouwing vastgesteld, vooral daar waar de intensieve veehouderij is gehuisvest. Het feit dat

Tabel 7. Aantalsontwikkeling in Nederweert van Geelgors en Boomleeuwerik in 1994-2011.

Nederweert 94-11	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
Geelgors	168	148	173	163	148	180	192	212	194	191	199	210	195	234	170	162	182	179
Boomleeuwerik	4	7	8	11	9	9	8	11	11	12	4	12	3	5	7	7	8	12

de Steenuil het in Nederweert zo goed doet, is te danken aan een combinatie van voldoende voedsel én nestgelegenheid. Door de aanwezigheid van erfbeplantingen, (moes)tuinen, kortgrazige schapen- en paardenweiden en opslag van diervoeder lijkt voedsel in de vorm van muizen, kleine vogels en insecten min of meer gegarandeerd. Door een breder voedselspectrum is de Steenuil minder gevoelig voor schommelingen in het muizenaanbod dan muizen-specialisten als Torenvalk en Ransuil. Steenuilen broeden in schuurtjes, stallen, boerderijen en in speciale nestkasten. Broeden in een natuurlijke holte is geen enkele keer vastgesteld, maar komt mogelijk wel voor. Door sloop en renovatie van stallen en schuren verdwijnt broedgelegenheid. Om de populatie in stand te houden zijn vanaf 1996 in Nederweert 80 nestkasten geplaatst. Het aandeel dat in kasten broedt, groeit nog steeds. In 2011 is in 19 kasten een zeker broedgeval vastgesteld (Hoeben, 2011).

Stedelijk gebied

Dit kenmerkt zich door aaneengesloten bebouwing, hoofdzakelijk woonkernen en industrieterreinen. Nederweert, Ospel en Leveroy beschikken over een oude kern met daaromheen woonwijken.

De bebouwde gebieden zijn het domein van de **Turkse Tortel**. De soort is een vrij algemene broedvogel in Nederweert. Het aantal schommelt in de regel tussen 350-400 paren. Van de totale populatie broedt 90% in agrarisch en stedelijk bebouwd gebied. Binnen de woonkernen is de soort overal aanwezig en worden dichtheden van 40-50 territoria/100 ha vastgesteld. Oudere woonwijken met veel openbaar groen en grote tuinen zijn favoriet. Industrieterreinen worden amper bezet. In agrarisch bebouwd gebied liggen de dichtheden stukken lager, tot maximaal 19 territoria/100 ha. Turkse Tortels broeden hier vooral in de omgeving van buurtschappen en bij de overal aanwezige intensieve veehouderij. De soort ondervindt mogelijk concurrentie van de zeer sterk toegenomen Houtduif. Paren die in de omgeving van intensieve veehouderij broeden, hebben te maken

met een verminderd voedselaanbod door een ver doorgevoerde bedrijfshygiëne. Of de soort, ondanks een enorm reproductievermogen, in staat is om de huidige hoge stand te handhaven is onzeker.

De **Gierzwaluw** heeft in Nederweert een beperkte verspreiding. De soort is alleen in de woonkernen vastgesteld en is hier een algemene broedvogel (2001-2005: 161-233 territoria). In 2001 werd onderzoek aan de nestplaatsen gedaan en werden 123 nestlocaties opgespoord. Vooral woonwijken gebouwd in de jaren zeventig en tachtig zijn aantrekkelijk en herbergen flinke clusters Gierzwaluwen. Nestlocaties zijn met name aangetroffen bij halfvrijstaande woningen (81). Vrijstaande woningen (3) zijn spaarzaam in gebruik, terwijl bij tussenwoningen geen broedplaatsen werden ontdekt. Nesten bevinden zich meestal aan de zijgevel onder een gevelpan of onder de dakgoot ter hoogte van de regenpijp. Hier zijn kleine vliegopeningen aanwezig. Per woning werden één tot vier nesten ontdekt (Loven & Pahlplatz, 2003).

Een soort die het de laatste jaren wat beter doet is de **Huiszwaluw**. Nesten van de Huiszwaluw worden alleen bij bebouwing gelokaliseerd. Binnen de bebouwde kom wordt meestal aan de rand van een woonkern gebroed. De nesten bevinden zich zonder uitzondering onder de overstek van daken. In cultuurland heeft de soort een zeer sterke voorkeur voor rundveehouderijen (2011: 5 kolonies met 117 van de 151 nesten). Nestmateriaal en voedsel zijn hier kennelijk voldoende voorhanden. De overal aanwezige varkens- en kippenbedrijven zijn niet geschikt en worden gemeden.

Huiszwaluwen zijn vanaf 1994 deels en vanaf 2000 geheel in het werkgebied onderzocht. De soort ging in eerste instantie zowel binnen als buiten de bebouwde kom in aantal achteruit. Woonkernen als Budschop, Ospel en Leveroy werden begin jaren negentig verlaten en enkele grote kolonies in het cultuurland namen drastisch in aantal af (Hoogbosweg 1994:45, 1998:11), of verdwenen (Stokershorst 1980:30, 2003:0) (Loven & Pahlplatz, 2003). Ook landelijk is de soort sterk in aantal achteruit gegaan (SOVON, 2002; Hustings *et al.*, 2006).

Tabel 8. Aantalontwikkeling in Nederweert van Steenuil en Huiszwaluw in 1994-2011.

Nederweert 94-11	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
Steenuil	47	23	35	44	41	41	52	52	52	57	58	65	55	47	63	64	65	55
Huiszwaluw	-	-	-	-	-	-	129	139	109	110	156	152	139	116	156	202	195	151

Vanaf 2005 vindt in het onderzoeksgebied in navolging van de landelijke trend (Boele *et al.*, 2012) een flink herstel plaats. In de woonkern Ospel keert de soort terug (2008: 34 nesten) en ook in Nederweert (16 nesten) en Ospeldijk (15 nesten) worden in dat jaar recordaantallen gehaald of geëvenaard. In het onderzoeksgebied zijn in 2005-2011 jaarlijks 11-14 kolonies aanwezig en worden 116 tot 202 nesten geteld. Omstandigheden die voor de nodige fluctuaties kunnen zorgen zijn nestverstoring (afstoten, draden spannen), veranderingen in de biotoop rond een kolonie (afname rundveebedrijven), droge voorjaren (2011) en de omstandigheden in de Afrikaanse overwinteringsgebieden (Loven, 2012; Van Dijk *et al.*, 2010).

Dankwoord

Dit artikel was nooit tot stand gekomen als in 1994 niet het initiatief was genomen om Nederweert gebiedsdekkend te onderzoeken. Lei Reemers en Raymond Pahlplatz stonden aan de basis van dit onderzoek en wisten tellers enthousiast te maken om aan dit unieke project deel te nemen.

Een woord van dank gaat uit naar alle waarnemers die in 1994-2011 aan dit onderzoek hebben deelgenomen. Zonder hun inzet was het onmogelijk geweest om een reeks van 18 jaar neer te zetten. Een bijzonder woord van dank gaat uit naar de tellers van het eerste uur, die nog ieder jaar trouw hun telgebied(en) inventariseren: Jan Brinkmans, Jan Janssen, Ton Hoeben, Lei Reemers en Theu Reemers. De terreinbeheerders het Staatsbosbeheer en Stichting het Limburgs Landschap geven jaarlijks toestemming om hun terreinen te inventariseren, waarvoor dank. Fred Hustings, Karin Linders en Nicole Reneerkens waren bereid het concept van dit artikel van commentaar te voorzien.

Literatuur

- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2011. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2010. *Limburgse Vogels* 21: 69-78.
- Bijlsma R.G., 1993. *Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels*. Schuyt & Co, Haarlem.
- Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer, L. Ballering & C.L. Plate, 2012. Broedvogels in Nederland in 2010. Sovon-rapport 2012/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Boeren J., 2009. Sprinkhaanzangers op de Meinweg. Voorkeur voor droge of natte heide, of toch allebei? *Limburgse Vogels* 19: 11-16.
- Bossenbroek Ph. & J. van Bree, 1984. Avifauna van De Zoom van 1961 tot en met 1983. Staatsbosbeheer Roermond.
- Dienst Landelijk Gebied, 2012. Sarsven en De Banen naar een hoger peil. Inrichtingsplan 31 mei 2012.
- van Dijk A.J., A. Boele, F. Hustings, K. Koffijberg & C.L. Plate, 2010. Broedvogels in Nederland in 2008. SOVON-monitoringrapport 2010/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek Ubbergen.
- van Dijk A.J. & A. Boele, 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Ens B.J., B. Aarts, C. Hallmann, K. Oosterbeek, H. Sierdsema, R. Slaters, G. Troost, C. van Turnhout, P. Wiersma, J. Nienhuis & E. van Winden, 2011. Scholeksters in de knel: onderzoek naar de oorzaken van de dramatische achteruitgang van de Scholekster in Nederland. SOVON-onderzoeksrapport 2011/13. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hagemeijer E.J.M. & M.J. Blair, 1997. The EBCC atlas of European breeding birds: their distribution and abundance. Poyser, London.
- Hens P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg (tweede herziene druk), Publ. Natuurhistorisch Genootschap Limburg, reeks XV, Maastricht.
- Hoeben T., 2011. Broedgevallen van de Steenuil in Nederweert in 2011. Steenuilwerkgroep, verslag.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F. & B. van Noorden, 1999. De Roodborsttapuit laat zich niet uit het veld slaan. *Limburgse Vogels* 10/2: 62-67.
- Loven M.M.H. & R.A.J. Pahlplatz, 2003. Broedvogels van Nederweert, 10 jaar onderzoek naar zeldzame en schaarse soorten. Vogelwerkgroep Nederweert, Nederweert.
- Loven T., 2012. Zeldzame en schaarse broedvogels van Nederweert in 2011. Uitgave Vogelwerkgroep Nederweert.
- Mörzer Bruyns M.F., 1965. Nota betreffende het voorkomen van Haviken in de gemeente Weert.
- van Noorden B., 1994. De Broedvogels van Midden-Limburg. Avifaunakartering deel II, 1992. Huisdrukkerij. Provincie Limburg, Maastricht.
- Provincie Limburg, 2004. Actieplan verdrogingsbestrijding 2004 - 2007.
- Provincie Limburg, 2009. Stimuleringsplannen Natuur, Bos en Landschap. Tevens Provinciaal Natuurbeheerplan. Partiele Herziening VIII, alsmede POL herziening op onderdelen EHS. Gedeputeerde Staten van de Provincie Limburg. Maastricht 29 september 2009.
- SOVON, 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998 - 2000; verspreiding, aantallen, verandering (Nederlandse Fauna 5). Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & Eis-Nederland, Leiden.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, Alterra Research Instituut voor de Groene Ruimte en Landschapsbeheer Nederland. Nieuwsbrief Project weidevogels en predatie seizoen 2003, nr. 2 februari 2004.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2011. Vogelbalans, thema bos. Nijmegen.
- Vossen H., 1991. Drie jaar broedvogelonderzoek in Peelrestant 'De Zoom'. *Limburgse Vogels* 1991: 73-80.

De Steenuil in Limburg: steeds beter onderzocht

Ronald van Harxen & Pascal Stroeken

Steenuil, Schinveld, 16 juni 2010 (H. Hagens)

De Steenuil *Athene noctua* is in Nederland een wijdverbreide broedvogel die de hoogste dichtheden haalt in het oosten en zuiden van het land en langs de Grote Rivieren (SOVON, 2002). De totale Nederlandse populatie wordt geschat op 6500-8000¹ broedparen (van Harxen & Stroeken,

2009). De soort staat op de Rode Lijst als kwetsbaar vanwege zijn sterke afname in de laatste decennia (van Beusekom et al., 2005). Overigens lijkt er de laatste jaren sprake van een zekere stabilisatie en lokaal zelfs een lichte toename, onder andere in Drenthe (M. Snijder) en Zeeland

¹Bij deze schatting is uitgegaan van 450-550 broedparen voor Limburg. Rekening houdend met de hogere schatting uit de Avifauna van Limburg (zie Aantallen en trend) zou de landelijke populatie 7000-9000 broedparen bedragen.

(A. de Smet; A. Boele, Sovon). In dit artikel richten we ons op het voorkomen van de Steenuil in Limburg en bespreken we de resultaten van het reproductieonderzoek.

Onderzoek en coördinatie

Het steenuilonderzoek in Limburg wordt gecoördineerd door Theo Custers en Huub Engelen van de Steenuilen Werkgroep Limburg (SWL). De werkgroep brengt sinds 2004 een jaarverslag uit met de broedresultaten van het voorbije seizoen. Binnen de werkgroep zijn tientallen vrijwilligers actief met het ophangen en controleren van nestkasten.

Verspreiding, aantallen en trend

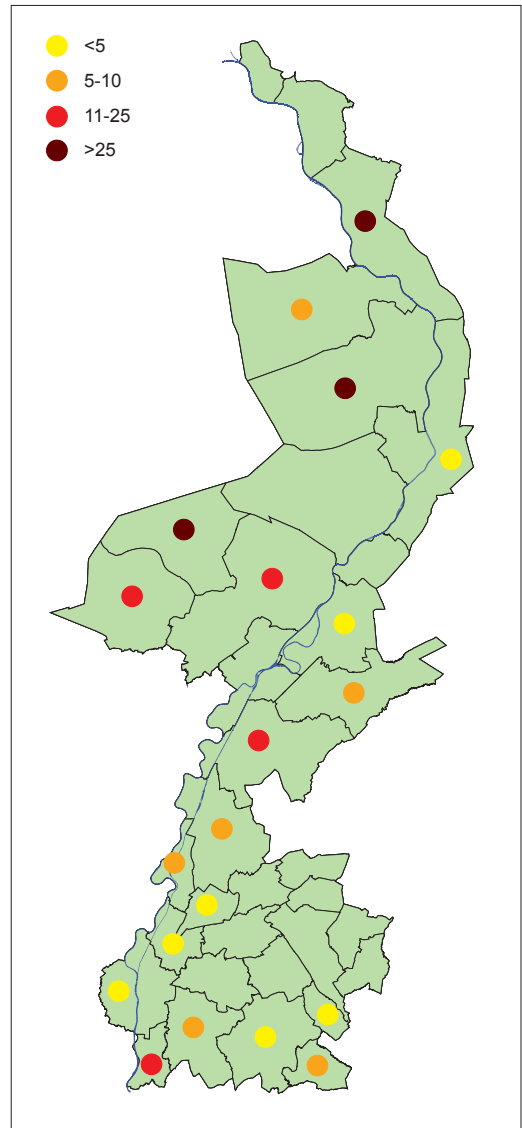
Materiaal en methode

De beste manier om Steenuilen te inventariseren is door in het voorjaar roepende mannetjes op te sporen aan de hand van (het nabootsen van) de territoriumroep (Bloem *et al.*, 2001; van Dijk & Boele, 2011). Dit is een arbeidsintensieve methode die doorgaans alleen in relatief kleine onderzoeksgebieden wordt toegepast. Bij het vlakdekkende broedvogelonderzoek door medewerkers van provincie Limburg worden alleen 'toevallige' waarnemingen meegenomen. Zodoende levert het onderzoek in het kader van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) van Sovon nog de meest bruikbare resultaten op. Het ging in 2011 om 16,9% van de oppervlakte geschikt gebied (Boele, 2009). Daarnaast is gebruik gemaakt van gegevens (gecontroleerde nestkasten, andere bezette nestlocaties) verzameld door de SWL (2011). Het verspreidingsbeeld blijft echter verbrossend en niet volledig. De trend in 2000-2011 is berekend door Sovon (Arjan Boele) op basis van de BMP telgegevens. Omdat uit delen van de provincie gegevens ontbreken, moet de trend met enig voorbehoud worden beschouwd.

Verspreiding

Op basis van het Verslag Steenuilen in Limburg 2011 van de SWL is een verspreidingskaart gemaakt van de geconstateerde broedgevallen in 2011 op gemeentebasis (figuur 1). Dit weerspiegelt weliswaar vooral de activiteiten van nestkastcontroleurs, maar geeft in grote lijnen ook een indruk van de verspreiding en aantallen. Rond Siebengewald bestaat er een actieve vrijwilligersgroep (Uilenwerkgroep van IVN Maas & Niers) die in 2010 41 bezette broedlocaties controleerde

(van Harxen & Stroeken, 2011). In 2011 was dit al opgelopen tot 51 (SWL, 2011). In het midden van de provincie, rond Nederweert, worden veel nestkasten gecontroleerd door Ton Hoeben, wat in 2011 26 bezette locaties opleverde. Elders in de provincie is het aantal gecontroleerde locaties lager. In Zuid-Limburg zijn vooral uit het uiterste zuiden bezette kasten gerapporteerd, met aardige aantallen broedparen in de gemeenten Eijsden (11), Margraten (6)

Figuur 1. Verspreiding van geconstateerde broedgevallen in 2011 op gemeentebasis (SWL, 2011).

---

en Vaals (7) (SWL, 2011).

Opvallend is het (schijnbare) ontbreken in de Oostelijke Mijnstreek. De hoge mate van verstedelijking zal daar mede debet aan zijn en deels de schaarste aan Steenuilen weerspiegelen. Gaten elders in de verspreiding zijn echter vooral een gevolg van onvoldoende onderzoek, zoals in het uiterste noorden (Mook en Middelaar, Gennep) en een brede strook in het midden (Meijel, Helden, Kessel en Beesel). Waarschijnlijk is het verspreidingsbeeld feitelijk niet veranderd ten opzichte van de Avifauna van Limburg uit 2006 (Hustings *et al.*, 2006).

Aantallen en dichtheden

In de Avifauna van Limburg wordt de Limburgse populatie geschat op 800-1700 broedparen. Deze schatting was gebaseerd op Van Noorden & Schols (1999) en met enige omzichtigheid gepresenteerd. De schattingen voor de jaren 1998-2000 (510-624 paren; basisgegevens in SOVON, 2002) en 2007-2008 (450-550 paren; van Harxen & Stroeken, 2009) waren duidelijk te laag.

De grote verschillen en de marges in deze schattingen illustreren hoe lastig het is tot een verantwoorde schatting te komen. Alleen gebiedsdekkend, speciaal op de Steenuil gericht onderzoek met de methode die in de handleiding van STONE is beschreven, zal een betrouwbaar beeld opleveren. Bovenstaande schattingen zijn vooral verkregen via extrapolatie van deelgebieden waar gericht onderzoek is verricht. Deze laten, zoals verwacht, grote verschillen in dichtheden zien. Ter illustratie enkele voorbeelden:

- in de gemeenten Eijsden en Vaals werden in 2002 respectievelijk 38 en 36 territoria vastgesteld, een gemiddelde dichtheid van 1,9 paren/km² geschikt gebied (Bakker, 2003).
- in het kader van het BMP is in Midden- en Zuid-Limburg in de periode 2003-2008 een oppervlakte van 253 km² onderzocht, waarbij 109 territoria zijn vastgesteld, een gemiddelde van 0,36/km² (Boele, 2009).
- in een selectie van 23 gebieden groter dan 500 ha bedroeg de gemiddelde dichtheid in de periode 2000-2011 0,26 broedpaar/km² (A. Boele, Sovon). Uitgaande van 800-1700 broedparen voor heel Limburg bedraagt de gemiddelde dichtheid 0,36 tot 0,77 broedpaar/km². Dat is meer dan in bijvoorbeeld Noord-Brabant (950-1150 broedparen, 0,21/km²), maar lager dan in de Gelderse Liemers en de Achterhoek (1500-1700 broedparen, 1,14/km²) (van Harxen & Stroeken, 2009).

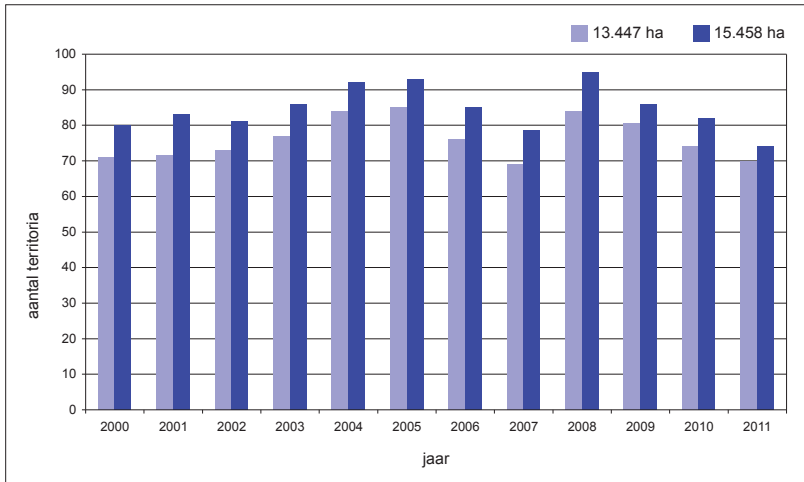
Trend

Omdat betrouwbare aantallen ontbreken, is het lastig een historische trend te berekenen. Het weinige materiaal dat beschikbaar is heeft betrekking op deelgebieden of is anekdotisch van karakter. Het lijkt echter aannemelijk dat de Steenuil ook in Limburg achteruit is gegaan ten opzichte van de jaren vijftig van de vorige eeuw. Toen was immers de voorkeursbiotoop, hoogstamboomgaarden, nog over grote oppervlakten aanwezig (15.000 ha) en moest het massaal rooien ervan nog een aanvang nemen. De fruitbomen moeten huisvesting hebben geboden aan vele honderden (duizenden?) broedparen. In het midden van de jaren tachtig was nog slechts 1900 ha hoogstamboomgaard over (www.ikl-limburg.nl/hoogstam).

Sinds de eeuwwisseling lijkt er sprake van een zekere stabilisatie. Voor 38 Limburgse telgebieden (13.447 ha) die 11 of 12 maal zijn geteld in de periode 2000-2011 in het kader van het BMP, kan de populatieontwikkeling worden berekend (figuur 2). Hierbij zijn 16 van de 456 (38 x 12) teljaren ingevuld op basis van het gemiddelde van de aangrenzende jaren. In de tweede kolom zijn ook 21 telgebieden meegenomen waarvan de aantallen uit twee ontbrekende jaren zijn bijgeschat. De totale oppervlakte bedraagt dan 15.458 ha verdeeld over 59 gebieden. Deze toevoeging verandert niets aan het algehele beeld.

Een duidelijke trend lijkt niet aanwezig. De kleine teruggang in de periode 2009-2011 kan mogelijk worden toegeschreven aan de combinatie van enkele koudere en sneeuwrijke winters en een slechtere muizenstand. Ook het aantal in Limburg broedende Kerkuilen was in deze drie jaar beduidend lager dan in de jaren ervoor, met 197 paren in 2008 en resp. 63, 125 en 102 in de periode 2009-2011 (www.kerkuil.com). Landelijk liet de Steenuil in deze periode overigens geen duidelijke teruggang zien (Boele *et al.*, 2012). In de jaren negentig is de stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen Limburg op grote schaal begonnen met de aanplant van nieuwe hoogstamfruitbomen; in 2011 was het aantal al opgelopen tot 38.000. Ook werden in meer dan 1500 boomgaarden snoei- en herstelwerkzaamheden verricht aan 22.000 fruitbomen (www.ikl-limburg.nl/hoogstam). De toekomst van een van de voorkeursbiotopen van de Steenuil in Limburg ziet er sindsdien dan ook beslist zonniger uit dan in de jaren daarvoor.

Om in de leemte aan nestgelegenheid te voorzien die is ontstaan door het rooien van hoogstammen, zijn vanaf 1998 in Zuid-Limburg in provinciaal verband

Figuur 2.
Aantal territoria
Steenuilen in 38 resp. 59
Limburgse telgebieden
in de periode 2000-2011
(Sovon, via Arjan Boele).

meer dan 1000 nestkasten opgehangen (ikl-limburg.nl) Deze worden onderhouden en gecontroleerd door de vrijwilligers van de SWL, waarbij ook op nieuwe plekken kasten geplaatst worden. Dit zal de populatieontwikkeling beslist ten goede komen, zo is elders gebleken (o.a. Drenthe; M. Snijders).

Reproductie

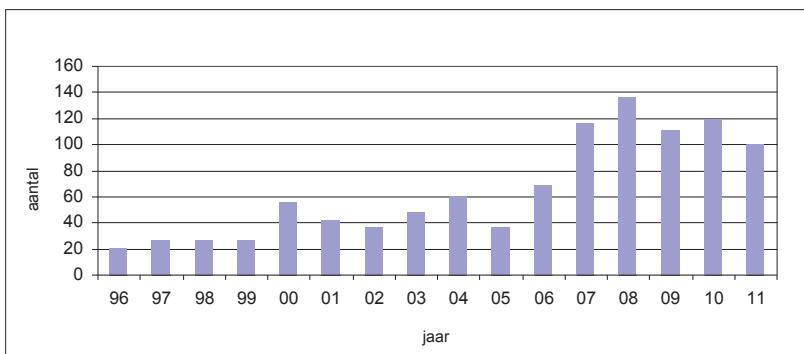
Materiaal, methode en analyse

We hebben gebruik gemaakt van de reproductiegegevens uit Limburg uit de periode 1996 tot en met 2011, die op het moment van de analyse in mei 2012 waren opgenomen in de database van het Nestkaartenproject van Sovon (Nienhuis *et al.*, 2012). Voor uitgebreide informatie over het materiaal en de methode verwijzen wij naar Stroeken & van Harxen (2008). Aanvullend hebben we gebruik gemaakt van het jaarverslag 2011 van de Steenuilenwerkgroep Limburg (SWL, 2011).

Met behulp van de analysemogelijkheden van het Nestkaartenproject zijn de volgende gegevens achterhaald: nestplaats, legselgrootte, nestsucces en aantal jongen per succesvol nest, en het aantal jongen per begonnen nest (dus inclusief de niet-succesvolle nesten). Het bleek, vanwege een te gering aantal bruikbare nestkaarten per jaar, onmogelijk om betrouwbare cijfers per afzonderlijk jaar te presenteren of om trends te berekenen. We volstaan daarom met het weergeven van de gemiddelde cijfers over de onderzoeksperiode. Daar waar de Limburgse cijfers in dit artikel worden vergeleken met de landelijke cijfers, zijn ze gebaseerd op analyses van gegevens uit de nestkaartendatabase tot en met 2011.

Aantal en verspreiding van de nestkaarten

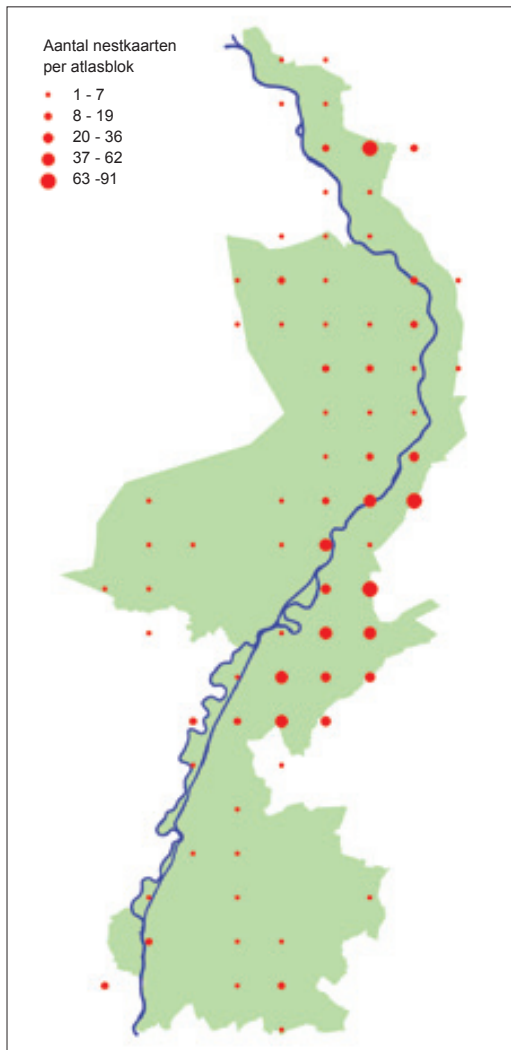
Uit Limburg zijn in de periode 1996-2011 in totaal 1032 nestkaarten ingestuurd. De grafiek toont het aantal nestkaarten per jaar sinds de (grootschalige) introductie ervan in 1996 (figuur 3). Tot en met 2008

Figuur 3.
Aantal per jaar
ingestuurde nestkaarten
van Steenuilen in
Limburg in 1996-2011.

zien we een forse toename van het aantal jaarlijks ingestuurde kaarten. De laatste jaren bedraagt het aantal Limburgse nestkaarten rond 110 per jaar.

Uit de beschikbare informatie weten we dat er jaarlijks meer nesten worden gecontroleerd, maar dat niet van elke broedpoging een nestkaart wordt ingevuld. Zo blijkt uit het jaarverslag 2011 van de Limburgse steenuilenwerkgroep dat er in de periode 2004-2011 van 1251 succesvolle nesten informatie is verzameld. Hoeveel steenuilennesten er in die acht jaren in totaal zijn gecontroleerd, dus inclusief de mislukte nesten,

Figuur 4. Herkomst nestkaarten van Steenuilen in Limburg in 1996-2011.

is niet bekend uit de werkgroepgegevens, maar dat aantal ligt ongetwijfeld hoger. Ter vergelijking: in diezelfde periode, 2004-2011, zijn er 748 Limburgse nestkaarten ingevoerd in de nestkaartendatabase.

Het kaartje toont de verspreiding van de herkomst van de nestkaarten over de provincie. Daarop zien we een duidelijk zwaartepunt in Midden-Limburg en in de omgeving van Siebengewald in het noorden. Uit Zuid-Limburg is slechts een gering aantal kaarten beschikbaar (figuur 4).

Nestplaats

Van 961 Limburgse nestkaarten is de nestplaats bekend. Het zal niet verrassen dat vrijwel alle gemelde nestplaatsen (96%) betrekking hebben op nestkasten. Slechts 4% van de gevolgde nesten bevond zich in een 'natuurlijke' holte (boom of gebouw). Het hoge percentage nestkastbroedgevallen in de database komt overeen met het landelijke beeld van de laatste jaren (bijvoorbeeld Boudewijn *et al.*, 2011).

Legselgrootte

Van 294 nesten is de legselgrootte vastgesteld. Met een gemiddelde van 3,7 eieren is de Limburgse legselgrootte vergelijkbaar met het langjarig landelijk gemiddelde dat op 3,8 ligt (berekend over 7899 legsels).

Nestsucces

Het nestsucces is het percentage nesten waarvan tenminste één jong uitvliegt. Uit de landelijke analyses weten we dat het nestsucces in ons land de afgelopen 30 jaar is afgenomen (Stroeken *et al.*, 2009). Of deze trend ook in Limburg zichtbaar is, kunnen we door onvoldoende gegevens niet berekenen. Bovendien beschikken we voor de provincie alleen over gegevens sinds 1996, terwijl de grootste daling van het landelijke nestsucces al voor die tijd was ingezet. Wel kunnen we het nestsucces vergelijken met het landelijk gemiddelde. Het nestsucces kunnen we op twee manieren berekenen.

De eerste is de 'klassieke methode', waarbij we eenvoudig het percentage geslaagde nesten berekenen over alle nesten waarvan het nestsucces bekend is. In beginsel beschikken we uit Limburg over 1024 nestkaarten met informatie over het aantal eieren en jongen. Toch zijn er slechts 381 nestkaarten bruikbaar voor een analyse van het klassieke nestsucces. De overige 643 nesten zijn veelal maar éénmaal bezocht in de jongenfase. Doordat geen (na)controle plaatsvond rond het uitvliegen, ontbreekt feitelijk de informatie om betrouwbaar vast te stellen of het nest daadwerkelijk geslaagd is.

Steenuil, Ospeldijk,
15 april 2005 (J. Gense)

Van deze 381 nesten zijn er 270 geslaagd (70,9%) en 111 mislukt. Dit klassieke nestsuccespercentage komt overeen met het langjarig landelijk gemiddelde, dat op 71,9% ligt (berekend over 7525 nesten). Een objectievere methode om het nestsucces te berekenen, is de 'Mayfieldmethode'. Het voert in dit kader te ver om alle ins en outs van die methode te beschrijven, daarvoor verwijzen we onder andere naar Van Harxen & Stroeken (2008). We beperken ons tot de opmerking dat de Mayfieldmethode een rekenkundige benadering is om de nestoverleving in

te schatten, waarbij ook het stadium waarin de nesten gevonden worden meetelt. Met deze methode wordt bijvoorbeeld ook rekening gehouden met nesten die in een vroeg stadium mislukken en in de klassieke methode veelal buiten beeld blijven, omdat ze niet of te laat gevonden worden. De Mayfieldmethode betreft hiertoe de onderzoeksduur dat een nest onder controle is, uitgedrukt in het aantal nestdagen. Indien het nest kort onder controle was, meestal omdat er geen bezoek is gebracht in de broedfase en/of in de periode rond het uitvliegen, is het aantal nestdagen klein. Door de

---

meer kritische benadering ligt het nestsucces volgens de Mayfieldmethode altijd lager (maar op een reëler niveau) dan het klassieke nestsucces.

Het Mayfieldnestsucces in Limburg in de periode 1996-2011 kan berekend worden over 405 nesten en komt uit op 48,8%. Dat is fors lager dan het langjarig landelijk gemiddelde, dat op 65,8% ligt (9764 nesten). Ook het grote verschil met het berekende klassieke nestsucces in Limburg (70,9%) valt op. De meest logische verklaring is dat met de Mayfieldmethode het nestsucces in de provincie (te) laag wordt ingeschat doordat de Limburgse nesten relatief kort onder controle waren en de methode dus (te) sterk corrigeert voor in een vroeg stadium mislukte nesten. Als we namelijk de onderzoeksduur, uitgedrukt in nestdagen, vergelijken met de landelijke cijfers, zien we dat een gemiddeld Limburgs steenuilennest 17 dagen onder controle was, tegen 27 nestdagen landelijk. Waarschijnlijk komt het 'werkelijke' nestsucces dichterbij de buurt van het landelijke Mayfieldnestsucces.

Aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest

Van 196 nesten in de database kan het aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest worden berekend. Het Limburgs gemiddelde ligt op 2,95 in de periode 1996-2011. Dat is iets lager dan het langjarig landelijk gemiddelde van 3,05 (bij 4631 nesten).

Het jaarverslag 2011 van de Steenuilenwerkgroep Limburg geeft aanvullende informatie over het aantal uitgevlogen jongen per geslaagd nest in de jaren 2004-2011. In die jaren heeft de werkgroep het aantal jongen bij 1251 geslaagde nesten vastgesteld. Het gemiddeld aantal jongen per succesvol nest over die acht jaren bedroeg 2,73. Waarschijnlijk is dit cijfer een (geringe) overschatting, aangezien veel nesten niet bezocht zijn in een laat stadium. Daardoor zal sterfte van nestjongen tussen het laatste bezoek en het uitvliegen gemist zijn.

Berekenen we voor dezelfde jaren 2004-2011 het gemiddeld aantal jongen per succesvol nest op grond van de 154 relevante nestkaarten uit de Sovon-database, dan komt het Limburgse gemiddelde uit op 3,07. Dat getal is flink hoger dan het cijfer uit het jaarverslag (2,73). Het verschil is op grond van de beschikbare informatie niet eenduidig te verklaren. Mogelijk is het terug te voeren op het verschil in steekproefgrootte (1251 nesten in SWL-verslag tegen 154 nesten in nestkaartendatabase). Al met al geen eenduidig beeld, maar het is waarschijnlijk dat het aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest in Limburg in grote lijnen overeenkomt met het langjarig landelijk gemiddelde.

Aantal uitgevlogen jongen per begonnen nest

Het gemiddelde broedsucces van de Limburgse Steenuilen in de periode 1996-2011 wordt berekend door het gemiddelde nestsucces te vermenigvuldigen met het gemiddeld aantal uitgevlogen jongen per geslaagd nest (hier gesteld op 2,95 conform de analyse over 1996-2011). Op die manier berekenen we het aantal jongen per begonnen nest (broedpaar), inclusief de niet-succesvolle broedparen. De eerder geplaatste kanttekeningen bij de berekeningen van het nestsucces (klassiek versus Mayfield) en het aantal jongen per succesvol nest moeten in het achterhoofd worden gehouden.

Klassieke methode

Op grond van het klassieke nestsucces bedraagt het broedsucces in de genoemde periode in Limburg ($70,9\% * 2,95 =$) 2,09 jong per broedpaar per jaar. Dat is een fractie lager dan het langjarig gemiddelde over heel Nederland ($71,9\% * 3,05 = 2,19$ jong per broedpaar per jaar).

Mayfieldmethode

Berekenen we het broedsucces met de Mayfieldmethode, dan bedraagt het voor de Limburgse Steenuilen ($48,8\% * 2,95 =$) 1,44 jong per broedpaar per jaar. Dat is aanzienlijk lager dan het langjarig gemiddelde, dat ($65,8\% * 3,05 =$) 2,01 jong per broedpaar per jaar bedraagt.

Discussie

Het is verheugend dat er jaarlijks een groot aantal steenuilnesten wordt gecontroleerd in Limburg. Dit verschaft belangrijke informatie over het wel en wee van de provinciale populatie. Eveneens verheugend is dat een toenemend aantal waarnemers in de loop van de jaren de stap heeft gemaakt om de gegevens in te vullen op nestkaarten. Hiermee komen de gegevens beschikbaar voor (al dan niet landelijke) analyse van de reproductie. Bovendien is het voor de spreiding van steenuilbroedgegevens over Nederland wenselijk dat een belangrijke steenuilenprovincie als Limburg goed in de landelijke database vertegenwoordigd is.

Op grond van de gegevens uit de nestkaartendatabase en van de Steenuilenwerkgroep schatten we in dat de laatste jaren van grofweg de helft van alle jaarlijks gecontroleerde, door Steenuilen bezette nestkasten een nestkaart wordt ingevuld. De spreiding over de provincie is redelijk, maar extra informatie uit met name het steenuilenrijke Zuid-Limburg is welkom.

Slechts een deel van de nestkaarten bleek bruikbaar voor volledige analyse. Dit hangt samen met een veelal beperkte onderzoeksinspanning. Veel nesten werden voor het eerst bezocht in het jongenstadium, waardoor informatie over de nestoverleving in het broedstadium ontbreekt. Dit wordt geïllustreerd doordat op slechts 29% van alle beschikbare nestkaarten de legselgrootte was ingevuld.

Het merendeel van de nestkaarten gaf onvoldoende informatie om het nestsucces betrouwbaar te kunnen berekenen. Van alle beschikbare nestkaarten was slechts 37% respectievelijk 40% bruikbaar om het klassieke nestsucces resp. het Mayfieldnestsucces vast te stellen. Dit wordt veroorzaakt doordat er veelal geen nestbezoeken zijn gebracht in de late jongenfase, rond het uitvliegen, en/of doordat nesten slechts één keer zijn bezocht (vaak het ringbezoek). Voor een analyse van het Mayfieldnestsucces zijn ten minste twee nestbezoeken nodig. Bij de wél geschikte nesten kwam het Mayfieldnestsucces opvallend laag uit ten opzichte van het landelijke cijfer. Vermoedelijk wordt het aldus berekende broedsucces in Limburg onderschat. Het gegeven dat het broedsucces op de klassieke manier berekend in Limburg meer overeenkomt met het landelijke cijfer, is hiervoor een aanwijzing. De oorzaak voor het lage berekende broedsucces met de Mayfieldmethode moet gezocht worden in de relatief korte onderzoeksduur per Limburgs steenuilennest (gering aantal nestdagen).

Inmiddels worden er binnen de Steenuilenwerkgroep Limburg initiatieven ontplooid om de kwaliteit van het reproductieonderzoek te verbeteren. Nestkastcontroleurs worden gestimuleerd de nesten frequenter te controleren en om nestkaarten in te vullen. Een mooie ontwikkeling, die eerder in andere regio's zoals Achterhoek-Liemers en Drenthe al zijn vruchten heeft afgeworpen!

Dankwoord

Onze dank gaat op de eerste plaats uit naar de vele Limburgse vrijwilligers, die gedurende een lange reeks van jaren onderzoek doen naar de Steenuil, nestkasten controleren en hun gegevens op nestkaarten invullen. Speciaal willen we daarbij Theo Custers en Huub Engelen noemen. Als regiocontactpersonen van STONE binnen de Steenuilenwerkgroep Limburg vervullen zij een belangrijke stimulerende en coö-

dinerende rol en gaven ze een toelichting op het jaarverslag 2011. Peter Alblas bedanken we voor zijn aanvullende informatie over de Steenuil en het nestkaartenproject in Limburg. Dank ook aan Arjan Boele van Sovon voor het uitwerken en beschikbaar stellen van de trend 2000-2011. Ten slotte geldt onze dank Fred Hustings en Boena van Noorden voor het beschikbaar stellen van relevante Limburgse literatuur. Fred Hustings bedanken wij ook voor het kritisch doorlezen van een eerdere versie van dit artikel.

Literatuur

- Bakker T., 2003. Steenuilkartering in de gemeenten Eijsden en Vaals 2002. Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg (IKL), Roermond.
- van Beusekom R., P. Huigen, F. Hustings, K. de Pater & J. Thissen, 2005. Rode Lijst van de Nederlandse Broedvogels. Tirion, Baarn.
- Bloem H., K. Boer, N. Groen, R. van Harxen & P. Stroeken, 2001. De Steenuil in Nederland, handleiding voor onderzoek en bescherming. Stichting Steenuilenoverleg Nederland (STONE), Roden.
- Boele A., 2009. Monitoring van Steenuilen in 2003-2008: een succes! Athene 14: 60-66.
- Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer, L. Ballering & C.L. Plate, 2012. Broedvogels in Nederland in 2010. Sovon-rapport 2012/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Boudewijn T., P. Stroeken & R. van Harxen, 2011. Reproductie van de Steenuil in Nederland in 2010. Uilen 2: 56-61.
- van Dijk A.J. & A. Boele, 2011. Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Harxen R. & P. Stroeken, 2008. Berekening van het nestsucces: de klassieke methode versus de methode Mayfield. Athene 14: 40-41.
- van Harxen R. & P. Stroeken, 2009. Nieuwe aantalschatting van de Steenuil in Nederland. Athene 14: 43-48.
- van Harxen R. & P. Stroeken, 2011. De steenuil. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Mulder T. & F. Schepers, 1987. Aanvullend inventarisatierapport ten behoeve van het N.W.C-advies betreffende het herinrichtingsgebied Mergelland-Oost. Consulentenschap Natuur, Milieu en Faunabeheer in Limburg, Roermond.
- Nienhuis J., F. Willems & F. Majoor, 2012. Digitale Nestkaart. Versie 4.0, maart 2012. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Noorden B. & R. Schols, 1999. Aantalschattingen van de Limburgse broedvogels 1998. Limburgse Vogels 10: 34-45.
- SOVON, 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey (EIS) Nederland, Leiden.
- Steenuilenwerkgroep Limburg (SWL), 2011. Steenuilen in Limburg 2011. Uitgave Steenuilenwerkgroep Limburg.
- Stroeken P. & R. van Harxen, 2008. Resultaten broedbiologisch onderzoek Steenuil 2007. Athene 13: 26-36.
- Stroeken P., R. van Harxen, C. van Turnhout & J. Nienhuis, 2009. Reproductie van de Steenuil in Nederland in de periode 1977-2007. Athene 14: 51-59.

Overwinterende ganzen in de Peelvenen aan het begin van de 21e eeuw, 2001-2011

Boena van Noorden

Toendrarietganzen, Ospeldijk, 2 januari 2004 (R. Schols)

Dat er al in de 19e eeuw ganzen in de Peel vertoefden, blijkt uit een beschrijving van De la Court (1841): *"De jacht is dáár, ter vergelding van al het woeste, overheerlijk; de verzamelplaats van alle watergevogelte, als ganzen, eenden, plevieren en watersnippen, van allerlei soort en elders onbekend"*. Ook heden ten dage weten ganzen de Peelvenen te waarderen. De regio herbergt 's winters meer dan 1% van de Noordwest-Europese populatie van zowel Toendrarietgans als Kolkans. Dit gegeven was een van de aanleidingen voor de overheid om Mariapeel & Deurnese Peel en Groote Peel aan te wijzen als Natura 2000-gebied. In de instandhoudingsdoelen van deze gebieden wordt voor beide soorten aangegeven dat huidige omvang en kwaliteit van het leefgebied behouden moeten worden, zonder dat de daarvoor gewenste grootte van de winter-

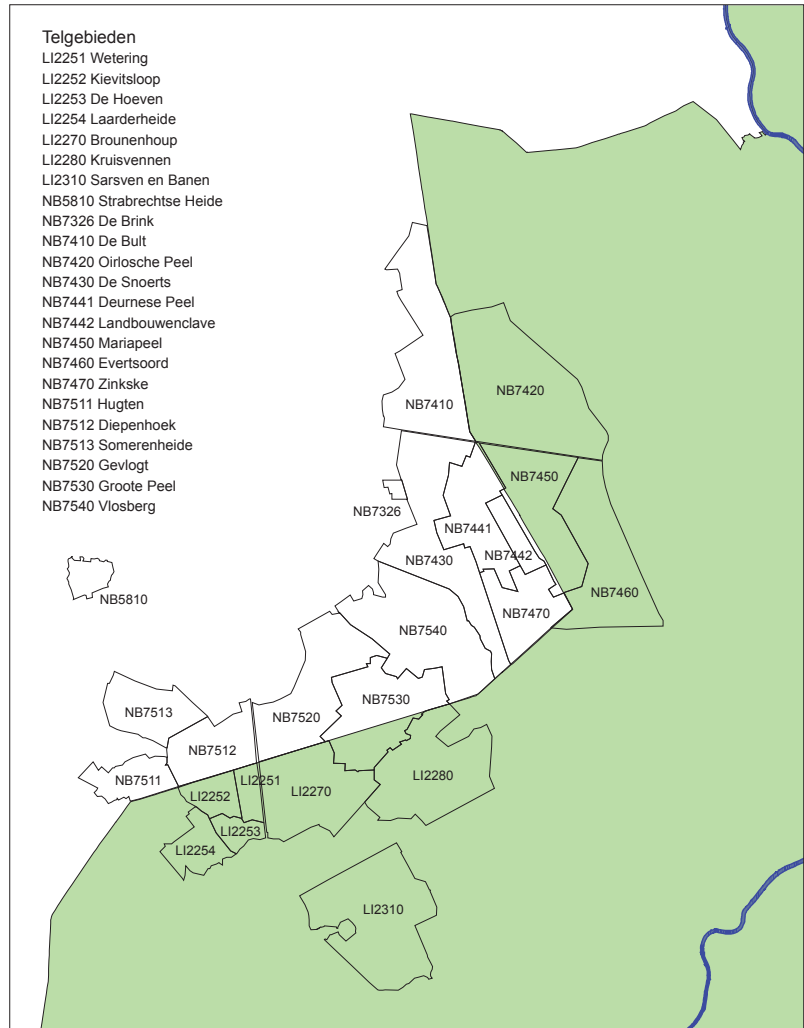
populatie wordt genoemd (Ministerie LNV, 2009 a en b). Er wordt aangenomen dat de aantallen van beide soorten stabiel zijn, zonder dat dit wordt ondersteund door trendgegevens. Dit artikel wil deze kennisleemte invullen. Hierbij wordt voortgeborduurd op eerdere publicaties die de situatie tot aan de eeuwwisseling beschrijven (o.a. van Noorden, 1991; van Seggelen, 1999). De meeste aandacht gaat uit naar aantalsontwikkeling, seizoenspatroon en habitatgebruik. Ook de overige ganzensoorten worden besproken.

Materiaal en methode

Studiegebied

De Natura 2000-gebieden Groote Peel en Mariapeel & Deurnese Peel vormen het centrum van het studiegebied. Deze gebieden worden voornamelijk

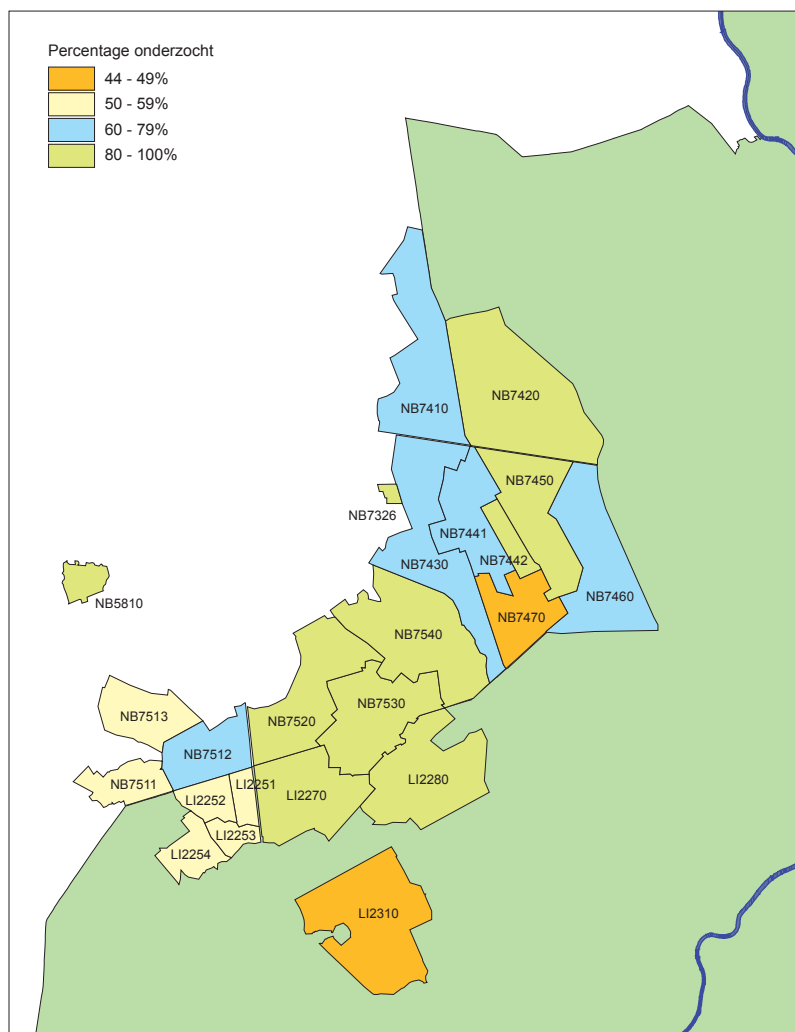

gebruikt als slaappleats, van waaruit de ganzen 's morgens vroeg de omliggende cultuurgronden opzoeken om te foerageren. De meest frequent bezochte foerageergebieden liggen in een straal van ongeveer 6 km rondom de hoogvenen. Het studiegebied wordt globaal begrensd door de voormalige vliegbasis De Peel in het noorden, de Middenpeelweg in het oosten, de Noordervaart, het Sarsven en De Banen in het zuiden, en het Weerterbos in het westen (figuur 1). De gegevens van slaappleatstellingen aan het Beuven op de Strabrechtse Heide (NB7), ten westen van het studiegebied, zijn eveneens meegenomen. Deze ganzen foerageren namelijk frequent binnen het studiegebied en wisselen (vermoedelijk) uit met de overige slaappleatsen.

Ganzentellingen

De basis van deze bijdrage wordt gevormd door de maandelijkse Sovon ganzentellingen (septembermaart) gedurende de winters 2001/02 tot en met 2010/11. Hierbij worden de overdag rustende of foeragerende ganzen geteld op vooraf vastgestelde zaterdagen (afwijkingen van een dag eerder of later zijn toegestaan) volgens een vast omschreven methode (van Roomen *et al.*, 2003). Elke teller (telploeg) telt een van de door Sovon begrensde telgebieden. Het studiegebied omvat 23 telgebieden, waarvan de belangrijkste vrijwel maandelijks worden geteld. De ligging van de telgebieden en de in dit artikel bezigde namen zijn opgenomen in figuur 1. Waar in dit artikel van 'gebied' sprake is, wordt het gehele

Figuur 2.
De volledigheid van de
ganzentellingen in de
afzonderlijke telgebieden
gedurende de winters
2001/02 tot en met 2010/11.

studiegebied bedoeld (en dus niet afzonderlijke telgebieden). In figuur 2 is de volledigheid van de tellingen per telgebied weergegeven. Sedert jaar en dag worden de ganzentellingen in de Peelregio gecoördineerd door VWG de Peel (Asten/Someren). Naast de ‘verplichte’ telling van de foerageergebieden telt de vogelwerkgroep in dezelfde weekenden ook de belangrijkste slaappleaatsen in de Grootte Peel, Deurnese Peel, Mariapeel en Strabrechtse Heide. Deze tellingen vinden plaats rondom zonsopkomst. Doordat de slaappleaatsen in de Deurnese Peel recent moeilijker bereikbaar is, wordt deze vanaf januari 2010 nauwelijks meer geteld. De slaappleaatsen worden af en toe ook in andere weekenden bezocht. Verder zijn er in de winters 2004/05 tot en met

2007/08 door medewerkers van Provincie Limburg tellingen in de foerageergebieden uitgevoerd buiten de Sovon-telperioden om. Tot slot zijn er via Waarneming.nl aanvullende waarnemingen verzameld van de schaarsere ganzensoorten. Al deze aanvullende gegevens zijn samengevoegd met de Sovon-data in een database (Paradox).

Om een indruk te krijgen van de verplaatsingen tijdens het seizoen en van plaatstrouw tijdens verschillende winters zijn bij de tellers waarnemingen opgevraagd van met halsbanden gemarkeerde ganzen.

Analyse van de telgegevens

Allereerst zijn de aantallen per soort per teldatum opgeteld. Daarbij zijn de aantallen van de slaappleaatsen

en de foerageergebieden gescheiden. Dit resulteerde per teldatum in twee gebiedstotalen (slaapplaats en foerageergebied). Vervolgens is voor elke maand het maximum per slaapplaats en foerageergebied bepaald. Soms resulteerden tellingen buiten de reguliere Sovon-tellingen namelijk in een hoger gebiedsaantal. In zulke gevallen is dat maximum als uitgangspunt gehanteerd. Uit de maandmaxima is per winter de hoogste waarde bepaald: het wintermaximum. Deze wintermaxima zijn gebruikt om het aantalsverloop in de onderzoeksperiode weer te geven.

Op de slaapplaatsen is het onderscheid tussen 'rietganzen' en Kolganzen niet altijd te maken vanwege het massale uitvliegen en de matige lichtomstandigheden. Op basis van de in de foerageergebieden aangetroffen verhouding tussen beide soorten is het aantal op de slaapplaatsen geschat.

Voor de bepaling van de seizoenspatronen per soort zijn voor elke maand in elke winter de gebiedsmaxima opgeteld. Dit leidde per maand tot een som van de tien onderzochte winters. Deze sommen zijn vervolgens weer opgeteld: het grandtotaal (n) per soort. Daarna is bepaald hoe groot ieder aandeel (percentage) per maand is.

De verspreiding is gebaseerd op de telgebiedsmaxima per maand, voor de tellingen van oktober tot en met februari (meest compleet). Vervolgens zijn deze maxima voor alle jaren opgeteld en is per telgebied de relatieve presentie bepaald (het percentage van het totaal per telgebied). Hierbij zijn de percentages voor de slaapplaatsen en de foerageergebieden apart vastgesteld.

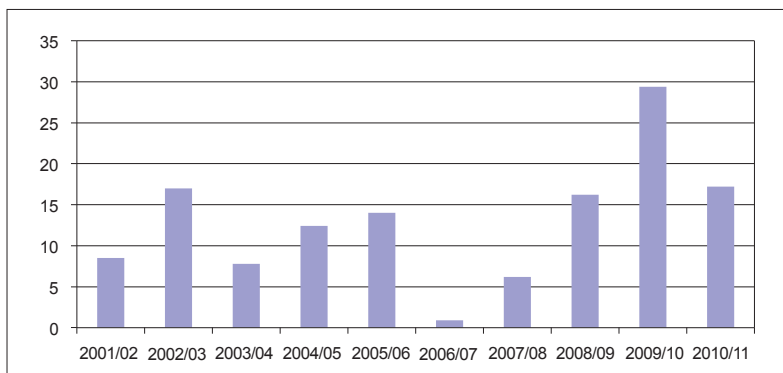
De gegevens van de halsbanden zijn beschikbaar in de vorm van de 'levensloop' van elke gans. Deze zijn door de waarnemers opgevraagd bij goosetrack.nl en vervolgens beschikbaar gesteld. Het gaat in totaal om 25 Kolganzen en 35 Toendrarietganzen.

Er is bepaald hoeveel winters de levensloop omvat en in hoeveel daarvan de Peelvenen zijn bezocht. Voor de gehele levensloop is het aantal 'winterdagen' vastgesteld. Dit is het aantal dagen tussen oktober en eind februari (meestal 151). Verder is het aantal 'peeldagen' berekend. Dit is het aantal dagen tussen de twee uiterste waarnemingsdatums en niet onderbroken door een datum van een andere locatie. Deze methode levert meestal een onderschatting op van de werkelijke bezoekfrequentie en verblijfsduur, omdat het aflezen betrekkelijk willekeurig en niet systematisch geschiedde. Tot slot is het aantal tijdens de gehele levensloop bezochte landen en Nederlandse provincies vastgesteld. Hierbij zijn alleen de overwinteringslanden geteld (tabel 1 en 2). Met behulp van de aangegeven coördinaten zijn de verspreidingskaarten (figuur 5 en 8) opgebouwd. Om een idee te krijgen van verplaatsingen binnen Limburg worden deze vergeleken met systematisch verzamelde aflezingen in de Kop van Limburg (tussen Bergen en Mook) sinds 2008/09. Het betreft aldaar in totaal 56 verschillende Toendrarietganzen en 259 Kolganzen (onderzoek F. Hustings).

Weersomstandigheden

Het voert te ver om het verloop van de weersomstandigheden in de tien besproken winters in detail te behandelen. Het weer wordt in grote lijnen besproken aan de hand van de IJnsen-getallen en -terminologie (figuur 3). Hierbij wordt de nadruk gelegd op de factoren sneeuw en ijs, die bij ganzen de meeste invloed op de winteraantallen hebben. Aanvullende informatie is ontleend aan de seizoenoverzichten van het KNMI (www.knmi.nl/klimatologie/maand en [seizoenoverzichten/index.html](http://www.knmi.nl/klimatologie/index.html)).

De periode 2001/02 t/m 2010/11 werd gekenmerkt

Figuur 3. Overzicht van de strengheid van de winters gedurende de periode 2001/02-2010/11 uitgedrukt in IJnsen-getallen lopend van <3,2 (extreem zacht) naar >28,5 (koud). Strenge winters (>44,4) kwamen in de onderzoeksperiode niet voor (naar IJnsen, 1991).

door voornamelijk zachte winters, met een wat kouder slot. In de eerste winter 2001/02, die naast zacht ook tamelijk nat was, bleven sneeuw en ijs vrijwel achterwege. De tweede winter (2002/03) was een stuk kouder en krijgt het predikaat 'normaal'. Het was zonnig met drie vorstperioden. In februari sneeuwde het regelmatig, maar dikke pakketten bleven achterwege. De winter van 2003/04 was zacht, zonnig en nat, en vorst en sneeuw van betekenis werden nauwelijks geregistreerd. De daaropvolgende winter (2004/05) was vrij zacht, tamelijk droog en aan de zonnige kant. Vooral de tweede helft van februari was koud, met enige sneeuwval. De eveneens vrij zachte winter van 2005/06 was wat kouder dan de voorgaande en hield relatief lang aan. Toch was er nauwelijks sprake van serieuze ijsvorming. Wel sneeuwde het wat meer dan in voorgaande winters. In Scandinavië, Rusland en Oost-Europa was deze winter aan de koude kant, zonder dat er overigens sprake was van extreme koude. De winter van 2006/07 was de zachtste in tenminste 300 jaar! Het was zeer nat en kende slechts één sneeuwdag. De zeer zachte winter van 2007/08 telde slechts enkele vorstdagen in december en had nauwelijks sneeuwval. Hierna brak een periode aan met drie wat koudere winters op rij. De eerste (2008/09) valt landelijk nog net in de categorie 'vrij zacht', maar was op weerstation Maastricht 'normaal'. Deze winter kende een serieuze vorstperiode van 26 december tot 11 januari. Het koudst was het in het oosten en zuidoosten van ons land. In de nacht van 4 op 5 januari viel hier veel sneeuw, die zes dagen bleef liggen. In Midden- en Oost-Europa was deze winter ronduit koud, met enorme sneeuwval in o.a. het oosten van Duitsland. Dit veroorzaakte opvallende verplaatsingen van Toendrarietganzen (Heinicke & Koffijberg, 2009). De uitschieter was de winter van 2009/10 die als 'koud' kan worden bestempeld. Het was de koudste winter in 14 jaar en de meest sneeuwrijke sedert 1978/79. Landelijk werden gemiddeld 42 sneeuwdagen genoteerd, tegen 13 normaal. Ten oosten van ons land was deze winter bijna arctisch, wat enkele malen tot opvallende wegtrek van ganzen leidde (Hustings *et al.*, 2010a). De winter van 2010/11 was vooral in december erg koud. Deze maand behoort tot de vijfde koudste vanaf 1901 en is de koudste sinds 1969. Het sneeuwde veel in deze maand en er werden slechts twee dagen zonder sneeuwdek opgetekend. In januari en februari was koning winter uitgeregeerd, werden betrekkelijk hoge temperaturen opgetekend en traden er o.a. langs de Maas overstromingen op.

Toendrarietganzen

Aantallen en trend

Voor menig vogelaar zijn Toendrarietganzen en Taigarietganzen lastige soorten om uit elkaar te houden. De determinatieliteratuur is niet altijd eenduidig en vanwege de vaak minder optimale waarnemingsomstandigheden is het lastig om diagnostische kenmerken te zien. Het is inmiddels echter duidelijk dat de Taigarietganzen sinds de eeuwwisseling een (zeer) schaarse soort is, waarvan de aantallen jarenlang overschat zijn (Koffijberg *et al.*, 2011). Goed gedocumenteerde waarnemingen van Taigarietganzen in de Peelvenen zijn in de laatste tien jaar op de vingers van twee handen te tellen. Het gaat hierbij om marginale aantallen (enkele tientallen in totaal). Mede om deze reden is afgezien van het apart presenteren van de resultaten van de Taigarietganzen.

Tot medio jaren zeventig overwinterden in de Peelvenen meerdere honderden 'rietganzen' (van Seggelen, 1999). Er wordt vermoed dat het grootste gedeelte hiervan Taigarietganzen betrof. In de winter van 1973/74 werd voor het eerst het plafond van 1000 exemplaren doorbroken. Hiermee was de trend gezet voor een geleidelijke aantalstoename, die door de strenge winter van 1978/79 een extra impuls kreeg. In de koude winter van 1985/86 kwamen de aantallen voor het eerst boven de 5000 uit en in de vrij zachte winter van 1998/99 werd met ruim 9400 voor het eerst bijna het maximum van 10.000 Toendrarietganzen gehaald. In figuur 4 is het aantalsverloop gedurende de hierop aansluitende periode weergegeven. De wintermaxima in de foerageergebieden schommelen hierbij tussen de 4000 (winter 2002/03) en 13.900 (winter 2009/10) exemplaren. Het gemiddelde over de tien winters bedraagt 7934 vogels. Op de slaappleaatsen worden doorgaans hogere wintermaxima bereikt. De uitersten hier liggen tussen de 5800 (winter 2001/02) en de 17.900 (winter 2009/10) exemplaren (gemiddeld 9618). In de meeste gevallen is het verschil tussen de slaappleaatsen en de foerageergebieden niet erg groot. In de winters van 2002/03, 2007/08 en 2010/11 kwamen de slaappleaatsaantallen echter beduidend hoger uit (tot twee maal zo hoog). Dit suggereert dat de ganzen in deze winters voor een groot deel buiten het studiegebied gingen foerageren. De vrij stabiele aantallen in de Peelvenen tussen 2001/02 en 2008/09 komen overeen met de trend voor Oost-Nederland (Hornman *et al.*, 2011).

Het is lastig om een verband te ontdekken tussen de aantallen en het winterweer, al werden in de streng-

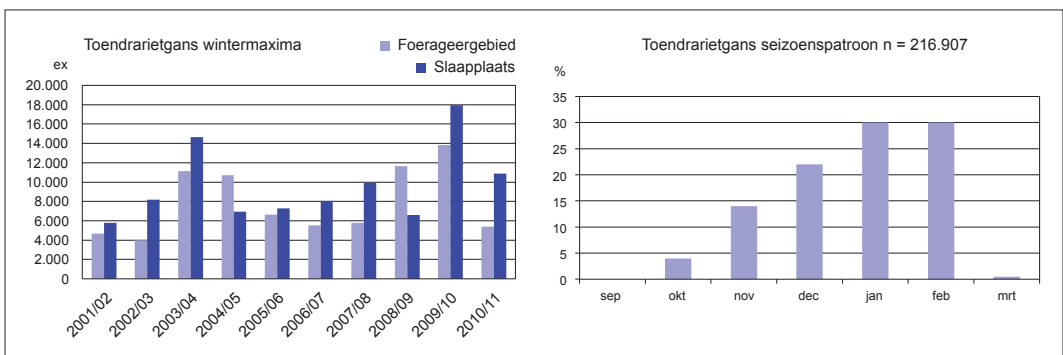
Toendrarietganzen,
Mariapeel, 13 februari 2011
(G. Lamers)

ste winter (2009/10) ook de meeste geteld. Voor de overige winters schommelen de aantallen zonder duidelijke relatie met de strengheid van de winter. De eerste Toendrarietganzen verschijnen in oktober in de Peelvenen. Halverwege de maand wordt 4% van het wintertotaal bereikt. In november en december zit de groei er nog stevig in, waarna het maximum wordt bereikt in januari en februari. Half maart resteert slechts 1% van het wintertotaal (figuur 4). Extremen (alleen pleisteraars, losse individuen buiten beschouwing gelaten) zijn 9 exemplaren op 20 september 2008 op de slaappleats in de Deurnese Peel en 28 op 20 maart 2006 bij de Groote Peel. Een vermeldenswaardige waarneming is een tweetal Toendrarietganzen dat vanaf 21 april tot 28 mei 2007 aan de Derde Baan in de Groote Peel ver-

bleef. Een van de ganzen had duidelijk moeite met vliegen. Daarna werd tot 24 juni op dezelfde plek nog één vogel gezien. In verband met een mogelijk broedgeval is de plek goed in de gaten gehouden, wat dit vermoeden echter niet kon bevestigen (med. J. Timmermans). De waarneming van een solitaire vogel op 1 september 2007 aan de zuidkant van de Groote Peel heeft vermoedelijk betrekking op één van deze vogels.

Verspreiding

Met een aandeel van 21% van de foerageerde vogels is de Oirlosche Peel (figuur 1) het belangrijkste foerageergebied. Het bestaat voor driekwart uit akkers, waarop voornamelijk maïs wordt geteeld. De maïs-stoppels zijn de favoriete plekken voor deze soort.

Figuur 4. Het aantalsverloop (links) en seizoenspatroon (rechts) van de Toendrarietganzen in de Peelvenen gedurende de periode 2001/02 - 2010/11.

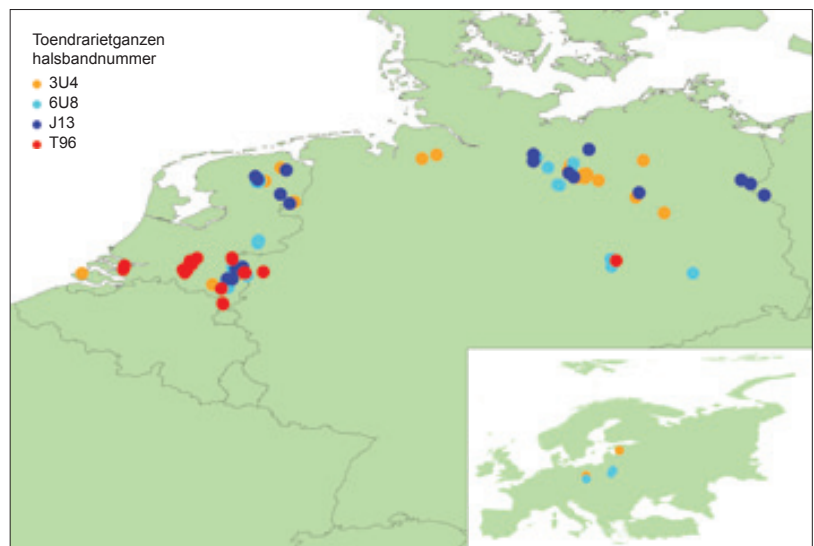
Naast oogstresten worden hier ook akkeronkruiden zoals vogelmuur genuttigd.

Tijdens de tellingen van Provincie Limburg tussen 2005 en 2008 is de voedselkeuze vastgelegd (n = 17.922). Toendrarietganzen blijken in de Peelvenen hun voedsel voor het grootste deel te zoeken op geogoste akkers (58%) en voor de rest (42%) op grasland. Indien nader kon worden aangegeven om welke akkerteelt het ging, bleek dat voor het overgrote deel (> 95%) maïs te betreffen. Dit komt dus goed overeen met de dominantie van maïs in de Oirloosche Peel. Andere belangrijke foerageergebieden zijn de Brounenhoup, de Diepenhoek en het Gevlogt, met een aandeel van respectievelijk 16, 12 en 8%. In de gebieds- en voedselkeuze is sedert de winters van 1988/89-1990/91 niet veel veranderd. De huidige kernfoerageergebieden werden ook toen al het meest bezocht. Ruim 60% van de Toendrarietganzen foerageerde toen op akkers, waarvan een derde deel op maïs, de rest op grasland (van Noorden, 1991). De Grootte Peel is met een aandeel van 40% veruit de belangrijkste slaappleaats voor deze soort. Op plaats twee en drie komen respectievelijk de Deurnese Peel (28%) en zandplas de Brink bij Liessel (17%). De Mariapeel neemt met 6% de vijfde plaats in, achter de slaappleaats van de Strabrechtse Heide (8%). Het hoogveencomplex de Verheven Peel (Deurnese Peel en Mariapeel tezamen), waarbinnen vermoedelijk veel uitwisseling plaatsvindt, komt met een slaappleaatsaandeel van 34% vrij dicht in de buurt van de Grootte Peel.

Verplaatsingen

Door de met halsbanden uitgeruste vogels is iets meer bekend over plaatstrouw en verplaatsingen gedurende het winterseizoen. Toendrarietganzen blijken erg dynamisch te zijn en zich zeer regelmatig te verplaatsen binnen een winter (over tientallen tot honderden kilometers) en bovendien lang niet iedere winter dezelfde locaties aan te doen. Slechts vier van de 35 onderzochte vogels werden elke winter (waarin dat mogelijk was) in de Peelvenen opgemerkt (tabel 1). De totale verblijfsduur in de Peelvenen varieerde tussen één dag (5 vogels) en 218 dagen. Toch verbleef ook de hondstrouwe Toendrarietgans Z51 in vijf winters maar 29% van het totale aantal winterdagen in de Peelvenen. Deze constatering werpt een ander licht op de vastgestelde (maximum) aantallen. Door de grote 'turnover' doen in werkelijkheid veel meer individuen de Peelvenen aan dan de getelde maxima op één dag suggereren. Binnen Limburg bestaat er een duidelijke uitwisseling tussen de Peelvenen en de Kop van Limburg. Van de in de Peelvenen waargenomen individuen werden er 24 (67%) ook in de Kop van Limburg gezien, en dat door een enkele waarnemer in slechts drie winters. Relatief veel van deze ganzen verbleven eerst op Drents-Groningse pleisterplaatsen, alvorens naar het Limburgse te verkassen (Heinicke & Koffijberg, 2009).

In ruimere zin is er wel een zekere plaatstrouw. Van de 122 winters die de gemerkte ganzen gezamenlijk hebben doorgebracht, werd 95 keer (76%) Nederland aangedaan. Uit figuur 5 blijkt ook dat het zwaartepunt

Figuur 5. Overzicht van de verblijfplaatsen van 4 van de 35 met halsbanden gemarkeerde Toendrarietganzen die gedurende de periode 2001/02-2010/11 in de Peelvenen zijn waargenomen.

Tabel 1. 'Levensloop' van 35 in de Peelvenen overwinterende Toendrarietganzen (2001/02 - 2010/11)

Halsband-nummer	lengte levensloop aantal winters	aantal winters in Nederland	aantal winters in Peel	aantal Peeldagen	totaal winterdagen	percentage verblijf in Peel (%)	aantal winterlanden	aantal provincies Ned.
3U4	9	3	1	1	1359	< 1	3	4
4V1	10	3	1	50	1510	3	3	4
5U3	4	4	1	7	604	1	2	6
6U8	10	5	2	2	1510	< 1	2	3
7U7	4	4	1	38	604	6	2	3
J12	3	3	1	3	453	1	2	5
J13	3	3	1	3	453	1	2	4
J82	2	2	1	3	302	1	3	3
L67	2	2	1	2	302	1	2	3
O72	1	1	1	11	151	7	1	2
O91	1	1	1	11	151	7	1	2
O93	1	1	1	11	151	7	1	2
P07	2	2	2	28	302	9	2	2
P21	3	1	1	1	453	< 1	2	2
P26	2	2	1	5	302	2	2	3
P28	2	2	1	18	302	6	3	3
P29	2	2	1	18	302	6	3	3
T05	5	4	2	78	755	10	3	3
T34	4	4	1	1	604	< 1	3	4
T36	4	4	1	1	604	< 1	3	4
T57	3	3	1	37	453	8	1	3
T76	1	1	1	12	151	8	1	3
T77	3	3	2	8	453	2	2	5
T96	3	3	1	1	453	< 1	1	4
T97	3	2	1	7	453	2	3	2
T98	3	2	1	7	453	2	3	2
U12	4	4	3	3	604	< 1	2	5
U13	4	4	3	3	604	< 1	2	5
U94	2	2	2	62	302	21	1	2
Z10	4	2	2	5	604	1	2	2
Z27	3	3	3	12	453	3	3	2
Z28	2	2	1	2	302	1	2	2
Z51	5	5	5	218	755	29	3	2
Z64	5	5	2	31	755	4	3	4
ZZT	3	1	1	13	453	3	2	2

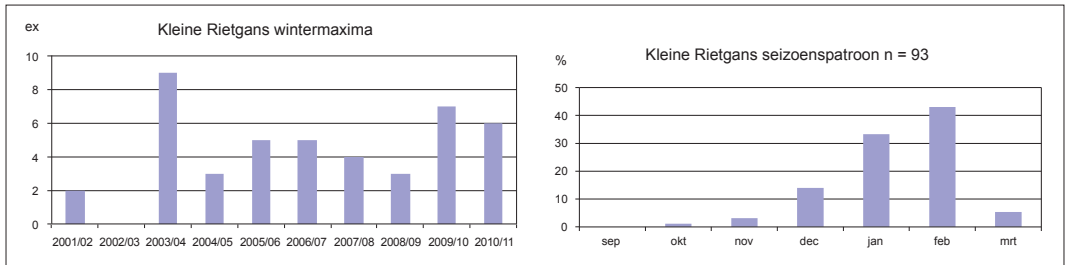
van de in de Peelvenen gesignaleerde Toendrarietganzen in Nederland ligt en dat de meeste vogels ons land via Duitsland bereiken. In de periode eind februari - begin april worden ze in Estland, Polen en Tsjechië waargenomen, op weg naar de Russische broedgebieden. Tussen Estland en het broedgebied is geen enkele waarneming bekend, wat op een lange trekvlucht kan duiden, maar ook veroorzaakt kan zijn door de lage dichtheid aan aflezers in het onmetelijk grote Rusland.

In tabel 1 valt op dat een aantal duo's en één trio een vrijwel gelijke levensloop vertonen. Dit zijn op dezelfde dag gevangen vogels die vrijwel zeker een familieband hebben. Zo werd het paar U12 (adulte man) en U13 (adulte vrouw) vanaf de vangst op 31

december 2007 tot en met de laatste aflezing op 6 maart 2011 vrijwel steeds in elkaars gezelschap gezien. Bij het trio O72, O91 en O93 gaat het vermoedelijk om een paar met een jong. Zij werden vanaf het moment dat ze in Rusland werden geringd (27 juli 2010) tot op de laatste aflezing op 11 maart 2011 in Hollenstedt (Nordrhein-Westfalen, Duitsland) steeds bij elkaar gezien.

Kleine Rietgans

Vrijwel elke winter worden er enkele Kleine Rietganzen in de Peelvenen gezien. Uit de winter van 2002/03 is geen enkel exemplaar bekend, terwijl het maximum van 9 vogels afkomstig is uit de

Figuur 6. Het aantalsverloop (links) en seizoenspatroon (rechts) van de Kleine Rietgans in de Peelvenen gedurende de periode 2001/02 - 2010/11.

daaropvolgende winter van 2003/04 (1 februari 2004, Diepenhoek) (figuur 6). Meestal (50 van de 83 waarnemingen) gaat het om solitaire dieren. Het aantal waarnemingen van 2, 3, 4 en 5 vogels bedraagt respectievelijk 17, 6, 5 en 2. Verder zijn er eenmaal 6, 7 en 9 exemplaren geteld. Een relatie tussen de wintermaxima en het winterweer ontbreekt, net als een duidelijke trend binnen de onderzoeksperiode. De soort zal in werkelijkheid wel wat talrijker zijn, omdat Kleine Rietgans in grote groepen ganzen gemakkelijk over het hoofd worden gezien.

Het seizoenpatroon sluit aan bij dat van de andere 'echte' wintergansen; een lage presentie in de herfst, daarna oplopend tot een piek in februari. In maart zijn de meeste vogels weer vertrokken (figuur 6). Een extreme waarneming is die van het op 21 mei 2010 bij De Banen gefotografeerde exemplaar. Vermoedelijk betrof het een verzwakte vogel die de voorjaarstrek niet meer aankon, dan wel een uit gevangenschap ontsnapte vogel.

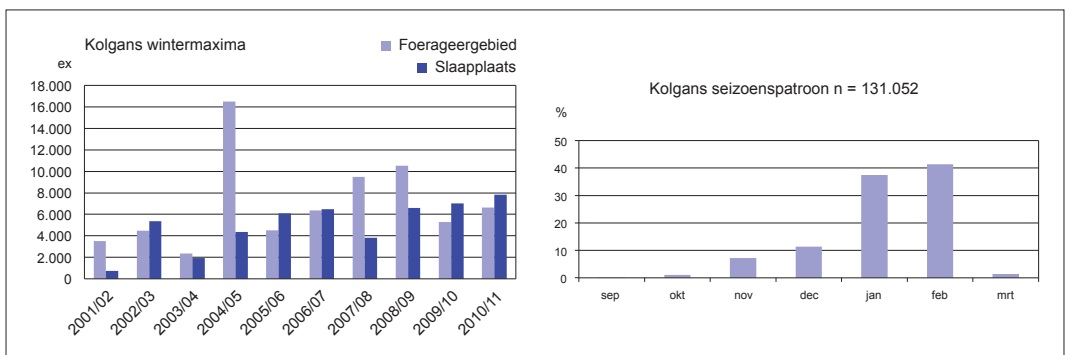
De kans om Kleine Rietgansen in de Peelvenen te zien, is het grootst (23%) in de Brounenhoup ten zuiden van de Grootte Peel. Andere redelijk frequent

bezochte gebieden zijn de Diepenhoek en de Vlosberg met elk een aandeel van 19% van het totaal aantal waargenomen vogels. De soort is opgemerkt in 13 van de 23 telgebieden. Over de slaappleatskeuze is niets bekend. De Kleine Rietgans wordt tussen de massaal van de slaappleats vertrekkende ganzen niet opgemerkt.

Kolgans

Aantallen en trend

De Kolgans was in het verleden een stuk schaarser dan de 'rietgans'. De waarneming van 70-80 exemplaren op 18 maart 1953 bij de Grootte Peel was heel bijzonder in die tijd, terwijl toen al 700 'rietgansen' werden geteld (van Seggelen, 1999). Vanaf begin jaren zestig tot en met de winter van 1990/91 werden jaarlijks 50-300 exemplaren geteld. Daarna maakte de Kolgans een spectaculaire aantalsontwikkeling door van 800 vogels in 1991/92 tot 4350 in de winter van 1998/99. Het lijkt er dus op dat de Peelvenen in de winter 1991/92 voor het eerst echt 'ontdekt' zijn door deze soort. Rond dezelfde tijd namen ook de aantallen

Figuur 7. Het aantalsverloop (links) en seizoenspatroon (rechts) van de Kolgans in de Peelvenen gedurende de periode 2001/02 - 2010/11.

Kolgenzen, Stevensweert,
6 maart 2011 (N. Hulsbosch)

in het Maasdal sterk toe (Hustings *et al.*, 2006). Het niveau van rond 3000 ex. bleef gehandhaafd tot de winter van 2004/05. In die winter schoot het aantal foeragerende Kolgenzen naar een recordhoogte van 16.500. Daarna zakte het vrijwel niet meer onder de 5000 (alleen in winter 2005/06: 4500 ex.), waarbij in 2008/09 met 10.500 Kolgenzen nogmaals de 1%-norm van 10.000 vogels werd overschreden (figuur 7). Het gemiddelde maximum aantal voedselzoekende vogels per winter gedurende de onderzoeksperiode bedraagt 6966 exemplaren.

De slaaplaatstellingen komen op lagere aantallen uit. De 1%-norm wordt niet overschreden. In de laatste winter (2010/11) wordt het maximum van 7816 slapers bereikt (figuur 7). Net als bij de Toendrarietgans verschilt het aantal foeragerende vogels meestal niet veel van dat op de slaapplaats, met als groot verschil dat bij de Kolgenzen de foeragerende aantallen het grootst zijn. De meest opvallende verschillen werden opgetekend in de winters van 2004/05 (vier maal zo veel vogels in de foerageergebieden als op de slaapplaats) en 2007/08 (ruim twee maal zo veel). Over de gehele onderzoeksperiode is sprake van een stabiele tot licht stijgende trend op de slaapplaatsen. Een verband met het winterweer is nog minder dan bij de Toendrarietgans te ontdekken. De extreme uitschieter naar boven valt in een vrij zachte winter (2004/05) waarin ook landelijk meer Kolgenzen geteld werden dan in de voorafgaande winter. Het ging hierbij echter niet om een verviervoudiging zoals in de Peelvenen, maar om een toename met 20% (van

Roomen *et al.*, 2006). De winter daarop namen de landelijke aantallen opnieuw toe, terwijl die in de Peelvenen terugvielen tot het niveau van het begin van de onderzoeksperiode. In de winter van 2008/09, die vooral in Oost-Europa koud was, steeg het landelijk maximum tot een record. In de Peelvenen kwam het maximum wel hoog uit (10.500 in foerageergebied en 6600 op slaapplaats), maar werd het record van 2004/05 bij lange na niet bereikt.

De eerste pleisterende Kolgenzen verschijnen medio oktober in de Peelvenen, maar het gaat dan om lage aantallen, nog niet 1% van de overwinteraars (figuur 7). De twee vroegste datums zijn 7 oktober 2001 bij de Groote Peel en 18 exemplaren op de slaapplaats in de Deurnese Peel op 11 oktober 2009. In november en december nemen de aantallen slechts geleidelijk toe, om in januari en februari te pieken met een aandeel van respectievelijk 37% en 41% van de totale winteraantallen. Half maart zijn vrijwel alle Kolgenzen alweer vertrokken. De laatste waarnemingen zijn 300 en 12 exemplaren, respectievelijk op 19 maart 2011 en 1 april 2009 in de Mariapeel.

Verspreiding

De Vlosberg ten noordoosten van de Groote Peel is met een aandeel van 21% het belangrijkste foerageergebied (figuur 1). Het aandeel grasland overheerst in dit landbouwgebied, net als in het Gevlocht, de Wetering en de Diepenhoek die met respectievelijk 18, 17 en 13% op de tweede tot en met de vierde plaats komen. De Oirlosche Peel, het belangrijkste

foerageergebied voor de Toendrarietgans, komt voor de Kolgans met 11% op de vijfde plaats. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het geringe aandeel grasland in dit gebied. De niet genoemde foerageergebieden hebben een aandeel van minder dan 10%. In tegenstelling tot de Toendrarietgans heeft de Kolgans een meer uitgesproken voedselkeuze. Uit de provinciale gegevens (n = 39.074) blijkt dat in de Peelvenen 96% van de Kolganzen op grasland verblijft en slechts 4% op akkers.

De Grote Peel herbergt 60% van de overnachtende Kolganzen, op ruime afstand gevolgd door de zandgroeve de Brink met een aandeel van 14%. Deze plas is, net als bij de Toendrarietgans, vooral met (streng) vorst van belang. Zodra de vennen in de Peel bevroren zijn, wordt op deze locatie minder geslapen. Door op ijs te slapen zijn de ganzen kwetsbaarder voor predatie. De Brink blijft zeer lang ijsvrij, ook in de recente drie koudere winters en die van 2002/03. Tijdens de overige winters, alle zacht of vrij zacht volgens de indeling van IJnsen (figuur 3), was de groeve veel minder in gebruik bij de ganzen.

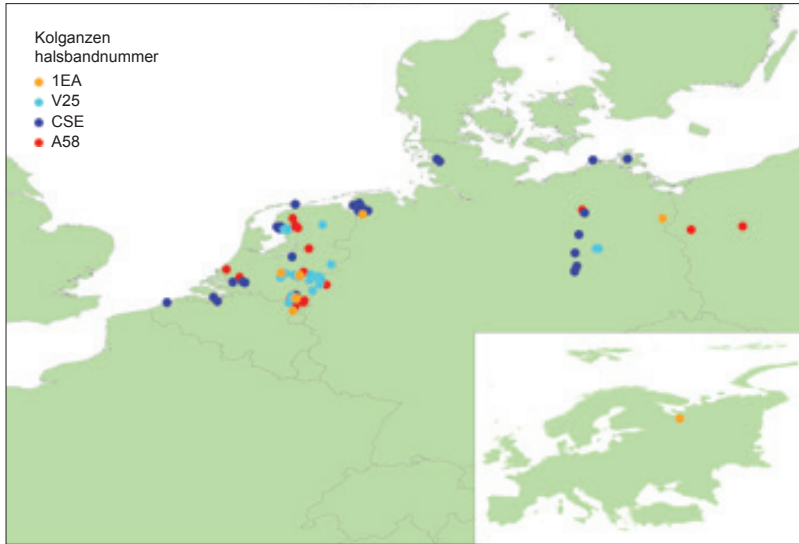
Verplaatsingen

De meeste gemerkte Kolganzen zijn weinig plaatsrouw aan de Peelvenen. Lang achter elkaar pleisteren komt zelden voor (de langste periode bedraagt 57 dagen); de vogels verplaatsen zich vaak al na een week. Uitzonderingen zijn de ganzen Z55 en G75 die respectievelijk in 9 van de 11 en in 5 van de 8 winters het gebied aandeden (tabel 2). Toch verbleven deze twee vogels achtereenvolgens slechts 9 en 10% van het totaal aantal overwinteringsdagen in de Peelvenen. Hiermee lijkt de Kolgans nog wat minder plaatstrouw dan de Toendrarietgans te zijn. Van een relatie met de Kop van Limburg is, in tegenstelling tot de Toendrarietgans, geen sprake. Slechts één van de 25 in de Peelvenen waargenomen individuen (4%) is ook in de Kop van Limburg gezien.

Net als bij de Toendrarietgans is de trouw aan Nederland als geheel een stuk groter. Van de 121 winters die de 25 vogels gezamenlijk doorbrachten, werd Nederland in 91 winters (73%) aangedaan. Dit blijkt ook uit de verspreidingskaart (figuur 8). Het zwaartepunt ligt in Nederland en de aangren-

Tabel 2. 'Levensloop' van 25 in de Peelvenen overwinterende Kolganzen (2001/02 - 2010/11)

Halsband-nummer	lengte levensloop aantal winters	aantal winters in Nederland	aantal winters in Peel	aantal Peeldagen	totaal winterdagen	percentage verblijf in Peel (%)	aantal winterlanden	aantal provincies Ned.
1EA	1	1	1	7	151	5	2	3
1EB	1	1	1	7	151	5	2	3
A58	3	3	2	37	453	8	3	5
BLA	5	4	2	11	755	1	2	5
BLC	3	2	1	6	453	1	3	4
CSE	10	6	1	6	1510	< 1	3	4
DHG	1	1	1	5	151	3	2	2
FTY	4	3	1	1	604	< 1	2	4
G75	8	6	5	125	1208	10	2	4
GBR	10	7	1	40	1510	3	3	7
H78	1	1	1	9	151	6	2	4
H80	1	1	1	9	151	6	2	4
HUH	4	2	1	25	604	4	2	4
J72	8	2	1	1	1208	< 1	2	5
LGB	5	3	2	17	755	2	2	5
LGG	7	7	1	13	1057	1	2	7
OHB	5	4	1	1	755	< 1	5	5
TUG	7	7	2	21	1057	2	3	7
V25	7	5	2	2	1057	< 1	2	4
VER	2	2	1	28	302	9	1	4
VGG	2	2	1	17	302	6	2	6
VUZ	6	3	1	2	906	< 1	3	4
XTH	5	4	1	1	755	< 1	3	5
Y32	5	4	2	19	755	3	2	4
Z55	11	10	9	151	1661	9	4	5

Figuur 8.
Overzicht van de
verblijfplaatsen van
4 van de 25 met
halsbanden gemarkeerde
Kolganzen die gedurende
de periode 2001/02-
2010/11 in de Peulvenen
zijn waargenomen.

zende open graslanden in Duitsland en Vlaanderen. Tijdens de voor- en najaarstrek worden de vogels gemeld uit het noorden en oosten van Duitsland en Polen. Verder is één aflezing uit Estland en Tsjechië bekend. De stippen in Rusland betreffen in het broedgebied geringde vogels. Het hier geschetste beeld komt sterk overeen met de eerdere analyse van gemerkte Kolganzen voor heel Limburg (Smeets, 2004). In tabel 2 staan twee duo's met een gelijke 'levensloop'. Het ene duo 1EA (adulte man) en 1EB (adulte vrouw) is op 9 mei 2009 in Rusland geringd en is tot en met 2 maart 2010 (Leer, Niedersachsen, Duitsland) samen gezien. De volgende winter is alleen 1EA nog waargenomen. Dit kan betekenen dat 1EB dood is, omdat ganzen in principe trouw aan hun partner blijven (Ebbing, 2004). Het tweede paar is H78 (adulte man) en H80 (adulte vrouw) die gedurende de periode 29 oktober 2007 – 2 maart 2008 steeds samen zijn gezien. Ze zijn daarna niet meer gemeld.

Dwerggans

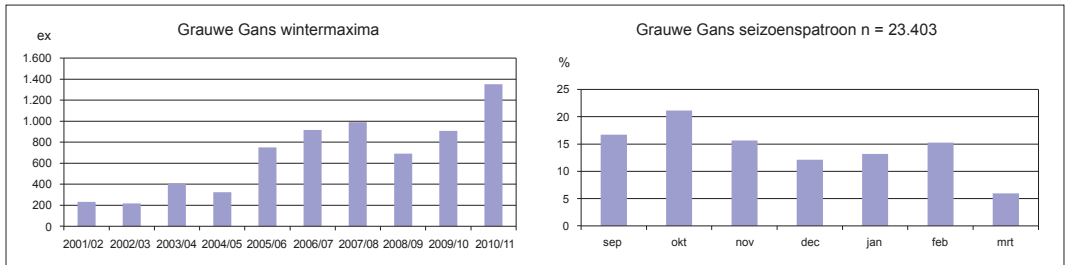
Met uitzondering van 2006/07 zijn er elke winter Dwerggans waargenomen in het gebied. Het gaat in alle 12 gevallen, op één na, om solitaire vogels. Op 21 januari 2004 werden Dwerggans opgemerkt in de Bounenhoup (1) en het Gevlocht (2). De vroegste datum is 9 november 2008 in de Oirlosche Peel en de laatste is 3 maart 2008 in de Wetering. Het gros van de waarnemingen valt in

de maanden januari en februari. Voorzover bekend worden de Dwerggans steeds in gezelschap van Kolganzen gezien.

Grauwe Gans

Voor de komst als broedvogel, begin jaren negentig, stelden de aantallen Grauwe Gans in de Peulvenen weinig voor. Uit 1956-1980 zijn slechts 16 waarnemingen uit de Grootte Peel bekend (van Seggelen, 1999). In de jaren tachtig waren pleisteraars schaars en een kortstondig verblijvende groep van 70 vogels op 16 oktober 1984 uitzonderlijk groot. Dat veranderde toen de soort in de Peulvenen ging broeden. Het eerste gedocumenteerde broedgeval dateert uit 1991 bij De Banen (Loven & Pahlplatz, 2003). In de Deurnese Peel werd het eerste broedgeval in 1993 ontdekt (med. J. Timmermans), een jaar later gevolgd door de Grootte Peel, de Mariapeel tussen 1992 en 1998 (Hustings *et al.*, 2006) en de Strabrechtse Heide in 1996 (med. J.E. Kikkert).

Vermoedelijk zijn de meeste Grauwe Gans in de Peulvenen standvogel. De instroom van elders lijkt gering te zijn. Zo zijn er nooit gekleurde Grauwe Gans waargenomen in het studiegebied, terwijl er in de Ooijpolder (Nijmegen) en de Midden-Limburgse Maasplassen enkele honderden van een halsband zijn voorzien. In de winter van 2001/02 verbleven al ruim 200 Grauwe Gans in het gebied (figuur 9). Het aantal nam in de onderzoeksperiode gestaag toe, waarbij het maximum in de laatste onderzochte

Figuur 9. Het aantalsverloop (links) en seizoenspatroon (rechts) van de Grauwe Gans in de Peelvenen gedurende de periode 2001/02 - 2010/11.

winter (2010/11) voor het eerst boven de 1000 uitkwam. Een relatie met de winterse omstandigheden is niet te ontdekken.

De Grauwe Gans laat ten opzichte van de 'echte' winterganzen een afwijkend seizoenspatroon zien. De soort bereikt in oktober haar maximum (figuur 9), al kan niet worden uitgesloten dat de aantallen in september (tellingen minder compleet) onderschat zijn. Opvallend genoeg is de presentie in december, op maart na, het laagst, terwijl dit voor de hele provincie Limburg juist de maand is met de hoogste aantallen (Hustings *et al.*, 2006).

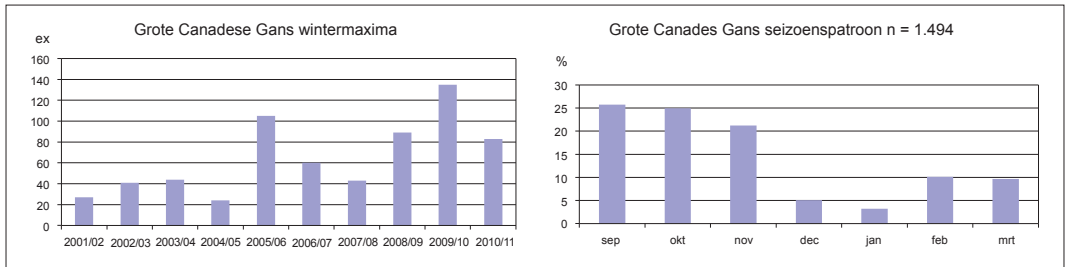
Mogelijk raken de lokale stoppelvelden (graan en later maïs) waarop Grauwe Ganzen in het najaar foerageren in de loop van de winter uitgeput, waarna de vogels hun heil tijdelijk buiten het studiegebied zoeken (Maasdal?). Later in de winter keren deze vogels weer terug en verspreiden de broedparen zich over de omgeving. Dit verklaart (mede) de sterk afgenomen aanwezigheid in maart. De twee belangrijkste foerageergebieden zijn de landbouwenclave tussen de Deurnese en Mariapeel en het agrarisch gebied ten zuiden van de Grootte Peel, met respectievelijk 31 en 25% van de voedselzoekende vogels. Op de derde en vierde plaats komen achtereenvolgens de Snoerts (13%) en het Gevlocht (11%). De overige elf foerageergebieden hebben gezamenlijk een aandeel van 20%. Waarschijnlijk is het belang van de omgeving van De Banen als foerageergebied onderschat (zie verderop).

Grauwe Ganzen zoeken in de Peelvenen hun voedsel voornamelijk op grasland. Bij tellingen van Provincie Limburg (2005-2008) verbleef 62% in dit type foerageergebied (n = 2645). De overige 38% was gelijkmatig verdeeld over geogste maïs- en aardappelakkers en de categorie 'akker onbepaald'. Dit beeld komt aardig overeen met dat van de gehele provincie Limburg. Hier werd 67% op grasland, 15% op 'akkers', 9% op maïsstoppel, 4% op wintergraan

en 3% op geogste aardappelvelden aangetroffen (n = 58.516). Er bestaat een voorkeur voor goed bemest raaigrasland. Dit verklaart waarom het aandeel foeragerende Grauwe Ganzen op de niet meer bemeste graslanden bij de Mariapeel zeer sterk is afgenomen. De laatste vijf jaar worden ze hier nauwelijks meer gezien. Waarschijnlijk zal de landbouwenclave hetzelfde lot ondergaan. Vanaf 2011 is dit gebied niet meer in agrarisch gebruik en niet meer bemest. De belangrijkste slaappleaats is het ven De Banen, met een aandeel van 44%. Dit spoot niet met het relatief lage aandeel foeragerende vogels hier. Het foerageergebied rondom De Banen wordt echter maar matig geteld, in tegenstelling tot de slaappleaats alhier. Op ruime afstand komen de Mariapeel en het Beuven met respectievelijk 20 en 15% van het aandeel slapers. Hekkensluiters zijn de Grootte Peel (9%), de Deurnese Peel (8%) en de Brink (4%).

Grote Canadese Gans

Tot ver in de jaren negentig was de Grote Canadese Gans in de Peelvenen een schaarse verschijning, die alleen tijdens elfstedenwinters in klein aantal opdook (van Seggelen, 1999). Het wintermaximum van 27 exemplaren aan het begin van het nieuwe millennium (winter 2001/02) liet zien dat de soort voorzichtig vaste voet aan de grond kreeg (figuur 10). Uit figuur 10 blijkt dat de soort vooral na de winter van 2004/05 in aantal toenam, met als maximum 135 exemplaren in 2009/10. Mogelijk leidde de koude winter van 2009/10 tot een influx van buiten de regio. Van een succesvolle broedpopulatie in de Peelvenen is echter geen sprake; het blijft tot nu toe bij territoriale paren in de Grootte Peel (1 paar in 1995, 1996 en 1999), de Mariapeel (3 paren in 1998 en 10 in 2002) en De Banen (1 paar in 1998) (Hustings *et al.*, 2006). Nestindicerend gedrag in de Mariapeel werd voor het eerst gezien in 1999 (18 mei: paar

Figuur 10. Het aantalsverloop (links) en seizoenspatroon (rechts) van de Grote Canadese Gans in de Peelvenen gedurende de periode 2001/02 - 2010/11.

met minstens 1 pul) en 2001 (26 mei: 2 paren met 13 jongen) (med. J. Timmermans). Daarna, tot en met 2011, lijkt het aantal paren dat hier succesvol broedt tussen de 0 en 3 te schommelen (med. G. Lamers). Gezien dit magere broedsucces zullen de meeste in het studiegebied waargenomen vogels waarschijnlijk afkomstig zijn van de Strabrechtse Heide, waar jaarlijks 3-10 paren nestelen (med. J. Timmermans). Enige instroom van elders is eveneens niet helemaal uit te sluiten. Zo is de Grote Canadese Gans in delen van Limburg aanzienlijk succesvoller dan in de Peelvenen, en omvatte de broedpopulatie rond 2010 minstens 100 broedparen (Hustings *et al.*, 2010b). In het Weerterbos, ten zuidwesten van het studiegebied, werd de eerste broedpoging in 2007 vastgesteld. Pas in 2010 vond hier een geslaagd broedgeval plaats (Loven, 2011).

De soort laat een seizoenspatroon zien dat nog het meeste lijkt op dat van de Nijlgans: een hoge presentie in de herfst en een veel lagere in de wintermaanden (figuur 10). Het is aannemelijk dat ook Grote Canadese Ganzen vroeg naar de broedplekken gaan om een territorium te bezetten. Vergeet bovendien niet dat het aantal vogels waarop het seizoenspatroon gebaseerd is, relatief laag ligt ($n = 1494$) en gevoelig is voor uitschieters.

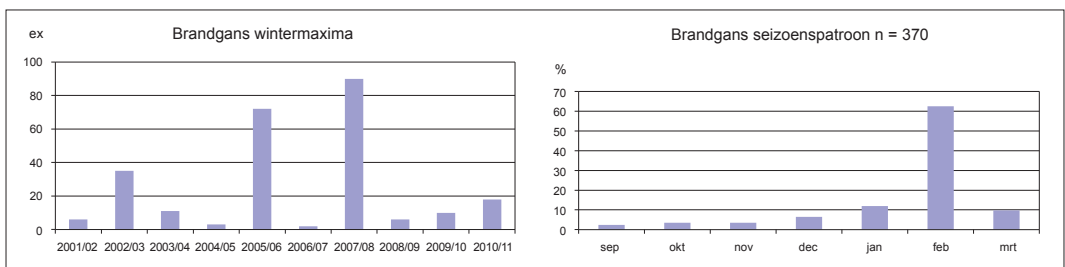
De meeste Grote Canadese Ganzen (52%) houden

zich op rond het Beuven en de daarbij in de buurt liggende Somerenheide. Het Beuven is dan ook tevens de belangrijkste slaapplek (52%) in het studiegebied. De Snoerts is met 25% het meest bezochte foerageergebied in de Peelvenen. Deze vogels maken gebruik van de slaapplek de Brink (34%). De hoogveenreservaten Grote Peel, Deurnese Peel en Mariapeel zijn met bezettingspercentages van respectievelijk 5, 5 en 7% als slaapplek van weinig betekenis.

Brandgans

Van de jaarlijks overwinterende ganzen is de Brandgans de meest schaarse. Het seizoensmaximum blijft meestal onder de 20 vogels (figuur 11). De winters van 2002/03, 2005/06 en 2007/08 waren met maxima van respectievelijk 35, 72 en 90 exemplaren de drie beste. Ze vallen samen met een normale, een vrij zachte en een zachte winter.

Het seizoenspatroon komt overeen met dat van de 'echte' winterganzen (Kolganzen en Toendrarietganzen). In de herfst zijn de aantallen laag. Ze lopen geleidelijk op om in februari te pieken (figuur 11). In maart is het gros van de vogels alweer vertrokken. Het studiegebied kent (nog) geen zomerpopulatie van deze soort, waardoor het patroon vrij is van beïnvloeding door lokale standvogels.

Figuur 11. Het aantalsverloop (links) en seizoenspatroon (rechts) van de Brandgans in de Peelvenen gedurende de periode 2001/02 - 2010/11.

Het best bezochte foerageergebied is de Oirlosche Peel met 36% van het totale aantal. Op ruime afstand wordt dit gevolgd door de Diepenhoek (18%) en de Vlosberg (12%). De overige telgebieden herbergen minder dan 10%. De best bezette slaappleats is de Deurnese Peel met 68% van de slapers. De Grote Peel en het Beuven herbergen met achtereenvolgens 26 en 5% een stuk minder overnachtende Brandganzen. Bedenk wel dat het om erg lage aantallen gaat. Tussen de honderden tot duizenden, soms al in het schemerduister opvliegende Kol- en Toendrarietganzen worden lage aantallen Brandganzen gemakkelijk gemist. De slaappleats in de Deurnese Peel is degene met het meeste overzicht, waardoor de op het water verblijvende ganzen het beste kunnen worden waargenomen. Dit verklaart waarschijnlijk een deel van de relatief hoge presentie op deze locatie.

Rotgans

De 14 waarnemingen van de Rotgans vielen in vier van de tien winters. De meeste werden verricht in de winter van 2004/05, waarbij de periode zich uitstrekte tussen 1 januari en 14 februari 2005. Tussen 2 en 6 februari werden twee exemplaren gemeld, daarbuiten ging het steeds om solitaire vogels. Dit gold ook voor de overige winters (2005/06, 2006/07 en 2007/08). De vroegste datum is 26 december 2006 in 't Zinkske en de laatste dateert van 14 februari 2005 in de Snoerts.

Roodhalsgans

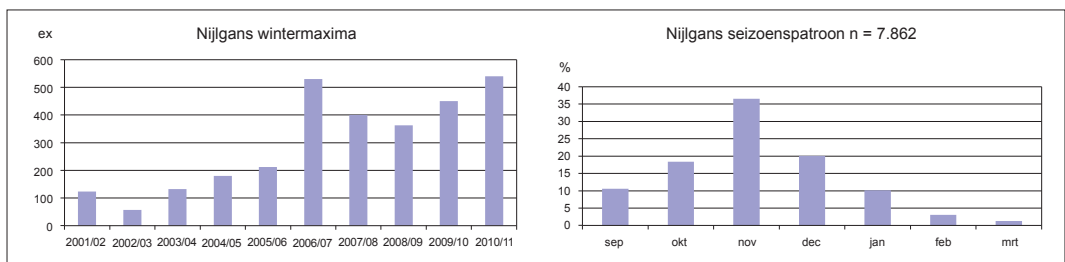
De Roodhalsgans is een incidentele gast in de Peelvenen die in vier van de tien winters (in totaal 5 gevallen) in het studiegebied is opgemerkt. In de winter van 2003/04 pleisterde een solitaire vogel van 1-13 februari in de Wetering en in de hieraan grenzende Diepenhoek. De daaropvolgende winter 2004/05 moest het doen met slechts één vogel op 19

december in de Diepenhoek. Pas twee winters later verbleef tussen 18 januari en 27 februari 2009 een exemplaar in de foerageergebieden rond de Grote Peel (Wetering, Brounehoup en het Gevlocht). De meeste vogels werden in de winter van 2009/10 opgemerkt. Op 21 januari 2010 zaten twee vogels in de Oirlosche Peel en één in de Brounehoup. Daarna werden nog tot en met 4 februari Roodhalsganzen in het studiegebied vastgesteld. Op de ene decemberwaarneming na zijn alle vogels in januari en februari gezien.

Nijlgans

Net als bij de Grauwe Gans gaat het bij de Nijlgans in de Peelvenen vooral om standvogels, vermoedelijk aangevuld met vogels van elders. Voordat de soort zich begin jaren negentig als broedvogel vestigde, werd ze nauwelijks opgemerkt. We kunnen het ons nu nauwelijks meer voorstellen dat de eerste waarneming van een Nijlgans in de Grote Peel dateert uit 1991 (van Seggelen, 1999)! Het eerste broedgeval volgde in 1993 in De Banen (Loven & Pahlplatz, 2003). In 2002 was het aantal paren in de gemeente Nederweert al toegenomen tot 12. In 1998 bleek de soort ook te broeden in de Deurnese Peel (6 paren, waarvan 2 succesvol; Vereijken & Verbeeten, 2000) en de Mariapeel (4; Vereijken & Verbeeten, 1999). De aantallen namen daar snel toe (15 in 2002; natuurgegevenslimburg.nl).

Deze vliegende start in de jaren negentig had tot gevolg dat er al in de winter van 2001/02 ruim 100 Nijlganzen werden geteld (figuur 12). In 2005/06 was dit toegenomen tot meer dan 200 individuen en de winter daarop maakte de soort een enorme sprong naar 530 vogels. Het is onduidelijk of dit aan een kennelijk succesvol regionaal broedseizoen lag dan wel aan een influx. Daarna leken de aantallen te stabiliseren rond de 450. In de laatste

Figuur 12. Het aantalsverloop (links) en seizoenspatroon (rechts) van de Nijlgans in de Peelvenen gedurende de periode 2001/02 - 2010/11.

Nijlganzen, Nederweert,
15 december 2009
(O. Plantema)

winter (2010/11) is het absolute maximum van 540 exemplaren geteld. De recente koudere winters op het eind hebben de aantalsontwikkeling niet afgeremd. De relatieve ongevoeligheid voor strengere winters werd al eerder voor de gehele Limburgse populatie vastgesteld (Hustings *et al.*, 2006). Het is de vraag of de sterke groei er nu uit is, of dat er een adempauze is ingelast. Landelijk laat de soort een afvlakking van de groei zien (cijfers tot en met winter 2008/09; Hornman *et al.*, 2011).

Nijlganzen bereiken in november hun maximum (figuur 12), een maand later dan in het landelijke patroon (Hornman *et al.*, 2011). In september worden lage aantallen geregistreerd, hetgeen deels te wijten is aan een geringere teldekking in deze maand, mogelijk in combinatie met matige zichtbaarheid (hoge maïs!). Wellicht zijn ook nog niet alle Nijlganzen terug van ruiplaatsen elders, bijvoorbeeld in het Maasdal. Overeenkomstig het landelijke seizoenspatroon lopen de aantallen na het maximum in de herfst geleidelijk terug, waarbij in het studiegebied in maart nog slechts een fractie (2% van de wintersom) kan worden geteld. De wintergroepen zijn dan uiteengevallen en de vogels zoeken de broedplekken op. De lage presentie in maart wordt ook deels door de geringere telinspanning in deze maand veroorzaakt.

Nijlganzen foerageren vooral in de Snoerts ten westen van de Deurnese Peel (75% van het totaal). Op ruime afstand volgen de foerageergebieden Oirlosche Peel, De Bult en de Vlosberg met elk 5%. De resterende 10% is verdeeld over 14 foerageergebieden. Het is mogelijk dat de omgeving van De Banen wat onderteld is.

Nijlganzen lijken een voorkeur te hebben voor grasland. Uit de provinciale gegevens van het studiegebied blijkt dat 56% van de vogels op grasland is aangekomen, de overige 44% op akkers. De steekproef is echter zeer klein ($n = 87$), in tegenstelling tot die voor heel Limburg ($n = 6943$). Hieruit blijkt dat 79% van de Nijlganzen op grasland, 10% op maïsstoppel, 4% op wintergraan en 7% op 'akkers' (meest geoogste aardappelakkers en 'akkers onbepaald') foerageert. De belangrijkste slaapplek is de plas van zandafgraving de Brink (54%). Dit is vlakbij het dichtst bezette foerageergebied de Snoerts. De Deurnese Peel, De Banen en de Mariapeel volgen op ruime afstand met respectievelijk 25, 9 en 8%. Hekkensluiser is de slaapplek op de Strabrechtse Heide met 4%. Opvallend is dat de Groote Peel geen rol van betekenis speelt ($< 0,5\%$).

Conclusie

In negen van de tien winters in het eerste decennium van de 21^e eeuw overschrijdt de Toendrarietgans op de slaapplek in de Peelvenen de internationaal bepaalde 1%-norm van 6000 exemplaren (Hornman *et al.*, 2011). Deze norm wordt gebruikt om het internationale belang van een gebied aan te duiden. Indien een gebied meer dan 1% van een biogeografische populatie of flyway-populatie herbergt, is zo'n gebied van internationaal belang en komt het in aanmerking voor de status van internationaal belangrijk vogelgebied (Important Bird Area, IBA). Onder andere vanwege het grote aantal overwinterende

Toendrarietganzen zijn de Peelvenen (Grote Peel, Mariapeel en Deurnese Peel) aangewezen tot Natura 2000-gebied (Europees beschermd natuurgebied). Gezien de grote turnover, aan de hand van met halsbanden gemerkte ganzen vastgesteld, gaat het in werkelijkheid om nog meer vogels die de Natura 2000-gebieden aandoen. De trend van de Toendra-rietgans is gedurende de onderzoeksperiode stabiel. De Natura 2000-gebieden voldoen daarmee aan de eisen van de aanwijzingsbeschikking. De Kolgans overschrijdt in de foerageergebieden twee maal de 1%-norm. Daarmee kwalificeert het gebied zich nog niet als een IBA. Hiervoor dient de norm 'regelmatig' te worden bereikt. Hieronder wordt verstaan dat het vereiste aantal in tenminste driekwart van de onderzochte seizoenen moet worden bereikt of dat het gemiddelde van de seizoensmaxima het vereiste niveau haalt (Osieck & Braakhekke, 1986). Uitgaande van de slaaplaattellingen wordt de 1%-norm in geen enkel jaar bereikt. Toch voldoen de Natura 2000-gebieden in de Peelvenen voor deze soort aan de instandhoudingsdoelstellingen, omdat er in elk geval sprake is van een stabiele tot licht stijgende trend. Grauwe Gans, Grote Canadese Gans en Nijlgans laten duidelijk een toenemende trend in de aantallen zien. Brandgans en Kleine Rietgans zijn stabiel en Dwerggans, Rotgans en Roodhalsgans zijn te schaars voor trendbepaling.

Dankwoord

Veel waardering gaat uit naar de gantentellers van Vogelwerkgroep de Peel. Meer dan tien jaar lang zijn zij gedurende het winterhalfjaar in touw geweest om maandelijks hun gebied te tellen. In het bijzonder dank aan Jan Timmermans die zijn dagboekgegevens meerdere malen bij oproep beschikbaar stelde, en aan Jan van der Loo die de gantentellingen coördineerde. Fred Hustings, Mario Joosten, Jan van der Loo, Frank Meeuwissen en Jan Timmermans stelden de levensloop van de door hen afgelezen ganzen beschikbaar. Menno Hornman (Sovon) wordt bedankt voor het 'per kerende post' sturen van bestanden van de telgebieden. Geert Lamers zocht gegevens op over de Canadese Gans in de Mariapeel. Jan Erik Kikkert leverde aanvullende informatie over de Strabrechtse Heide en hielp bij het vervaardigen van de figuren. Fred Hustings leverde waardevol en opbouwend commentaar en zorgde voor een beter leesbare tekst.

Literatuur

- de la Court P.E., 1841. De Peel en bedenkingen over denzelven. Van Langenhuisen, 's-Gravenhage.
- Ebbing B., 2004. Ganzen en zwanen. Arctische trekvogels bij boeren te gast. Fontaine, 's-Graveland.
- Heinicke T. & K. Koffijberg, 2009. Vorsttrek van Toendrarietganzen met halsbanden ontrafeld. SOVON-Nieuws 22(1): 16-17.
- Hornman M., F. Hustings, K. Koffijberg, E. van Winden, SOVON Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2011. Watervogels in Nederland in 2008/2009. SOVON-monitoringrapport 2011/03, Waterdienst-rapport BM 10.24. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F., A. Boele & G. Troost, 2010a. Kolganzen op de wieden voor sneeuw en vorst. SOVON-Nieuws 23(2): 14-15.
- Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ovaa & N. Reneerkens, 2010b. Update Avifauna van Limburg 2010. limburgsevogels.nl
- Ijnsen F., 1991. Karaktergetallen van de winters vanaf 1707. Zenit 18: 69-73.
- Koffijberg K., F. Hustings, A. de Jong, M. Hornman & E. van Winden, 2011. Recente ontwikkelingen in het voorkomen van Taigarietganzen in Nederland. Limosa 84: 117-131.
- Loven T., 2011. Zeldzame en schaarse broedvogels van Nederweert in 2010. Vogelwerkgroep Nederweert, Nederweert.
- Loven M.M.H. & R.A.J. Pahlplatz, 2003. Broedvogels van Nederweert, 10 jaar onderzoek naar zeldzame en schaarse soorten. Vogelwerkgroep Nederweert, Nederweert.
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2009a. Aanwijzingsbesluit tot speciale beschermingszone inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (PbEG L 206) van het Natura 2000-gebied Deurnsche Peel & Mariapeel. Programmadirectie Natura 2000, 's-Gravenhage.
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2009b. Aanwijzingsbesluit tot speciale beschermingszone inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (PbEG L 206) van het Natura 2000-gebied de Grote Peel. Programmadirectie Natura 2000, 's-Gravenhage.
- van Noorden B., 1991. Rietganzen in de Peeltreek in de winters 1988/89 tot en met 1990/91. Limburgse Vogels 2: 30-37.
- Osieck E.R. & W.G. Braakhekke, 1986. Aanvullingen en verbeteringen op de lijst van belangrijke waterrijke vogelgebieden in Nederland. Limosa 59: 75-81.
- van Roomen M.W.J., F. Hustings & K. Koffijberg, 2003. Handleiding monitoringproject watervogels. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Roomen M., E. van Winden, K. Koffijberg, B. Ens, F. Hustings, R. Kleefstra, J. Schoppers, C. van Turnhout, SOVON Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2006. Watervogels in Nederland in 2004/2005. SOVON-monitoringrapport 2006/02, RIZA-rapport BM06.14. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Seggelen C., 1999. Vogels van de Grote Peel: Een eeuw avifauna in een veranderend hoogveenlandschap. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Smeets J., 2004. Kolganzen met halsbanden in Limburg. Limburgse Vogels 14: 41-47.
- Vereijken J. & M. Verbeeten, 1999. Broedvogels van de Mariapeel in 1998. Staatsbosbeheer, Roermond.
- Vereijken J. & M. Verbeeten, 2000. Broedvogels van de Deurnsche Peel in 1998. Staatsbosbeheer, Roermond.

Grotere aantallen Kraanvogels boven Limburg verklaard

Rob van der Laak & Jan Erik Kikkert

Kraanvogels, Nederweert, 26 november 2006 (O. Plantema)

De West-Europese trekbaan van de Kraanvogels *Grus grus* schampt de oostgrens van Nederland. Dit betekent voor Limburg, met name Zuid-Limburg, dat jaarlijks Kraanvogels gezien kunnen worden. Soms zijn dat kleine aantallen, maar bij veel oostenwind worden in Limburg en soms ook verder in Nederland meer Kraanvogels gezien. Zo werden tijdens de najaarstrek in 1982 door de weersomstandigheden 58.000 vogels boven Nederland waargenomen, vrijwel de volledige populatie van de West-Europese trekbaan (Bijlsma et al., 2001). Maar ook bij westenwind kan er sprake zijn van veel zichtbare trek in Limburg. In het najaar van 2000 trokken ruim 30.000 vogels over Limburg ondanks aanhoudende westenwinden (van der Laak, 2000). Eigen waarnemingen van de eerste auteur lijken erop te wijzen dat zowel het

aantal waarnemingen als de groepsgrootte de laatste jaren toenemen. In een eerdere publicatie (van der Laak & Kikkert, 2010) werd al verondersteld dat deze toename niet alleen toegeschreven kan worden aan oostenwind, maar ook aan een groeiende Europese populatie en nieuwe pleisterplaatsen dicht bij Nederland. In dit artikel wordt getracht dit beter in beeld te krijgen. Hierbij beperken we ons tot de najaarstrek en uiteraard tot de West-Europese trekbaan.

Methode

Om een goed beeld te krijgen van de diverse invloeden zijn de gegevens van pleisterplaatsen in Noord-Duitsland en de doortrekgebieden Limburg en de Duitse deelstaat Hessen verzameld. Hessen ligt in

de kern van de trekbaan en is daardoor representatief voor het trekpatroon. Als doortrekperiode is het tijdvak 1 oktober tot en met 31 januari aangehouden. De piekmomenten in de trek van zowel Limburg als Hessen zijn onderling vergeleken. Van piekmoment is sprake wanneer op een dag meer dan 5% van het seizoenstotaal doortrekt. Per piekmoment is gekeken naar (sterk) afnemende aantallen Kraanvogels op de pleisterplaatsen om de mogelijke herkomst van deze vogels af te leiden. Dat is niet altijd direct herkenbaar omdat op de pleisterplaatsen alleen in de weekenden geteld wordt. Wanneer na een piekmoment boven Hessen en/of Limburg de aantallen op een pleisterplaats sterk zijn afgenomen, terwijl elders geen of nauwelijks sprake is van afname, dan mogen we concluderen dat de vogels voornamelijk van de eerste pleisterplaats afkomstig zijn. Helaas is een goede vergelijking pas mogelijk vanaf 2005. Voordien ontbreken vaak gegevens van één of meerdere pleisterplaatsen. Echter de beschikbare gegevens zijn naar onze mening dusdanig duidelijk dat we voorzichtig conclusies kunnen trekken.

Voor de pleisterplaatsen en Hessen zijn de gegevens afkomstig van de website grus-grus.eu en voor Limburg van Waarneming.nl en het Vogelarchief van het Natuurhistorisch Genootschap Limburg. Tot slot is voor de piekmomenten van Limburg en Hessen tevens gekeken naar de weergegevens welke afkomstig zijn van het KNMI-station Maastricht.

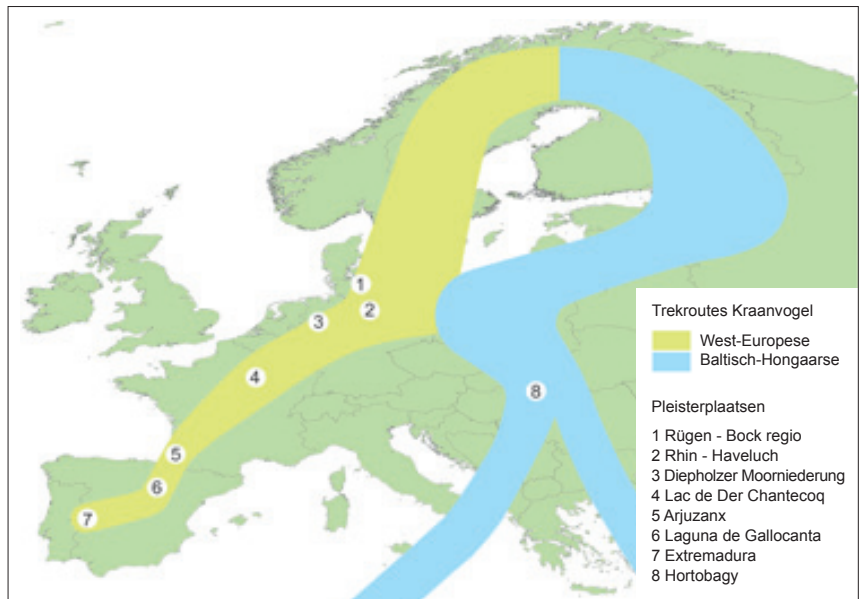
De West-Europese trekbaan

De West-Europese trekbaan loopt grofweg vanuit Scandinavië via Duitsland naar Spanje (figuur 1). Op deze trekbaan liggen een aantal traditionele pleisterplaatsen. Dit waren in de jaren negentig Rügen-Bock en Rhin-Haveluch in Duitsland, in Frankrijk het Lac du Der-Chantecoq en in Spanje Laguna de Gallocanta (Hagemijer & Blair, 1997). In de jaren daarna zijn er met name door verbeterde beschermingsmaatregelen, natuurontwikkeling en veranderde landbouwmethoden nieuwe pleisterplaatsen ontstaan zoals Diepholzer Moorniederung in Noordwest-Duitsland en Arjuzanx in Zuidwest-Frankrijk (van der Laak & Kikkert, 2010). De vogels die in de jaren negentig gebruik maakten van deze westelijke trekbaan kwamen voornamelijk uit Centraal-, Noord- en gedeeltelijk Noordoost-Europa. Vogels uit Finland, Oost-Polen, de Baltische staten, Wit-Rusland, Rusland en de Oekraïne maakten overwegend gebruik van de centrale en oostelijke trekroutes (Hagemijer & Blair, 1997). In de afgelopen decennia is in deze verdeling het een en ander veranderd.

Toename aantallen Kraanvogels

Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw is een gestage groei zichtbaar van de kraanvogelpopulatie in Europa. In Duitsland werd de Kraanvogel in de jaren zestig nog met uitsterven bedreigd. Midden

Figuur 1.
Trekbanen van de
Kraanvogel over
Europa en
de belangrijkste
pleisterplaatsen,
naar Prange (2010).

jaren zeventig waren er nog maar 410 paren in Duitsland. In 1992-93 was het aantal gegroeid naar 1900 en in 2004 was dit al gestegen tot 5600 paren (Mewes, 2010). Van de groei in overig Europa is ons geen actueel aantal bekend, maar dit is wel af te leiden uit de toenemende aantallen getelde vogels tijdens de herfsttrek. Prange (2010) geeft een mooi overzicht van de schattingen met maximale aantallen Kraanvogels die gebruik maken van de verschillende trekroutes in Europa in de periode 1977-2008 (tabel 1). Hieruit blijkt dat zowel in het oosten als ook in het westen sprake is van sterke groei. De populatiegroei in Duitsland beperkt zich in eerste instantie voornamelijk tot de kerngebieden in het noordoosten (Mecklenburg-Vorpommern en Brandenburg). Pas halverwege de jaren negentig vindt uitbreiding naar het noorden, westen en zuiden plaats. Dit is het directe gevolg van diverse beschermingsmaatregelen en veranderde landbouwmethoden. Vooral de toename van het areaal maïs voor veevoer en biogas heeft grote invloed gehad. Eén van de belangrijkste maatregelen is de vernatting van de uit de (landbouw)productie genomen hoogveengebieden, zoals de Diepholzer Moorniederung ten noorden van Osnabrück en Teufelsmoorbereiche en Tister Bauernmoor, beide gelegen tussen Bremen en Hamburg (Prange, 2010). Dit schept niet alleen nieuwe broedgebieden, maar ook optimale condities voor pleisterende vogels. Vooral Diepholz wordt door de combinatie van de verschillende factoren zeer belangrijk voor de trekvogels.

Tabel 1. Schatting maximum aantal Kraanvogels tijdens herfsttrek, overgenomen uit Prange (2010).

Periode	Westelijke trekbaan	Oostelijke trekbaan
1977-84	40.000	18.000
1985-90	51.000	36.000
1991-95	68.000	73.000
1996-00	108.000	64.000
2001-05	184.000	100.000
2006-08	235.000	103.000

Wijziging trekgedrag van Noordoost Europese Kraanvogels

De ontwikkeling van nieuwe en betere pleisterplaatsen heeft blijkbaar ook een aanzuigende werking gehad op vogels uit Noord- en Oost-Europa. Prange (2010) geeft aan dat er in de jaren zestig geen sprake was van grote aanvoer van Kraanvogels vanuit het oosten. Maar vanaf begin jaren negentig is die aanvoer aanzienlijk toegenomen en tegenwoordig vormen noordoostelijke

Kraanvogels een significant deel van de pleisteraars in Duitsland. Zo worden nu vrijwel geen geringde Finse Kraanvogels meer waargenomen bij Hortobágy-Nationaal Park, Hongarije, de belangrijkste pleisterplaats van de oostelijke of Baltisch-Hongaarse trekbaan, maar wel in Duitsland. Tabel 2 toont een overzicht van de aantallen pleisterende vogels in de Rügen-Bock regio en het Duitse binnenland (Prange, 2010). Hierin is goed de verschuiving zichtbaar van pleisterende vogels in de Rügen-Bock regio en het Duitse binnenland eind jaren negentig van 7:3 naar 3:7 nu. De grote toename van vogels die gebruikmaken van de West-Europese trekbaan is dus niet enkel een gevolg van de toegenomen populatie maar ook van het gewijzigde trekgedrag van de vogels in Noord- en Oost-Europa.

Tabel 2. Aantallen pleisterende vogels langs de Duitse kust (Rügen) en in het Duitse binnenland tijdens de herfsttrek, overgenomen uit Prange (2010).

Periode	Rügen-Bock regio	Binnenland
1977-84	18.000	7.600
1985-90	27.500	20.180
1991-95	33.400	28.000
1996-00	38.600	56.200
2001-05	44.800	95.000
2006-08	63.500	154.000

Toenemende aantallen trekkende Kraanvogels boven Limburg

Uit het bovenstaande blijkt dat de aaneenschakeling van veranderingen het trekpatroon van Kraanvogels heeft beïnvloed. De vraag is nu of dit heeft geleid tot een toename boven Limburg? Om dit te kunnen beantwoorden is gekeken hoe deze veranderingen effect hebben gehad op de kraanvogeltrek boven Limburg.

De invloed van toegenomen aantallen

Allereerst leidt de enorme populatiegroei van de laatste decennia tot hogere aantallen trekkende Kraanvogels. Dit hoeft niet per se voor Limburg te gelden. Maar wanneer de trek zich westelijker afspeelt, is het duidelijk dat de aantallen zeker hoger zijn. De indruk dat de laatste jaren meer Kraanvogels over Limburg trekken is dus niet onterecht. Daarnaast kunnen meer vogels ook tot meer en tot grotere groepen leiden. Dit gaat niet overal in de West-Europese trekbaan op. Kraft (2010) geeft aan dat in Hessen wel het aantal groepen is toegenomen door de populatiegroei. Zo

De gebieden

Omdat we ons beperken tot de najaarstrek, zijn alleen de belangrijkste pleisterplaatsen in Noord-Duitsland voor Limburg van belang. Een aantal pleisterplaatsen in Oost-Duitsland wordt hier buiten beschouwing gelaten. De overige in Zweden en oostelijk van Duitsland fungeren in feite enkel als voorverzamelplaats en worden daarom niet besproken. De meeste doortrekkende Kraanvogels worden gezien in de omgeving van Marburg in Hessen (D), dat in het centrum van de West-Europese trekbaan ligt. Hieronder volgt een korte beschrijving van de verschillende gebieden.

De pleisterplaatsen en de doortrekgebieden

Rügen

Rügen, wellicht de bekendste pleisterplaats, is het grootste Duitse eiland en ligt aan de Oostzeekust. Kraanvogels pleisteren hier al minimaal 150 jaar tijdens de trek. Sedert 1965 worden de vogels regelmatig geteld en vanaf 1996 minstens éénmaal per week. Vanaf 1965 is er een gestage toename van Kraanvogels in dit gebied. Het hoogste aantal tijdens de najaarstrek tot nu toe is 69.262 vogels op 11 oktober 2007. De in Rügen pleisterende vogels komen voornamelijk uit Zweden en Noorwegen. Finse vogels vliegen blijkens ringaflezingen tegenwoordig overwegend via de Baltische staten en Polen naar Rhin-Haveluch (Nowald *et al.*, 2010).

Rhin-Haveluch

Rhin-Haveluch ligt westelijk van Berlijn op ca. 35 km van de stadsgrens. De snelweg Berlijn-Hamburg loopt van zuidoost naar noordwest door het gebied, ongeveer gelijk aan de grens tussen het noordelijk gelegen Rhinluch en het zuidelijke Havelländischen Luch. De vogels worden hier al sedert 1974 wekelijks geteld op de slaapplekken en vanaf 1991's morgens bij het verlaten hiervan. Sinds de eeuwwisseling heeft het gebied zich in rap tempo ontwikkeld tot één van de grootste pleisterplaatsen op de West-Europese trekroute. Worden in oktober 1999 tijdens het hoogtepunt van de trek nog 32.600 vogels geteld, in 2006 verblijven er minimaal 80.000 vogels gelijktijdig

in het gebied. Uit ringonderzoek is gebleken dat hier voornamelijk vogels uit Scandinavië (hoofdzakelijk Finland), de Baltische staten, Polen en vooral Duitsland komen. Het aandeel Noorse en Zweedse vogels is duidelijk afgenomen en het aandeel vogels uit Finland en Estland is juist toegenomen (Albrecht *et al.*, 2010).

Diepholzer Moorniederung

De Diepholzer Moorniederung ligt het meest westelijk van de Duitse pleisterplaatsen, ten noordoosten van Osnabrück. Met natuurherstel, zoals vernatting van uit productie genomen landbouwgebieden in ontgonnen hoogveen, is hier in de loop van de jaren tachtig begonnen. Zodoende is dit gebied pas begin jaren negentig belangrijk geworden voor de Kraanvogels. Er is dan ook nog weinig gedetailleerde informatie beschikbaar. Aantallen zijn enkel bekend vanaf 2000. Hieruit blijkt wel het toenemende belang voor de trekkende vogels. Na jarenlange gestage toename werd een piek bereikt in 2009, met 77.500 pleisterende vogels (bund-dhm.de).

De doortrekgebieden

Hessen

De West-Europese trekbaan ligt in Duitsland globaal over de deelstaat Hessen en aangrenzend Nordrhein-Westfalen en Rheinland-Pfalz, waarbij de kern van de trekbaan rond Marburg ligt. Al sinds 1987 worden de overtrekkende Kraanvogels in Marburg systematisch geteld. Hierbij wordt van hoge punten de wijde omgeving afgespeurd naar over- en langs vliegende Kraanvogels. De resultaten laten tot halverwege de jaren negentig een gestage groei zien van 20.000 naar 45.000 per seizoen. Vanaf midden jaren negentig groeien de aantallen zeer fors. Seizoenstotalen tot 170.000 vogels zijn tegenwoordig geen uitzondering meer. Zo is in 2002 het formidabele aantal van 174.723 Kraanvogels overgevlogen (Kraft, 2010). De gegevens van Hessen zijn goed gedocumenteerd en daarom zeer goed te gebruiken voor een vergelijking met Limburg.

Limburg

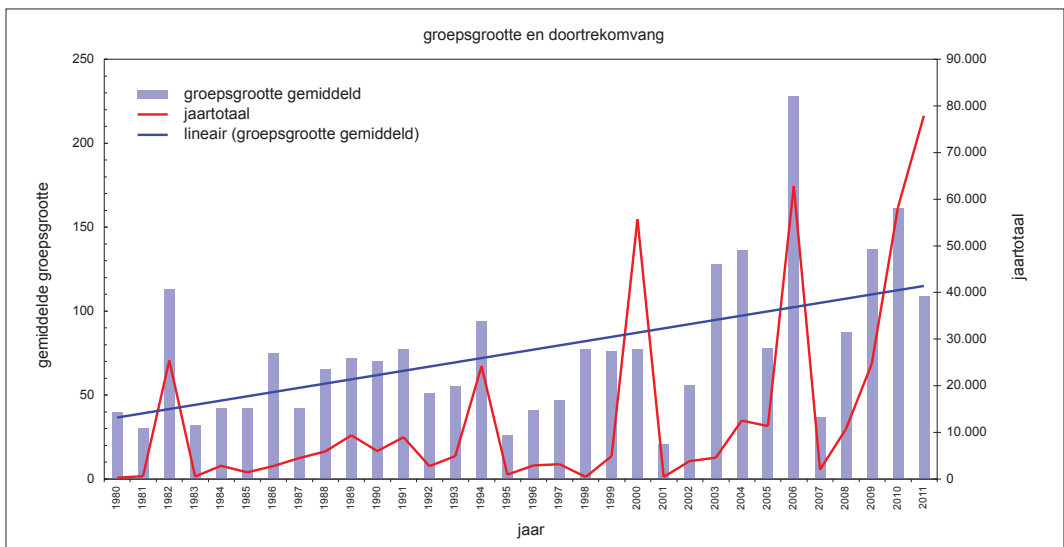
In Limburg wordt niet systematisch geteld, dus zijn de gegevens min of meer willekeurig verza-

meld. Dubbeltellingen en waarnemereffecten (tegenwoordig zijn er veel meer waarnemers dan in de jaren zeventig) beïnvloeden de gegevens. Maar om enkel de piekmomenten in beeld te krijgen, is dit niet van belang. Overigens is het aantal waarnemingen behoorlijk hoog. Hierdoor konden Hustings *et al.* (2006) in de Avifauna van Limburg al vaststellen dat de najaarstrek in Lim-

burg begin oktober aarzelend op gang kan komen, maar pas begin november enige omvang krijgt. Na de eerste piek in de eerste decade (mediaan 9 november) is de trek gedurende de rest van de maand nog behoorlijk groot. Half december is de passage grotendeels voorbij, terwijl tot in januari vogels kunnen worden gezien.

worden in 1987 nog 110 groepen geteld. Dit stijgt via 409 in 1998 naar 874 groepen in 2006. Maar de gemiddelde groeps grootte laat juist geen opvallende stijgende of dalende trend zien. Tot 1998 is er wel een stijging van de maximale groeps grootte zichtbaar, met in sommige gevallen wel tot 4000 individuen. Deze toename heeft echter niet doorgezet, de laatste jaren is de maximale groeps grootte 1200 tot 1500 vogels. Overigens heeft Kraft (2010) het hier wel over de kern van de trekbaan. In Limburg zitten we aan de rand van de trekbaan en zal de invloed van de populatie groei op de groeps grootte mogelijk kleiner zijn. Uit de ingevoerde waarnemingen blijkt in Limburg, in tegenstelling tot Hessen, wel sprake van een toenemende gemiddelde groeps grootte. Tot eind jaren negentig is een gemiddelde groeps grootte van 50 tot 65 vogels de norm, met af en toe uitschieters. De laatste jaren is het aantal grote groepen flink toegenomen, waardoor de gemiddelde groeps grootte

nu 105 bedraagt. Groepen van 300 vogels zijn geen uitzondering meer en uitschieters tot wel 1000 vogels komen voor. Bovendien blijkt de gemiddelde groeps grootte per seizoen afhankelijk te zijn van de omvang van de doortrek boven Limburg. Figuur 2 laat zien dat in bijvoorbeeld 1982, 1994 en 2006 met een flinke doortrek de gemiddelde grootte van de groepen hoger ligt dan tijdens magere jaren als 1993, 2001 en 2007. Uit de maximale groeps grootte in Limburg zijn geen goed onderbouwde conclusies te trekken. Veel waarnemingen van meerdere groepen zijn helaas als dagtotaal ingevoerd, waardoor het niet te achterhalen is wat de grootte van de groepen is geweest. De gegevens bevestigen wel het vermoeden van de toegenomen groeps grootte. Opvallend is echter dat de groeps grootte in Limburg later is toegenomen dan in Hessen. De groei in Hessen loopt parallel aan de populatie groei. In Limburg is er naast de populatie groei dus nog een andere oorzaak.

Figuur 2. Gemiddelde groeps grootte en jaartotaal doortrekkende Kraanvogels in Limburg.

De herkomst van de vogels boven Limburg

Het blijft de vraag of de toename van trekkende Kraanvogels boven Limburg enkel een gevolg is van de populatiegroei. Logisch redenerend hoeft dat niet het geval te zijn. Immers een toename van de populatie zal normaal gesproken vooral invloed hebben op de kern van de trekbaan en naar de randen zal die invloed afzwakken. Echter de toename van de waarnemingen in Limburg is daarvoor te opvallend te noemen (tabel 3). Dit kan niet enkel aan de populatiegroei toegeschreven worden en ook niet aan een waarnemerseffect.

Het vermoeden bestaat dat parallel aan de populatiegroei het ontstaan van de nieuwe pleisterplaatsen invloed heeft op het trekgedrag (route en timing) van de Kraanvogels en daarmee ook op de trek boven Limburg. Daarom hebben we de aantallen pleisterende vogels in de drie belangrijkste Duitse pleisterplaatsen en de piekmomenten in de trek boven Limburg en Hessen geanalyseerd. Allereerst is gekeken naar het gemiddelde verloop per pleisterplaats.

Op Rügen komen de eerste vogels binnen vanaf half augustus en het maximum aantal wordt meestal al bereikt in het begin van de tweede decade van oktober. Direct na het bereiken van dit maximum gaan veel vogels verder op trek of vliegen door naar één van de andere pleisterplaatsen in Noord-Duitsland. Rond begin november, soms eerder, zijn de aantallen weer behoorlijk gedaald. De verblijfsduur op Rügen is daarom redelijk kort te noemen.

Ook in Rhin-Haveluch komen de eerste Kraanvogels vroeg aan, zodat er in september al aardig wat aanwezig zijn. Het maximum wordt hier bereikt in het midden van de tweede decade van oktober. Ook hier trekken de vogels daarna verder door, maar dit gebied loopt niet leeg. De vertrekkende vogels worden vervangen door nieuwe aankomers. De verblijfsduur is hier aanmerkelijk langer dan op Rügen, want in de meeste jaren neemt de aanwezigheid pas echt af in het begin van de derde decade in november.

Diepholzer Moorniederung wijkt sterk af van de

andere twee pleisterplaatsen. Begin oktober is het aantal aanwezige Kraanvogels nog erg laag en gemiddeld wordt het maximum pas bereikt in de eerste decade van november. Dan is de bezetting van Rügen al behoorlijk gereduceerd. Ook hier dalen de aantallen daarna niet extreem, maar blijven schommelen en hoog tot ver in december.

Timing van de trek

De veranderingen op de Duitse pleisterplaatsen hebben ook invloed op de verblijfsduur van de vogels. Deze is gemiddeld met vier weken toegenomen. Opvallend hierbij is dat hoe westelijker gelegen hoe meer de verblijfsduur toeneemt (Prange, 2010). De vogels verblijven in Rhin-Haveluch en Diepholz beduidend langer dan op Rügen. Bovendien is de meest westelijk gelegen pleisterplaats het langst bezet, namelijk ca. anderhalve maand. Hier proberen Kraanvogels ook vaak te overwinteren. Daardoor komt bij invallend streng winterweer alsnog een gedwongen trek op gang, soms pas heel laat in het seizoen zoals in januari 2007 (van der Laak & Kikkert, 2010).

Op grond van het gemiddelde verloop op de pleisterplaatsen kan ruwweg gesteld worden dat de eerste trekkende Kraanvogels vanaf begin oktober gezien kunnen worden in zowel Hessen als Limburg. Dit zullen waarschijnlijk vogels zijn die na aankomst op Rügen en Rhin-Haveluch direct doorvliegen. De eerste trek golf vindt begin november plaats door het vertrek van de meeste vogels uit Rügen. Een volgende golf kan verwacht worden na het vertrek van de meeste vogels uit Rhin-Haveluch rond het begin van de derde decade van november. Vervolgens komt er een derde golf vanaf eind november wanneer de vogels van Diepholz beginnen te vertrekken. Tegen het eind van december zal in normale jaren de trek voorbij zijn. Dit blijkt goed overeen te komen met de beschrijving in de Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006). De waarnemingen in Limburg komen dus in grote mate overeen met het patroon zoals uit de getallen van de pleisterplaatsen valt af te leiden.

Tabel 3. Aantal ingevoerde kraanvogelwaarnemingen in Limburg (bron: Waarneming.nl).

jaar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
aantal waarnemingen	86	116	53	88	256	34	56	67	5	64	500
jaar	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
aantal waarnemingen	30	69	34	91	148	125	52	121	180	285	702

Verskil in doortrek Limburg en Hessen

Wanneer we Limburg en Hessen vergelijken valt als eerste op dat pieken van meer dan 10% eigenlijk zelden of nooit samenvallen (tabel 4). Dit is in de bekeken jaren slechts eenmaal het geval op 17 november 2008, wanneer in Limburg bijna 18% en in Hessen ruim 22% van het seizoenstotaal overvliegt. Ook bij percentages kleiner dan 10% komt het weinig voor (30 november 2010 en 4 november 2011). Bij alle overige pieken in één van beide gebieden krijgt het andere slechts een zeer klein staartje of helemaal niets mee. Mooie voorbeelden daarvan zijn 3 november 2006; in Hessen trekt ruim 54% (81.542 vogels) door en in Limburg 0%. Op 1 december 2009 is dat voor Limburg bijna 55% en voor Hessen slechts 0%.

Het volgende dat opvalt is het tijdstip van de piekmomenten van Hessen, dat in het algemeen vroeg in het seizoen valt, meestal in oktober en de eerste week van november. Voor Limburg ligt dit juist later, namelijk de tweede helft van november. De piek in Hessen sluit meestal aan op het vertrek van de vogels uit Rügen en Rhin-Haveluch, terwijl deze in Limburg over het algemeen volgt op het vertrek uit Diepholz. Hoe vroeger de piek in Limburg hoe groter de kans dat de vogels niet of niet alleen uit Diepholz komen. Bij vroege pieken eind oktober of begin november bestaat het sterke vermoeden dat de Kraanvogels afkomstig zijn van Rügen en/of Rhin-Haveluch, of zoals op 9 november 2009 vanuit Diepholz en Rhin-Haveluch. Andersom geldt dit ook voor Hessen. In Hessen is er

vrijwel nooit sprake van een piek (van meer dan 10%) na de eerste week van november. Maar wanneer dat wel gebeurt, zoals 21 november 2005 en 17 november 2008, is duidelijk zichtbaar dat vogels uit Diepholz dan ook over Hessen vliegen. Overigens is het opvallend dat beide keren eveneens sprake is van late trek van vogels uit Rügen en Rhin-Haveluch. Een verklaring hiervoor is vooralsnog niet te vinden

Over het algemeen volgt het patroon van de piekmomenten in grote lijnen het patroon van vertrek van de pleisterplaatsen. Het vorenstaande bevestigt het vermoeden dat de vogels boven Limburg in toenemende mate afkomstig zijn uit de Diepholzer Moorniederung.

De invloed van de wind

De algemene stelling dat bij oostenwind meer Kraanvogels over Limburg vliegen, blijkt niet altijd bevestigd te worden. Er zijn zelfs uitgesproken voorbeelden van het tegendeel. 2000 is in Limburg een topjaar ondanks aanhoudende westenwinden.

Tabel 5 laat een aantal opvallende zaken zien. Wanneer in het begin van het seizoen (tot de tweede decade van november) een piek optreedt in Limburg is meestal sprake van oostelijke wind en in enkele gevallen uit noordelijke richting. Dit lijkt logisch omdat in die periode de vogels vermoedelijk afkomstig zijn van Rügen en Rhin-Haveluch en deze normaal gesproken ook oostelijker vliegen. Maar op 5 november 2007 komt de wind uit zuidwestelijke richting en op deze

Tabel 4. Doortrekpieken (>5% van seizoenstotaal) in Limburg en Hessen.

2005	Limburg	Hessen	2006	Limburg	Hessen	2007	Limburg	Hessen	2008	Limburg	Hessen
16 okt	8%	29%	11 okt	0%	7%	13 okt	0%	18%	31 okt	2%	5%
30 okt	15%	4%	17 okt	0%	7%	14 okt	9%	15%	1 nov	3%	15%
8 nov	0%	14%	3 nov	0%	54%	19 okt	0%	30%	2 nov	15%	1%
21 nov	0%	23%	27 nov	27%	0%	5 nov	11%	6%	14 nov	0%	7%
2 dec	15%	1%	28 nov	23%	1%	17 nov	5%	0%	17 nov	17%	22%
3 dec	17%	0%	29 nov	32%	1%	18 nov	17%	0%	14 dec	40%	0%
			30 nov	15%	5%	4 jan	18%	0%	27 dec	6%	0%
2009	Limburg	Hessen	2010	Limburg	Hessen	2011	Limburg	Hessen			
9 okt	0%	11%	10 okt	2%	10%	14 okt	0%	31%			
13 okt	0%	13%	23 okt	0%	5%	15 okt	0%	16%			
14 okt	0%	11%	31 okt	0%	26%	24 okt	8%	3%			
29 okt	1%	30%	7 nov	28%	0%	26 okt	7%	0%			
1 nov	0%	17%	17 nov	43%	0%	4 nov	3%	13%			
9 nov	14%	0%	26 nov	0%	5%	5 nov	24%	4%			
1 dec	55%	0%	27 nov	0%	8%	11 nov	21%	0%			
2 dec	17%	0%	30 nov	11%	7%	12 nov	19%	3%			
						14 nov	5%	0%			

Tabel 5. Heersende windrichtingen tijdens de doortrekpieken (>5% van seizoenstotaal) in Limburg.

2005	Limburg	wind	2006	Limburg	wind	2007	Limburg	wind	2008	Limburg	wind
29 okt	5%	Z	27 nov	27%	Z	5 nov	11%	ZW	2 nov	15%	ONO
30 okt	15%	Z	28 nov	23%	Z	17 nov	5%	ZZW	17 nov	17%	ZW
2 dec	15%	ZZO	29 nov	32%	ZW	18 nov	17%	OZO	14 dec	40%	O
3 dec	17%	ZZW	30 nov	15%	ZO	4 jan	18%	ZO	27 dec	6%	ONO
4 dec	5%	ZZW				5 jan	10%	ZW	29 dec	5%	O
2009	Limburg	wind	2010	Limburg	wind	2011	Limburg	wind			
9 nov	14%	N	7 nov	28%	NO	24 okt	8%	O			
1 dec	55%	OZO	17 nov	43%	O	26 okt	7%	ZZO			
2 dec	17%	Z				5 nov	24%	ZZO			
						11 nov	21%	OZO			
						12 nov	19%	O			
						14 nov	5%	O			

dag is een opvallende toename van doortrekkende Kraanvogels te zien. Een verklaring hiervoor is wellicht het feit dat de dag ervoor ook sprake is van sterke trek; bij een wind uit het noorden. Mogelijk heeft toen verdrifting van de vogels in onze richting plaatsgevonden waardoor op 5 november sprake is van een na-ijleffect.

Ook bij pieken later in het jaar is geregeld sprake van oostenwind, maar er waait evenzeer wind uit andere richtingen. Tijdens de pieken op 3 december 2005, 5 januari 2007 en 2 december 2009 staat er een zuidwesten- tot zuidenwind. Ook hier kan er een na-ijleffect geweest zijn. Een dag ervoor is er ook doortrek met wind uit zuidoost tot oostzuidoost. Voor 17 november 2008 is geen verklaring voorhanden. Op die dag trekt een piek van 17,3% over Limburg bij zuidwestenwind zonder een voorafgaande dag met oostelijke wind.

Nog opvallender is de periode van 27-30 november 2006 met elke dag flinke doortrek. Op de eerste twee dagen staat zuidenwind, de derde dag komt de wind uit het zuidwesten en de vierde dag draait deze naar zuidoost. Juist op het moment dat door de zuidoostenwind meer vogels verwacht worden, dalen de aantallen. Bovendien treedt in Hessen juist die laatste dag een nieuw piekje op. De vermoedelijke herkomst van vogels tijdens alle piekdagen later in een jaar met andere wind dan oostelijk is Diepholz. Ondanks dat de gegevens pas een periode van zeven jaar beslaan, kan naar onze mening het volgende worden afgeleid. Over het algemeen kunnen veel Kraanvogels boven Limburg gezien worden bij een oostelijke wind, maar de invloed van de windrichting neemt af na de tweede helft van november. Wanneer over een aantal jaren meer gegevens bekend zijn,

kunnen deze nog eens tegen het licht gehouden worden om te bezien of de conclusie juist is.

Conclusie

Het blijkt dat boven Limburg de laatste decennia meer Kraanvogels waargenomen worden. Dit is voornamelijk te danken aan de enorme groei van de kraanvogelpopulatie die gebruik maakt van de West-Europese trekbaan. De aantallen boven Limburg worden daarnaast nog extra gestimuleerd door de invloed van de Diepholzer Moorniederung in Noord-Duitsland. Dit gebied heeft zich de laatste decennia ontwikkeld tot een optimale pleisterplaats en zelfs overwinteringsplaats voor Kraanvogels. Door de meer westelijke ligging dan de overige pleisterplaatsen trekken de vogels van Diepholz ook westelijker en vliegen daardoor eerder boven Limburg.

De ontwikkeling van Diepholz geeft onverwacht nog een andere verklaring. Van der Laak & Kikkert (2010) constateren dat de trekduur in Limburg de laatste decennia met ruim twee maanden is verlengd. Hetgeen voornamelijk is toe te schrijven aan de einddatum van de trek. De gegevens van Limburg en Diepholz leiden tot de conclusie dat deze verlenging van de najaarstrek vrijwel volledig op het conto geschreven kan worden van Kraanvogels die gebruikmaken van de Diepholzer Moorniederung.

Tot slot is een voorzichtige conclusie mogelijk door de vergelijking van de trekgegevens van Limburg en Hessen in combinatie met de weersomstandigheden (windrichting). In het begin van de trekperiode (tot de tweede decade van november) wordt het waarnemen van Kraanvogels boven Limburg positief beïnvloed door oostenwind. Maar deze invloed wordt minder

Kraanvogels aan de grond in de Diepholzer Moorniederung, Duitsland, november 2010 (R. van der Laak)

naarmate het trekseizoen vordert. Vanaf half november tot in december heeft de windrichting klaarblijkelijk minder invloed op de Kraanvogels. Waarschijnlijk komt dit doordat de Kraanvogels die in die periode over Limburg trekken voornamelijk afkomstig zijn uit Diepholz. De reden dat de windrichting minder invloed heeft op deze trekkers moet volgens ons gezocht worden in de kortere afstand die de vogels moeten afleggen. Daardoor vindt minder snel verdrifting plaats. Bovendien ligt de Diepholzer Moorniederung een stuk westelijker in Duitsland dan de overige pleisterplaatsen. Kortom, gesteld kan worden dat de invloed van oostenwind op de trek boven Limburg minder wordt naarmate het belang van de Diepholzer Moorniederung voor pleisterende Kraanvogels toeneemt.

Dankwoord

We willen graag alle waarnemers bedanken voor het trouw doorgeven van hun kraanvogelwaarnemingen. Meer in het bijzonder dank aan iedereen die elke aparte groep ook apart invoerde onder vermelding van tijd en vliegrichting. Door deze nauwkeurige wijze van invoeren kunnen de basisgegevens gemakkelijker geanalyseerd worden en is het trekken van conclusies betrouwbaarder. Tevens willen we

Ran Schols bedanken voor het aanleveren van de gegevens uit het Vogelarchief.

Literatuur

- Albrecht J., M. Rauch, E. Hinke, J. Fanke, H. Schreiber & A. Goersz, 2010. Rhin Haveluch – Herbsrast der Kraniche *Grus grus* vor den Toren Berlins. Vogelwelt 131: 135-139.
- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Hagemeyer E.J.M. & M.J. Blair, 1997. The EBCC atlas of European breeding birds: their distribution and abundance. Poyser, London.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Kraft M., 2010. Systematische Erhebungen zum Kranich *Grus grus* auf dem Wegzug der Jahre 1987 bis 2009 im Raum Marburg/Lahn, Mittelhessen. Vogelwelt 131: 147-154.
- van der Laak R., 2000. De Kraanvogeltrek van het najaar 2000, een hoogtepunt met ongekende aantallen. LimburgseVogels 11: 86-90.
- van der Laak R. & J.E. Kikkert, 2010. Vijftig jaar Kraanvogeltrek over Limburg: trends, timing en aantallen. Limburgse Vogels 20: 1-8.
- Mewes W., 2010. Die Bestandsentwicklung, Verbreitung und Siedlungsdichte des Kranichs *Grus grus* in Deutschland und seinen Bundesländern. Vogelwelt 131:75-92.
- Nowald G., N. Donner & M. Modrow, 2010. Die Entwicklung der Rast von Kranichen *Grus grus* und der Einfluss der Landwirtschaft in der Rügen-Bock Region in Nordosten Deutschlands. Vogelwelt 131:131-127.
- Prange H., 2010. Zug und Rast des Kranichs *Grus grus* und die Veränderungen in vier Jahrzehnten. Vogelwelt 131:155-167.

Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen; rob.vd.laak@home.nl

Jan Erik Kikkert, Kullweg 1, 47652 Wemb-Weeze, Duitsland; kikkert99@hotmail.com

---

Slaapplaatstellingen van Blauwe Kiekendieven op De Meinweg in 2012

Jan Boeren & Peter Heuts

Blauwe Kiekendief, Sittard, 31 januari 2012 (R. Schols)

Op De Meinweg worden al heel lang integrale broedvogeltellingen uitgevoerd door Stichting Koekeloere (stichtingkoekeloere.nl). Daarnaast worden de laatste jaren in de winter ook Klap-eksters geteld. Na afloop van de telling op 14 januari 2012 ontdekte Peter Heuts in de buurt van de Rolvennen drie slaapplaatsen van in totaal dertien Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus*. Deze ontdekking vormde het startsein voor een aantal tellingen, waarbij alle geschikte heidevelden zijn onderzocht op het voorkomen van slaapplaatsen. Dit artikel beschrijft de resultaten van dit onderzoek.

Gebiedsbeschrijving

De Meinweg, een van de 20 Nationale Parken in Nederland, ligt ten oosten van Roermond en wordt aan drie kanten omsloten door Duitsland. Het is onderdeel van het Duits-Nederlandse grenspark Maas-Swalm-Nette, dat ongeveer 10.000 hectare groot is. Het Nationaal Park De Meinweg heeft een oppervlakte van ongeveer 1800 ha. Het grootste deel hiervan bestaat uit naaldbos, met daarnaast aanzienlijke oppervlakten heide, waarvan het grootste gedeelte uit droge heide bestaat en een klein deel uit natte heide. Verder kenmerkt De

Meinweg zich door het terrassenlandschap, dat aan beide zijden wordt ingesneden door de beekdalen van respectievelijk de Boschbeek en Roode Beek.

Methode

Tussen 14 januari en 5 maart 2012 zijn 15 slaapplaatsstellingen uitgevoerd. Hierbij werd grotendeels de 'Handleiding Slaapplaatsen van Blauwe Kiekendieven' van Sovon gevolgd (sovon.nl). Dit hield in dat de tellingen ruim voor zonsopgang of zonsondergang begonnen, dat er vanaf een hoger punt is gekeken van waaruit de vogels invielen of opvlogen, en dat zoveel mogelijk gegevens omtrent tijdstip van aankomst of vertrek, vliegrichting en dergelijke werden genoteerd. Alle plekken waar vogels in de avondschemering invielen of in de ochtend opvlogen, werden aangeduid als een slaapplaats. Ook is genoteerd of het ging om volwassen mannen of 'ringtails'. De ringtails omvatten onvolwassen mannen en onvolwassen en volwassen vrouwen, maar nader onderscheid was niet mogelijk. De tellingen werden meestal door één of twee personen uitgevoerd, waarbij iedere keer op een andere plek werd gepost. Het merendeel van de tellingen kwam voor rekening van de tweede auteur. Op 3 maart werd een simultane ochtendtelling door Stichting Koekeloere uitgevoerd waaraan 13 personen deelnamen. Er werd geteld vanaf zes verschillende locaties in het gebied ten noorden van de Herkenboscherbaan, zodanig dat alle eerder die winter vastgestelde slaapplaatsen konden worden overzien. Wellicht ten overvloede: de simultaantelling op 3 maart bestreek dus niet de hele Meinweg.

Vegetatie van pijpenstrootje, gagel en struikheide bij de Rolvennen op De Meinweg, 14 maart 2012 (P. Heuts)

Resultaten

Biotoop slaapplaatsen

De slaapplaatsen waren alle gelegen in het open gedeelte van De Meinweg, op de heidevelden aan de noordkant van de verharde weg die door het gebied loopt en ten zuiden van de Boschbeek (figuur 1). In de buurt van de Rolvennen lagen de slaapplaatsen in een vochtig dal, met een circa één meter hoge vegetatie van pijpenstrootje, gagel en struikheide. De slaapplaatsen in de buurt van het Elfenmeer waren veel droger, met een vegetatie van oude struikheide en grote pollen pijpenstrootje en met open zandige plekken. De vegetatie was ook hier bijna een meter hoog. Er werden op De Meinweg geen slaapplaatsen in bomen ontdekt, zoals beschreven door Voskamp & de Boer (2011).

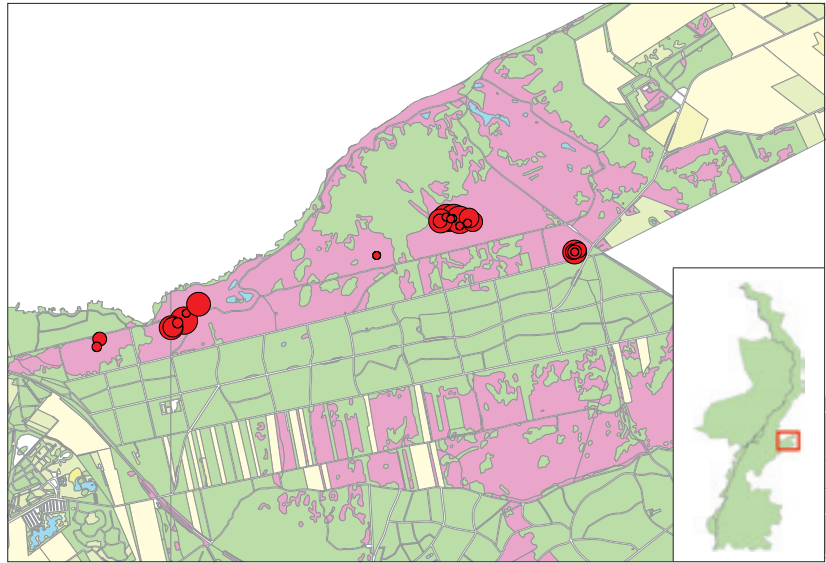
Ligging van de slaapplaatsen en het aantal slapende vogels

Opvallend was dat alle slaapplaatsen ten noorden van de verharde weg lagen, en dan met name op de heidevelden in het gebied noordelijk van de Herkenboscherbaan. Aan de zuidzijde van de verharde weg, waar ook grote aaneengesloten heidegebieden liggen, werd geen slaapplaats gevonden. Tijdens 13 van de 15 tellingen, alle ten noorden van de Herkenboscherbaan, werden op 28 verschillende plekken slapende Blauwe Kiekendieven ontdekt. Gezien het beperkte aantal tellingen in de rest van De Meinweg, slechts twee op het juiste tijdstip, wil dit nog niet zeggen dat er buiten deze plekken geen vogels geslapen hebben. Het aantal slapende kiekendieven per plek varieerde van één tot twaalf

Slaapplaats met braakbal van een Blauwe Kiekendief bij de Rolvennen op De Meinweg, 14 maart 2012 (P. Heuts)

Figuur 1.
De ligging van de
28 slaappleaatsen en
het aantal vogels per
slaappleaats.

(tabel 1). Het gemiddelde aantal vogels bedroeg bijna vijf. Opvallend was dat de dieren binnen een klein oppervlak op veel afzonderlijke plekken sliepen. Het lijkt erop dat iedere plek slechts eenmaal gebruikt werd; op iedere plek werd slechts één braakbal aangetroffen. Zou dit ter voorkoming van predatie door bijvoorbeeld vossen zijn? Dergelijk flexibel gedrag werd ook vastgesteld bij overwinterende Blauwe Kiekendieven in hamsterakkers in Zuid-Limburg (Voskamp & de Boer, 2011).

De 28 plekken zijn geclusterd tot drie grotere slaappleaatsen (figuur 1). Het totaal over alle tellingen betreft 137 Blauwe Kiekendieven. De meeste vogels werden gezien tussen het Elfenmeertje en de Herkenboscherbaan, gedurende alle tellingen samen 49 vogels. Ook bij de Rolvennen, met in totaal 39 slapende vogels, en bij de parkeerplaats van het Elfenmeertje, met 18 vogels, sliepen relatief veel kiekendieven. Daarnaast werden nog enkele solitair slapende vogels aangetroffen in de heide tussen de

Tabel 1. De verdeling van het aantal slaappleaatsen naar het aantal vogels per slaappleaats.

Aantal vogels per slaappleaats	Aantal slaappleaatsen
1 tot 3	12
4 tot 6	6
7 tot 9	7
10 tot 12	3
	totaal 28

Rolvennen en het Melickerven en langs de Herkenboscherbaan. Er zitten uiteraard dubbeltellingen bij de 137 vogels. Om te kijken hoeveel kiekendieven er nu werkelijk sliepen op De Meinweg is door Stichting Koekeloere op 3 maart 2012 een simultaantelling ten noorden van de Herkenboscherbaan gehouden. Er werden 26 exemplaren geteld.

Volwassen mannen en ringtails

De verdeling van mannetjes en vrouwtjes is niet exact bekend. De dieren zijn alleen onderscheiden in volwassen man en ringtail. Van de 137 waarge-

Tabel 2. De verdeling per telling van het aantal volwassen mannen, ringtails en vogels in onbekend kleeid op De Meinweg.

datum	adult man	ringtails	onbekend	totaal	% adult man
14 jan 12	-	-	13	13	0
17 feb 12	-	4	-	4	0
18 feb 12	2	7	-	9	22
20 feb 12	1	8	-	9	11
22 feb 12	1	8	-	9	11
23 feb 12	2	10	-	12	17
24 feb 12	2	7	-	9	22
25 feb 12	1	6	-	7	14
26 feb 12	1	8	-	9	11
29 feb 12	1	5	-	6	17
1 mar 12	2	3	-	5	40
3 mar 12	3	22	1	26	12
5 mar 12	2	15	2	19	11
totaal	18	103	16	137	13

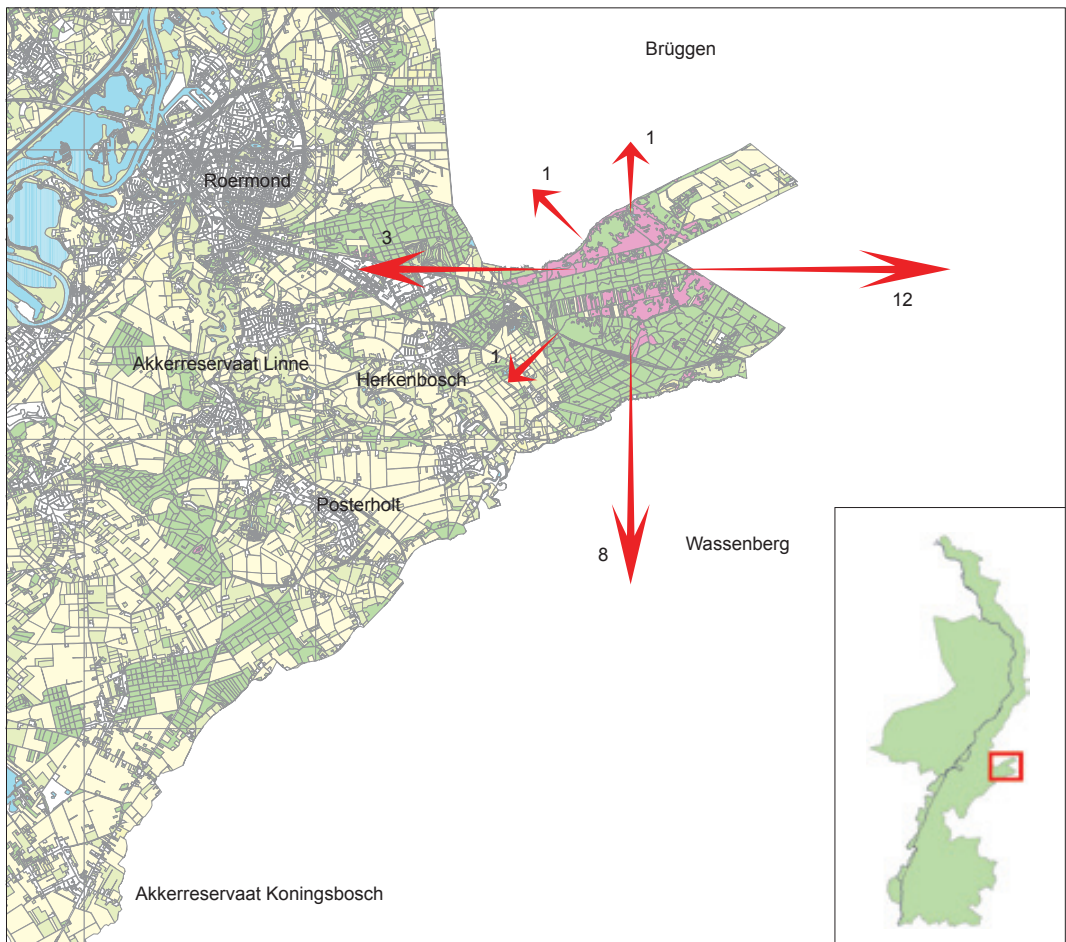
nomen vogels waren er 18 volwassen man, 103 ringtail en 16 onbekend (tabel 2). De 18 volwassen mannen komen overeen met 13% van het totale aantal. Tijdens de telling op 3 maart bedroeg het aandeel volwassen mannen 11%. Deze percentages zijn veel lager dan bij tellingen in de Kempen in de winter van 2001/2002. Hier waren in de maanden november-december 10% volwassen mannen, waarna dit in januari steeg tot bijna de helft, om vervolgens in april weer terug te vallen naar 30% (Wouters, 2003). Het aandeel volwassen mannen in Nederland vertoont echter een behoorlijke regionale en jaarlijkse variatie, ten dele samenhangend met het winterweer in ons land en ten noorden daarvan, zodat aan deze verschillen geen al te grote betekenis moet worden gehecht.

Tijdstip uitvliegen

Op 3 maart 2012 is van alle vogels het tijdstip genoteerd waarop ze van de slaappleaats vertrokken. Op die dag ging de zon op om 7.19 uur. De eerste opvliegende vogels werden om 6.58 uur gezien, de laatste vlogen om 7.49 uur van de slaappleaats weg. De gemiddelde tijd dat de vogels van de slaappleaats vertrokken was 7.15 uur, vier minuten voor zonsopgang.

Vliegrichting vertrekkende vogels

Op de slaappleaatsen is alleen de afvliegrichting van de vogels genoteerd. Ze vertrokken voornamelijk in oostelijke, zuidelijke en westelijke richting (figuur 2). Het gros van de vertrekkende vogels vliegt daarmee in de richting van Duitsland. De vogels die naar het westen vliegen, verblijven mogelijk de hele dag in Nederland.

Figuur 2. Uitvliegrichting van Blauwe Kiekendieven vanaf de slaappleaatsen op De Meinweg, 3 maart 2012.

Zo zijn de vogels die overdag in het hamsterreservaat in het Linnerveld foerageren waarschijnlijk afkomstig van De Meinweg. Twee ochtendtellingen in het Linnerveld leverden namelijk geen enkele slapende vogel op, terwijl er overdag meestal minimaal twee ringtails aanwezig waren (eigen waarneming J. Boeren). Of de Blauwe Kiekendieven die gedurende de dag in het hamsterreservaat van Koningsbosch verbleven eveneens op De Meinweg slapen, is onduidelijk. Ook hier werden tijdens een ochtendtelling geen slapende vogels aangetroffen, maar het vermoeden bestaat dat deze vogels overnachten in Duitsland (persoonlijke mededeling P. Evers). Vroeger was er een bekende slaappleats bij Schalbrug, net over de grens bij Koningsbosch. Het is niet bekend of deze nog gebruikt wordt.

Overige tellingen in Limburg en in Nederland

Op De Meinweg werden eind jaren zeventig/begin jaren tachtig al regelmatig tien of meer slapende vogels aangetroffen; met een maximum van 19 op 8 maart 1981. Het betrof hier 10 volwassen mannen en 9 ringtails (eenmaligetelling M. Vossen). De Meinweg vormde hiermee een grote uitzondering op andere Limburgse slaappleatsen. In de rest van de provincie kwamen meestal maar enkele vogels bijeen; een aantal van 5-7 slapers was voor Limburg al aan de top (Hustings *et al.*, 2006). Tellingen in geheel Nederland in de periode 1985/86 tot 1989/90 leverden slechts een handvol locaties op met meer dan 20 slapende Blauwe Kiekendieven. Het hoogste bekende aantal van 55 exemplaren werd waargenomen in Saeftinghe, Zeeland (Castelijns & Wouters, 2011).

Conclusie

Harde conclusies leveren de tellingen van 2012 nog niet op. Maar met 26 slapende vogels op 3 maart 2012 kan wel gesteld worden dat De Meinweg tot de beste gebieden van Nederland behoort. Het is echter niet duidelijk of 2012 een uitzonderlijk jaar was. Februari was immers, na enkele zachte wintermaanden, bijzonder koud. In het verleden bleken koude-invalen vaak te leiden tot een influx van Blauwe Kiekendieven. De aantallen in maart 2012 zouden dus wat geflatteerd kunnen zijn. In vorige

jaren is De Meinweg overigens nooit structureel in de vroege ochtenduren of late avonduren in de winter bezocht. Ook hierdoor blijft onduidelijk in hoeverre de vastgestelde aantallen regel zijn.

De slaappleatstellingen op De Meinweg roepen een heleboel vragen op. Waarom werden er geen Blauwe Kiekendieven aangetroffen op de heidevelden aan de zuidkant van de verharde weg? Hoe verlopen de aantallen gedurende de winter en wijzigt dan ook het aandeel volwassen mannen en ringtails? Waarom was het aandeel mannen in de jaren negentig veel hoger dan nu? Waar verblijven de kiekendieven overdag en wat eten ze? En waarom slapen er wel kiekendieven in de hamsterreservaten in Zuid-Limburg (Voskamp & de Boer, 2011), maar niet in de hamsterreservaten in Midden-Limburg? Sommige van deze vragen hopen we volgend jaar te kunnen beantwoorden door opnieuw een of meer integrale gebiedstellingen uit te voeren. Daarnaast zou het goed zijn om landelijk of provinciaal slaappleatstellingen te (blijven) organiseren, zoals in het Meetnet Slaappleatsen van Sovon gebeurt. Landelijke tellingen op 100 slaappleatsen van Blauwe Kiekendieven in de winter van 2010/2011 laten zien dat er binnen de winter snelle doorstroming van vogels kan optreden (Klaassen, 2011).

Dankwoord

Allereerst grote dank aan Anita Janssen die het eerste concept heeft becommentarieerd. Daarnaast ook dank aan Paul Evers die de ochtendtelling in het hamsterreservaat in Koningsbosch voor zijn rekening heeft genomen. En natuurlijk verdienen alle tellers van Stichting Koekeloere, die er op 3 maart voor gezorgd hebben dat de eerste integrale telling van Blauwe Kiekendieven op De Meinweg een groot succes is geworden, dank voor hun geweldige inzet.

Literatuur

- Castelijns H. & P. Wouters, 2011. Blauwe Kiekendieven in Nederland in de winters van 1985/86 – 1989/90. *Limosa* 84:1-11.
- Klaassen O., 2011. Veel animo voor slaappleatstellingen van Blauwe Kiekendieven. *SOVON-Nieuws* 24(1): 7.
- Voskamp P. & P. de Boer, 2011. Overwinterende Blauwe Kiekendieven in de akkergebieden van Zuid-Limburg. *Limburgse Vogels* 21:1-9.
- Wouters P., 2003. Slaappleatstellingen van Blauwe Kiekendieven en hun prooien in de Kempen in winter 2001-2002. *Blauwe Klauwier* 29(1): 6-15, 2003.

Stevol, sterneparadijs in Midden-Limburg

Nicky Hulbosch & Dennis Jeurissen

Visdief, Stevol, 30 juni 2012 (K. Lemmens)

Ingeklemd tussen Stevensweert en Ohé en Laak ligt een grote plas water ontstaan door grindwinning. De oorspronkelijke en officiële naam is Molenplas, verwijzend naar de nabij gelegen Hompesche Molen. Stevol bv. is de naam van het grindwinnende consortium en ontstaan door een samenvoeging van de beide plaatsnamen. Een halve eeuw baggeren, hoewel met pauzes van enkele jaren, laat zijn sporen na. Zelfs in de naamgeving van de plas; deze heet nu in de volksmond Stevol of Stevolplas. Met het winnen van grind is in de vroege jaren vijftig van de vorige eeuw begonnen. In 2007 zijn het laatste grind en zand opgebaggerd. Het gebied maakt onderdeel uit van het overstromingsgebied van de Maas bij hoog water. Sinds 1996 is het terrein in beheer en inmiddels ook in eigendom van Natuurmonumenten. Het gebied is in fasen ingericht. Kruidenrijke overstromingsgraslanden omringen de grote waterplas. In het zuidelijke deel van het water is een grindeiland aangelegd (Kurstjens *et al.*, 2008). De aantrekkingskracht op sterns bleek al snel. Tot

nu toe zijn er acht verschillende soorten hiervan waargenomen. In deze bijdrage willen we dit kort beschrijven.

Dwergstern

Er werden in de recente jaren drie maal Dwergsterns op Stevol gezien. Zo was een exemplaar aanwezig tussen 10-16 mei 2010. Dit is de langst verblijvende tot heden in Limburg. Op 27-28 mei van hetzelfde jaar werd er wederom een Dwergstern opgemerkt. De laatste waarneming betrof een vogel op 11 mei 2011. In heel Limburg zijn ongeveer 30 gevallen van de Dwergstern bekend. Ook in het verleden bleek de omgeving van Stevol al aantrekkelijk voor deze soort. Het vijfde Limburgse exemplaar ooit vloog op 21 en 22 juni 1980 boven de Brandt, Stevensweert. De op 13 mei 1995 bij de jachthaven van Stevensweert vastgestelde vogel was de 15^e voor Limburg (Hustings *et al.*, 2006).

Lachstern

De Lachstern is een bijzonder zeldzame verschijning in Limburg. Met slechts vijf waarnemingen is het veruit

de zeldzaamste sternensoort (Hustings *et al.*, 2006). Op 29 mei 2011 werd in de avonduren de enige Lachstern die Stevol ooit aandeed, ontdekt. Het was een door vogelaars goed bezochte vogel. Hij hield zich op tussen de slapende Kokmeeuwen op het eilandje. Het is de langst verblijvende Lachstern in Limburg tot nu. De dagen daarna was de vogel elke dag aanwezig op Stevol, maar maakte ook uitstapjes naar andere grindgaten, zoals Molensteen en Brandt en Houbenhof in België. Op 3 juni om 8.30 uur in de ochtend werd hij voor het laatst gezien. Lachsterns die in Nederland doortrekken zijn vooral broedvogels van de Oostzee-landen.

Reuzenstern

Ook de Reuzenstern is een zeldzaamheid in Limburg. Van 1971 tot 2008 zijn 16 gevallen bekend (Hustings *et al.*, 2006; Waarneming.nl). Tussen 2009 en het voorjaar van 2012 zijn acht vogels gezien. Het lijkt daarmee dat de soort de laatste jaren vaker in Limburg opduikt. Op een enkele vogel na worden in Limburg Reuzensterns vooral in de lente waargenomen. Stevol was meteen goed voor twee exemplaren tegelijk op 20 april 2011. Ze verbleven kortstondig op het eilandje. Na een wasbeurt en behoorlijk lastig te zijn gevallen door de aldaar broedende Visdieven, vertrokken ze in noordelijke richting. Op 30 mei 2011 werd in de ochtend een Reuzenstern opgemerkt boven de Maas bij Maastricht. Deze is vervolgens door meerdere waarnemers bij het grindgat van Itteren gezien. Nadat hij daar wegvloog, verscheen de vogel een half uur later boven de Stevolplas. De soort is in Nederland minder zeldzaam. In de nazomer is vooral het oostelijke IJsselmeergebied in trek.

Dwergstern, Stevol, 27 mei 2010 (J. van Deijk)

Witwangstern

De zuidelijk van Nederland broedende Witwangstern wordt vooral in het voorjaar gezien. Het merendeel van de waarnemingen in Limburg komt uit mei-juni. Halverwege de twintigste eeuw was deze stern nog een incidentele broedvogel in Nederland. De soort broedde met 8 paar in 1938 in De Zoom bij Nederweert (Hustings *et al.*, 2006). De eerste waarnemingen bij Stevol van een enkele vogel zijn van 30 mei 2004 en 5 juli 2009. Eind april en begin mei 2010 deed zich in delen van Nederland een kleine influx voor van Witwangsterns. Ook boven Stevol vlogen toen meerdere exemplaren. Zo zag men hier op 29 april 2010 maximaal acht vogels. In de periode 22-27 mei vloog er weer een rond. Na 2010 werd de soort opgemerkt in de periode 19-22 april en 24-29 mei 2011, beide met één exemplaar, al kreeg de witwang die op 20 april bij Stevol verbleef kortstondig gezelschap van een tweede. Buiten Stevol zijn de Pietersplas bij Maastricht en het Heerenven op De Hamert (Bergen) locaties waar vaker Witwangsterns worden waargenomen.

Zwarte Stern

De Maasplassen zijn in trek bij Zwarte Sterns. Vaak vallen ze tijdens wisselvallig weer in en blijven een korte tijd. Bij een opklaring trekken ze dan weer door. April en mei zijn doorgaans de maanden waarin Zwarte Sterns op doortrek te vinden zijn in Limburg en zo ook bij Stevol. Meestal gaat het om kleine groepjes tot ca. 20 exemplaren. Een aanzienlijk grotere groep van 40 vogels was aanwezig op 25 april 2011. In het najaar is de Zwarte Stern aanmerkelijk schaarser in Limburg. Vaak gaat het dan om een enkele vogel of kleine groepjes.

Witvleugelstern

De Witvleugelstern is in Limburg een zeldzame, niet jaarlijkse gast. Van 1942 tot en met 2009 zijn 25 waarnemingen bekend (Hustings *et al.*, 2010). Medio mei 2007 vond er in Nederland een influx plaats van Witvleugelsterns. Ook in Limburg werden toen diverse groepjes waargenomen, maar opmerkelijk genoeg niet bij Stevol. Pas op 25 april 2011 vlogen vijf Witvleugelsterns boven deze plas. Van 1-3 mei van hetzelfde jaar werd hier wederom een vogel gezien. In 2012 waren op 3 juni twee exemplaren aanwezig. De enige najaarswaarneming in Limburg was een juveniele vogel die op 18 augustus 2009 Stevol aandeed.

Grote Stern

Van alle soorten sterns die jaarlijks in Nederland worden waargenomen, ontbreekt op Stevol nog de Grote Stern.

Witwangstern, Stevol,
26 mei 2010 (J. van Deijk)

Binnen de Limburgse grenzen zijn tot 1998 slechts 15 waarnemingen van deze soort bekend. Daarbij is de vogel van 5 april 1998 al aardig in de buurt geweest; hij vloog over de Schroevendaalse plas van Ohé en Laak (Hustings *et al.*, 2006). De huidige vorm en omvang van Stevol bestonden toen nog niet. Dat de soort hier ooit zal opduiken lijkt een kwestie van tijd. Zo werden op 17-18 juli 2008 acht exemplaren gezien boven de grindplas bij Kessenich (België) en tussen 21-24 augustus 2009 nog eens zes (Waarnemingen.be).

Visdief

De Visdief is de enige sternensoort die op Stevol tot broeden is gekomen. In 2009 werden voor het eerst drie broedparen ontdekt (Vossen, 2009). In 2010 waren er twee succesvolle koppeltjes en reeds zeven in 2011 (Vossen, 2011). In 2012 waren minstens 25 paar aanwezig (persoonlijke mededeling J. Nagtegaal). Hustings (2010) merkt op dat mede door het afsluiten van Stevol voor waterrecreatie het broedsucces van de Visdief in de kaart wordt gespeeld. Recreanten kunnen het eilandje niet bereiken. Door de geïsoleerde ligging kunnen ook predatoren als vossen en marters de vogels niet verstoren. Inmiddels huist hier dan ook de grootste kolonie van Limburg.

Vóór de jaren zestig kwam de Visdief tot broeden in het Limburgse deel van de Groote Peel. Sinds begin jaren negentig wordt met wisselend succes gebroed in de grindgaten langs de Maas bij Thorn en Asselt (Hustings *et al.*, 2006). De soort is als onregelmatige broedvogel en doortrekker in zeer klein aantal vrijwel geheel gebonden aan de Maas en de Maasplassen.

De doortrek wordt zowel in het voorjaar als het najaar waargenomen. Na de broedtijd zwerven de lokale broedvogels en hun nakomelingen rond in het Maasdal. Het grindeilandje van Stevol wordt dan als slaapplek gebruikt. Op 13 augustus 2009 rustte hier een recordaantal van 41 vogels (Hustings *et al.*, 2010).

Noordse Stern

Noordse Sterns worden doorgaans in het voorjaar in Limburg aangetroffen. De soort is aanzienlijk zeldzamer dan de Visdief (Hustings *et al.*, 2006). Van Stevol zijn tot dusver slechts vier gevallen bekend. De eerste melding betrof twee vogels op 8 mei 2009 (Waarneming.nl). Deze waarneming volgt op een omvangrijke influx op 6 mei toen, onder invloed van slecht weer, groepen Noordse Sterns verschenen boven allerlei plassen in het binnenland (Hustings *et al.*, 2010). Op die dag zijn echter geen Noordse Sterns boven Stevol gezien. De tweede waarneming was een exemplaar op 12 mei 2010. Tussen 22 en 27 mei werden wederom Noordse Sterns opgemerkt, waarvan twee exemplaren op 22 mei. De laatste waarneming was op 19 april 2012. Dit was een enkel individu. Noordse Sterns zijn van nature zeevogels en sterk aan de kust gebonden. Maar tijdens de trek kunnen ze op grote hoogte delen van de route 'afsnijden' door over land te vliegen.

Overige soorten

Naast sterns is Stevol ook van belang voor diverse soorten meeuwen. Zo kunnen er in het voorjaar flinke

aantallen Dwergmeeuwen worden gezien. Op 29 april 2010 verbleef er een groep van minimaal 275 vogels. Behalve Visdieven heeft zich op het eiland ook een kleine kolonie Kokmeeuwen gevestigd. Op 15 juni 2012 hebben Rob Voesten en Jeroen Nagtegaal het eiland bezocht om jonge Kokmeeuwen en Visdieven te ringen. Hierbij werden minimaal 70 paar Kokmeeuwen aangetroffen. Ook hebben er twee paartjes Stormmeeuw gebroed. Van deze soort zijn slechts weinig broedparen in Limburg bekend. Hetzelfde geldt voor het koppel broedende Zwartkopmeeuw. Het aanwezige paartje van een Kleine Mantelmeeuw was een regelrechte nieuwe broedvogel voor Limburg (Hustings *et al.*, 2006; Hustings *et al.*, 2010).

Het verschillend belang voor sterns van Stevol en het Nieuw Heerenven

Naast Stevol wordt ook het noordelijker gelegen Nieuw Heerenven op De Hamert regelmatig door sterns bezocht. Een overeenkomst tussen beide locaties is de ligging op korte afstand van de Maas. Wellicht draagt dit bij aan het regelmatig opduiken van sterns op beide plekken. De theorie is dat sterns tijdens de trek, ook op grote hoogte, een landschapselement als een grote rivier volgen. Het relatief grote aantal meldingen van sterns wordt op beide plaatsen wellicht tevens veroorzaakt door een waarnemerseffect. Het Nieuw Heerenven is een favoriete vogelaarsplek in Noord-Limburg. En het groeiend aantal volgers van de broedkolonie Visdieven van Stevol heeft ook hier bijgedragen aan de toename van waarnemingen van andere sterns.

Er zijn echter wel belangrijke verschillen tussen Stevol en het Nieuw Heerenven. Zo is Stevol een grote open, diepe en visrijke plas met een grindeiland. De oevers zijn vrij hard met geschikte broedplaatsen voor soorten van stenige oevers. Op het aangelegde grindeiland groeit een pioniersvegetatie die aantrekkelijk is voor diverse aan oevers gebonden grondbroeders. De Visdieven hebben hiervan geprofiteerd. Het aantal waarnemingen van Visdief, Noordse Stern, Reuzenster en Dwergstern ligt aanzienlijk hoger bij Stevol dan op het Nieuw Heerenven. Deze soorten hebben een voorkeur voor grote visrijke wateren. Zij foerageren door middel van kleine duikvluchten, waarvoor het ondiepe Heerenven ongeschikt is. Het Nieuw Heerenven heeft meer de structuur van een ondiep

ven met moerassige en slijkige oevers. Vis ontbreekt hier en maakt het daardoor voor visetende sterns minder interessant. Ondanks het feit dat op beide plekken uiteindelijk dezelfde soorten kunnen worden waargenomen, zal het visloze Nieuw Heerenven meer doortrekkende moerassterns aantrekken. Het visrijke Stevol kan bovendien fungeren als broedlocatie voor visetende soorten van grotere open wateren. Deze soorten zullen als doortrekker hier ook iets langer blijven hangen.

Sterns en het weer

Waarnemingen van sterns in het binnenland, buiten hun normale verspreidingsgebied, worden vaak toegeschreven aan specifieke weersomstandigheden. Om eventuele effecten van weersomstandigheden op het verschijnen van sterns bij Stevol te onderzoeken, is gekeken naar de weersomstandigheden op dagen waarop zeldzame sterns boven Stevol opdoken. Voor deze analyse is gebruik gemaakt van de gegevens van het dichtstbijzijnde KNMI-weerstation Ell, dat op ongeveer 12 km afstand van Stevol ligt. Op de dagen dat sterns aanwezig waren, stond er vaak een stevige noordelijke wind en/of regende het uit zich snel ontwikkelende buien. Dit suggereert dat door ongunstiger wordende weersomstandigheden de sterns genoodzaakt worden lager te vliegen, om vervolgens boven grotere plassen op te duiken. Voor Stevol geldt mogelijk ook dat de aanwezigheid van broedende Visdieven andere sterns naar beneden lokt.

Literatuur

- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ovaa & N. Reneerkens, 2010. Avifauna van Limburg, update 2010. limburgsevogels.nl.
- Hustings F., 2010. Jaar van de Visdief 2009, ook in Limburg? *Limburgse Vogels* 20:90-91.
- Kurstjens G., B. Peters & P. Calle, 2008. Maas in Beeld. Resultaten van 15 jaar ecologisch herstel. Gebiedsrapport 2: Maasplasseengebied. Kurstjens Ecologisch Adviesbureau & Bureau Drift. Beek-Ubbergen/ Berg en Dal.
- Vossen M.H., 2009. Broedvogels van de Molenplas 2009. Verslag in eigen beheer, Echt.
- Vossen M.H., 2010. Broedvogels van de Molenplas 2010. Verslag in eigen beheer, Echt.
- Vossen M.H., 2011. Broedvogels van de Molenplas 2011. Verslag in eigen beheer, Echt.

Nicky Hulsbosch, Op het kuilken 12, 6067 AK Linne; nicky.hulsbosch@hotmail.com
Dennis Jeurissen, Dorpstraat 72, 6102 TX Echt; dennis.jeurissen@home.nl

Zeldzame broedvogels in Limburg in 2011

Jan Joost Bakhuizen, Hans-Peter Uebelgünn & Geert Lamers

In dit artikel zijn de resultaten samengevat van het Broedvogel Monitoring Project-Zeldzame soorten (BMP-Z, voorheen LSB) van Sovon in Limburg in 2011. Hiermee worden aantalsontwikkeling en verspreiding van de broedende zeldzame soorten in Nederland gevolgd. Bij sommige soorten wordt de gehele landelijke populatie geteld. Bij enkele andere soorten is het streven erop gericht in elk geval de belangrijkste kerngebieden jaarlijks te onderzoeken.

De bij Sovon bekende gegevens van 2011 voor Limburg worden op een rij gezet en vergeleken met de gegevens over 2002-2010 en de meest recente provinciale aantalsopgaven (Hustings *et al.*, 2006). Daarna volgen de soortbesprekingen. Dit is alweer de tiende aflevering van een jaarlijkse terugkerende serie in Limburgse Vogels (o.a. Bakhuizen *et al.*, 2009, 2010 en 2011).

Methoden en materiaal

Het Sovon broedvogelonderzoek bestaat uit meerdere onderdelen, alle met een aparte aanpak. In het voorjaar van 2011 is de nieuwe broedvogelhandleiding verschenen waar de werkwijze en aanpak van de verschillende broedvogelprojecten staan beschreven (van Dijk & Boele, 2011). Het Broedvogel Monitoring Project (BMP) richt zich op onderzoek in steekproefgebieden en beoogt het volgen in de tijd van 'alle' broedvogelsoorten in Nederland. Deze systematische inventarisaties hebben betrekking op duidelijk omgrenste telgebieden. Deze vorm van inventariseren heeft de voorkeur omdat hiermee inzicht komt in de volledigheid van de telling en een betere vergelijking mogelijk is tussen de verschillende jaren. Voordeel is ook dat nul-waarnemingen (soort met zekerheid afwezig) worden opgeslagen. De aantallen territoria worden bij voorkeur digitaal ingevoerd via sovon.nl. Tevens kunnen losse meldingen van zeldzame soorten worden doorgegeven, wat bij sommige soorten voor een wezenlijke aanvulling zorgt.

Hoe is het databestand van Sovon voor de zeldzame soorten van Limburg gevuld? Allereerst door de

BMP-formulieren die de tellers (digitaal) insturen. Zo vormen de systematische broedvogeltellingen in het Maasdal, de gemeente Nederweert, en de ruime omgeving van Echt een zeer belangrijke inbreng voor het BMP-project. Dit geldt ook voor de jaarlijkse tellingen van broedvogels langs beken. Natuurlijk worden alle door een grote schare waarnemers opgespoorde territoria van de Middelste Bonte Specht toegevoegd aan dit bestand. Daarnaast worden tellers actief benaderd voor gegevens. De districtscoördinatoren verwerken deze gegevens. Er is zeer dankbaar gebruik gemaakt van de waardevolle broedvogelgegevens die Provincie Limburg ieder jaar weer verzamelt in het kader van zijn broedvogelmonitoring en de tweede ronde van de integrale kartering. Bij de integrale kartering is in 2011 het noordoostelijke deel van Zuid-Limburg (grotweg het gebied tussen Schinveld en Heerlen) onderzocht. Daarnaast is Waarneming.nl een belangrijke bron van informatie betreffende losse meldingen. De districtscoördinatoren hebben een coördinerende en stimulerende rol bij het verzamelen van gegevens. Bovendien controleren zij de bestanden op volledigheid en dubbelmeldingen. Na de laatste controle worden de cijfers landelijk op een rij gezet en wordt per soort een beschrijving gemaakt in de jaarlijkse landelijke rapportage Broedvogels in Nederland (meest recente: Boele *et al.*, 2012).

De volledigheid van het onderzoek is heel behoorlijk. Steeds meer informatie over zeldzame broedvogels bereikt Sovon en/of Waarneming.nl. Desondanks zal het overzicht over 2011 niet geheel volledig zijn. Vogelaars die nog in het bezit zijn van aanvullingen op dit artikel worden dan ook opgeroepen deze informatie aan Sovon en/of Waarneming.nl door te geven.

Resultaten

Voor een overzicht van de aan Sovon doorgegeven aantallen van de zeldzame broedvogelsoorten in Limburg in 2011 wordt verwezen naar tabel 1. Tevens zijn in deze tabel opgenomen de resultaten over 2002-2010 en de provinciale populatieschatting van 2000-2004 (Hustings *et al.*, 2006).

Tabel 1. Een overzicht van de zeldzame broedvogelsoorten in Limburg in 2002-2011. De aantallen zoals doorgegeven aan Sovon zijn geplaatst naast de populatieschatting van 2000-2004 (Hustings et al., 2006).

	2000-2004 schatting voor Limburg	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Geoorde Fuut	15-30	25	20	28	32	18	24	15	9	12	9
Roerdomp	3-5	4	4	4	2	1	1	1	1	1	3
Woudaap	0	0	0	0	0	0	0	1	3	1	1
Ooievaar	incidenteel	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
Smient	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
Zwarte Wouw	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1
Bruine Kiekendief	4-7	3	1	0	1	3	0	1	0	0	0
Slechtvalk	3-5	4	5	5	4	6	6	8	11	11	12
Porseleinhoen	0-15	2	0	0	1	0	0	2	0	1	0
Kwartelkoning	0-15	3	1	0	1	0	1	2	0	0	0
Kleine Plevier	160-200	84	75	80	65	67	54	68	84	94	115
Oeverloper	1-3	2	2	1	1	4	0	2	3	3	2
Kerkuil	130-200	170	152	159	188	142	196	197	68	130	102
Oehoe	2-5	2	2	5	4	4	3	3	4	5	5
Nachtzwaluw	100-130	79	96	98	105	83	156	84	92	78	97
IJsvogel	80-125	88	66	89	80	72	90	96	44	32	41
Bijeneter	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0
Middelste Bonte Specht	10-15	6	8	12	15	72	45	61	70	107	129
Draaihals	0-3	2	0	1	1	0	0	1	1	0	0
Kuifleeuwerik	5-10	8	5	5	3	3	4	2	2	1	1
Engelse Kwikstaart	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Grote Gele Kwikstaart	180-210	144	139	134	147	147	155	204	125	85	81
Paapje	3-10	5	3	2	0	1	1	2	2	0	0
Tapuit	4-5	6	4	4	5	3	0	0	0	0	0
Kramsvogel	40-80	30	22	18	23	27	16	19	13	13	6
Grote Karekiet	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Graszanger	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0
Orpheusspotvogel	incidenteel	1	3	3	0	2	0	6	4	3	4
Kortsnavelboomkruiper	75-100	8	40	30	23	35	50	21	37	102	54
Grauwe Klauwier	10-15	5	10	9	19	18	20	38	28	52	33
Europese Kanarie	150-250	60	76	80	60	54	46	44	43	36	25
Grauwe Gors	10-15	9	14	9	12	3	2	1	3	1	0

Soortbesprekingen

Per soort volgt een korte bespreking. Bij de zeer zeldzame soorten of soorten met een beperkt voorkomen worden alle bekende opgaven vermeld. Daarbij is genoteerd: de gebiedsnaam, het aantal broedparen/territoria met - indien bekend - de broedcode tussen haakjes en tenslotte de waarnemer.

In dit overzicht ontbreken net als in de voorgaande jaren de exoten of niet-inheemse broedvogelsoorten, zoals (Grote) Canadese Gans, Mandarijneend en Heilige Ibis. Sovon blijft graag ook van deze soorten alle waarnemingen ontvangen, die op broeden kunnen wijzen.

Geoorde Fuut *Podiceps nigricollis* (n=7)

In 2011 was een bescheiden aantal paren aanwezig op veelal bekende locaties in Noord-Limburg en het

Peelgebied. In het recente natuurontwikkelingsgebied Einderbeek aan de Schoordijk (gemeente Nederweert) verbleven 3 paren waarvan in elk geval 2 succesvol. Ook op het Reindersmeer bij Bergen

Tabel 2. Aantal broedparen van de Geoorde Fuut in de belangrijkste broedgebieden van Limburg 2004-2011.

Gebied	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Bergerheide	3	6	5	4	5	3	2	0
Reindersmeer	2	3	2	4	1	5	4	3
De Hamert	>=1	2	>=1	2	3	0	1	0
Mariapeel	5	8	7	7	1	0	3	0
Groote Peel (L)	12	11	?	3	2	1	0	1
De Banen	3	2	2	1	1	0	1	0
Grote Moost	2	1	0	3	2	0	0	0
Einderbeek	0	0	0	0	0	0	1	3

Geoorde Fuut, Nederweert,
3 juli 2011 (P. Lemmens)

verbleven lange tijd 3 paar. Over het broedsucces aldaar is ons niets bekend. Op het Zwartwater bij Venlo werd in de broedtijd een paartje aangetroffen; succes onbekend. In 2011 werd de soort niet vastgesteld in De Banen bij Nederweert en in de Mariapeel, waar de soort nog wel in 2010 aanwezig was. Tabel 2 toont een overzicht van de aantalsopgaven van de belangrijkste gebieden over de periode 2004-2011.

Roerdomp *Botaurus stellaris* (n=3)

In 2011 werd een drietal territoria vastgesteld in Limburg; het beste resultaat sinds 2004. En dat na een drietal koudere winters op rij! Niet alleen werden territoriale vogels waargenomen in de Grote Peel en de Mariapeel, maar ook een waarschijnlijk paartje in Kruispeel bij Weert in april en mei. Een prima resultaat dus, voor huidige Limburgse begrippen.

Mariapeel	1 (4)	H.-P. Uebelgünn
Grote Peel (L)	1 (4)	J. Timmermans e.a.
Kruispeel	1 (4)	A. van Stipdonk e.a.

Woudaap *Ixobrychus minutus* (n=1)

Voor het derde opeenvolgende jaar werd een territorium vastgesteld in de Doort, Echt. Van 12-14 juni werd aldaar een roepend mannetje waargenomen. Deze waarnemingen zijn voldoende voor de aanname van een geldig territorium.

De Doort	1 (2)	T. Smulders, H. Schreurs e.a.
----------	-------	-------------------------------

Ooievaar *Ciconia ciconia* (n=1)

Ook in 2011 heeft een paartje Ooievaars gebroed op het oude stadhuis in het centrum van Gennep.

Dit voor het vierde opeenvolgende jaar. Er groeiden 2 jongen succesvol op.

Oude stadhuis, Gennep	1 (16)	F. Hustings e.v.a.
-----------------------	--------	--------------------

Zwarte Wouw *Milvus migrans* (n=1)

Voor het derde opeenvolgende jaar broedde een paartje succesvol aan de Pietersplas ten zuiden van Maas-tricht. Tenminste één jong vloog uit (Bakker, 2011).

Pietersplas, Maastricht	1 (16)	B. vanNoorden, P.Voskampe v.a
-------------------------	--------	-------------------------------

Slechtvalk *Falco peregrinus* (n=12)

In 2011 kwam een respectabel aantal paren tot broeden in Limburg. Naast een zestal succesvolle paren, werden op evenveel andere locaties territoriale paren aangetroffen. Alweer een topjaar voor Limburg.

Gennep, havengebied	1 (16)	via P. van Geneijgen
Venlo, Martinuskerk	1 (4)	via P. van Geneijgen
Nederweert, Laarderheide	1 (16)	via P. van Geneijgen
Buggenum, Maascentrale	1 (16)	via P. van Geneijgen
Ittervoort	1 (16)	via P. van Geneijgen
Roermond, Rockwool	1 (4)	via P. van Geneijgen
Geleen, Chemelot-Noord	1 (4)	via P. van Geneijgen
Maasbracht, Clauscentrale	1 (16)	via P. van Geneijgen
Obbicht-Papenhoven	1 (4)	via P. van Geneijgen
Maastricht, St.Janskerk	1 (11)	via P. van Geneijgen
Maastricht, ENCI-groeve	1 (4)	via P. van Geneijgen
Heerlen	1 (16)	via P. van Geneijgen

Of enkele waarnemingen rond de zendtoren Roermond territoriale vogels betroffen, bleef onduidelijk. In september 2011 vestigde zich een paartje op de Landricuskerk te Echt, waar het in 2012 tot broeden overging.

Alarmerend vrouwtje
Slechtvalk tijdens het
ringen van het jong,
Maastricht, 7 mei 2012
(P. Voskamp)

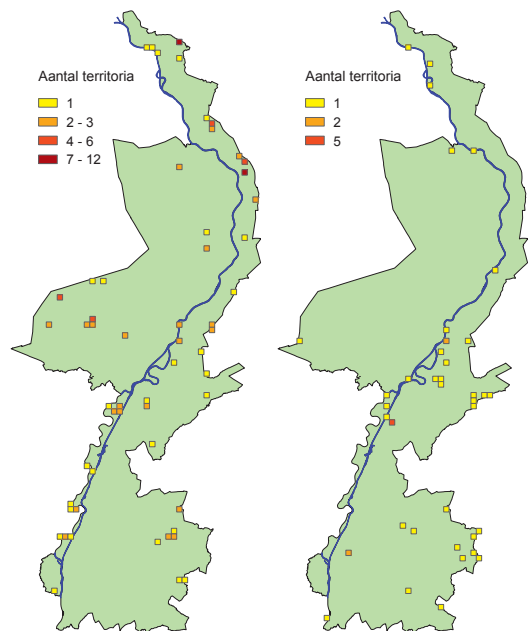
Kleine Plevier *Charadrius dubius* (n=115)

Een recordaantal paren is doorgegeven in 2011; sinds 2002 is dit het hoogste aantal voor Limburg. Met name recent gerealiseerde natuurontwikkelingsprojecten op de zandgronden, zoals venherstel, zijn verantwoordelijk voor dit hoge aantal. Van zulke terreinen zijn tenminste 56 paar doorgegeven. Topgebieden zijn Klein Vink e.o. bij Arcen (12 territoria), het Nieuw-Heerenven, De Hamert (9) en De Banen en Sarsven, Nederweert (6). Daarnaast zijn de oevers en uiterwaarden van de Maas goed voor een groot aantal broedparen (24). Afgraveningen, bouwterreinen en diverse natuurcompensatieterreinen zijn goed voor de resterende broedparen in 2011. Voor een ruimtelijk beeld van het voorkomen in Limburg in 2011 zie figuur 1.

Oeverloper *Actitis hypoleucos* (n=2)

Zoals afgelopen jaren gebruikelijk werden langs de Grensmaas broedende Oeverlopers aangetroffen. Ditmaal werd een succesvol broedgeval vastgesteld op de dam van de Stevolplas, Stevensweert (Don, 2011). Daarnaast werd een broedpaartje met afleidingsgedrag bij Meers aangetroffen (H. van Mulken). Een waarneming van een baltsend paartje op 20 mei in de Sigranogroeve bij Heerlen (provincie Limburg) voldoet net niet aan de criteria van Sovon voor een territorium.

Stevol-plas, Stevensweert	1 (15)	H. Don e.v.a.
Meers	1 (10)	H. van Mulken

Figuur 1.
Verspreiding van de
Kleine Plevier als
broedvogel in Limburg
in 2011 per kilometerhok.

Figuur 2.
Verspreiding van
de IJsvogel als
broedvogel in Limburg
in 2011 per kilometerhok.

Kerkuil *Tyto alba* (n=102)

In 2011 hebben 102 paartjes in Limburg gebroed. Deze eerste broedsels hebben bij elkaar 306 jongen voortgebracht. Daarnaast was er nog een drietal tweede broedsels met 5 uitgevlogen jongen. Dit betekent een gemiddelde van 3 jongen per paar. De stand in 2011 is met 18% afgenomen ten opzichte van 2010. De sneeuwrijke winter van 2010/11 was daar mede debet aan (info H. Beckers, Kerkuilenwerkgroep Limburg).

Oehoe *Bubo bubo* (n=5)

In 2011 kwamen, net zoals in 2010, weer 4 paartjes succesvol tot broeden in Zuid-Limburg. Naast de bekende broedlocaties werd er in Noord-Limburg in 2011 een nieuw territorium vastgesteld. Tot broeden is het aldaar helaas niet gekomen (info Oehoe werkgroep Nederland).

Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* (n=97)

Hoewel een aantal belangrijke broedgebieden in 2011 weer niet is onderzocht, werden nog 97 territoria vastgesteld van deze zomervogel. Op De Meinweg

zijn een respectabele 33 territoria geteld. Het blijft hiermee een van de belangrijkste broedgebieden voor Nachtzwaluwen in Zuid-Nederland. Ook de Limburgse kant van de Groote Peel deed goed mee met 17 territoria, net als de Schadijkse Bossen bij Horst met 8 snorrende vogels. Wie neemt het komende jaren op zich om de Bergerheide en Landgoed de Hamert op deze soort te inventariseren? Nu bereiken ons slechts enkele losse meldingen van deze kerngebieden. Ook op de Beegderheide moeten meer Nachtzwaluwen zitten dan het enkele doorgegeven geval suggereert.

Ijsvogel *Alcedo atthis* (n=41)

In 2011 hebben in Limburg wat meer Ijsvogels gebroed dan in het daljaar 2010. Dit blijkt zowel uit de resultaten langs de monitoringbeken in Zuid- en Midden-Limburg (16 tegen 10, zie tabel 3), als uit de totalen voor de hele provincie (41 tegen 32). Ook al was er in voorgaande winter weer een flinke koudeperiode, een groter aandeel Ijsvogels heeft deze blijkbaar overleefd. Toename werd ondermeer vastgesteld langs de Roer en Rode Beek (Meinweg). Het voorkomen per kilometerhok in 2011 is weergegeven in figuur 2.

Tabel 3. Aantal territoria van de Ijsvogel bij de bekendtellingen in Zuid- en Midden-Limburg per teltraject.

Beek	Teltraject	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Schelkensbeek	Schelkensbeek	2	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0
Swalm	Swalm	3	2	2	2	2	2	2	2	1	2	1
Roer	Roer	14	10	10	9	9	6	10	9	4	3	6
Rode beek - Meinweg	Rode beek - Meinweg	1	1	1	3	2	1	2	4	1	0	2
Vloedgraaf	Vloedgraaf/Middelsgraaf	2	2	1*)	2	2	2	3	2	0	0	0
Geleenbeek	Bovenloop	0	1	0	1	1	0	1	1	1	0	0
	Bisse-, Plats- en Hulsbergerbeek	*)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	A76 - Geleen Daniken	0	0	0	1	1	1	0	1	1	0	0
Roode Beek	Roode Beek	5	2	1*)	5	5	1	4	5	1	0	*)
Worm	Worm	2	2	2	1	2	2	3	1	1	1	1
Strijthagerbeek	Strijthagerbeek	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0
Anselerbeek	Anselerbeek	2	2	2	2	1	1	2	2	1	1	1
Jeker	Jeker	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Voer	Voer	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1
Noorbeek	Noorbeek	0	0	0	*)	0	0	0	0	0	0	0
Geul	Maasmonding - Meerssen	1	3	1	2	2	4	4	2	0	1	1
	Meerssen - Valkenburg	1	3	2	1	2	3	3	4	2	1	1
	Valkenburg - Schin op Geul	0	0	1	1	0	1	2	0	0	0	0
	Schin op Geul - grens België	2	2	1*)	1	2	1	1	3	1	0	0
Gulp	Gulp	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
Eijserbeek	Eijserbeek	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1
Selzerbeek	Selzerbeek	1*)	2	1	3	3	1	4	4	1	1	1
Totaal		37	35	28	38	38	30	43	44	16	10	16

*) niet of onvolledig onderzocht

Middelste Bonte Specht
Dendrocopos medius (n=129)

Bij de Middelste Bonte Specht is de groei er nog steeds niet uit; in 2011 werden meer territoria van deze spechtensoort vastgesteld in de provincie dan in 2010. Nu komt de stand uit op tenminste 129 paar/territoria. Nog altijd is het Heuvelland van Zuid-Limburg het belangrijkste gebied voor deze kensoort van oude, structuurrijke loofbossen. Ook in het minder heuvelachtige deel van Zuid-Limburg is deze specht goed vertegenwoordigd. Zo is de omgeving van Schinveld/Brunssum goed voor 10 territoria. Het Limbrichterbos, normaal goed voor 2-4 paar, is in 2011 in de broedperiode onvoldoende onderzocht. Opvallend is de toename in Noord-Limburg. Ten noorden van Roermond zijn in 2011 tenminste 12 territoria vastgesteld. Er is een concentratie van territoria rond Arcen; zowel de Lommerbroeklossing (Landgoed Arcen) als Landgoed de Hamert zijn goed voor tenminste 2 territoria. Ten westen van de Maas doken territoriale vogels op in het Leudal, het Kaldenbroek en op Landgoed Geysteren. De noordelijkste plek is, zoals de laatste jaren gebruikelijk, de St. Jansberg bij Mook, met op korte afstand in de Zelderse Driessen bij Gennep ook een territorium. Voor een overzicht van de verspreiding per kilometerhok in 2011 over de provincie zie figuur 3.

Kuifleeuwerik *Galerida cristata* (n=1)

Hoe lang is de Kuifleeuwerik nog broedvogel in Nederland? Naast het enige paar voor de provincie bij Venlo-Blerick (met 2 uitgevlogen jongen), is er in Nederland in 2011 slechts nog een enkel paartje bekend geworden, in een nieuwbouwwijk van Den Bosch.

Tradeport-West, Venlo-Blerick 1 (12) H.P. Uebelgünn e.v.a.

Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* (n=81)

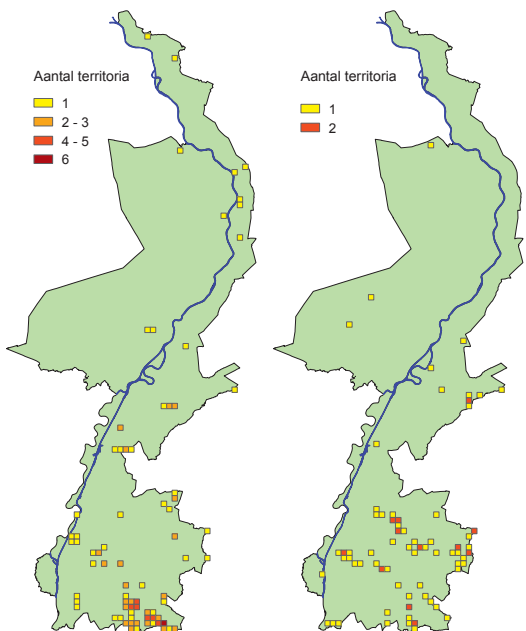
Na een derde opeenvolgende koude winter voor Limburg lijkt voor de Grote Gele Kwikstaart de bodem nog niet in zicht. Terwijl de aantallen IJsvogel in Limburg niet verder zakten, kwam de stand van de Grote Gele Kwikstaart in 2011 alweer iets lager uit dan in het voorgaande jaar. Alhoewel niet alle trajecten van Zuid- en Midden-Limburg (voldoende) zijn onderzocht, is het totaal van 55 territoria wel erg mager. In 2010 werden nog tenminste 74 territoria gevonden, en vóór de afgelopen drie koudere winters, in 2007, maar liefst 125 paar (zie voor overzicht monitoringresultaten tabel 4). Figuur 4 toont een overzicht van de verspreiding in 2011. Het broedvoorkomen is

vrijwel beperkt tot Zuid-Limburg en de Roerstreek. Slechts enkele meldingen komen uit Noord-Limburg ten noorden van Roermond.

Kramsvogel *Turdus pilaris* (n=6)

De vrije val van de Kramsvogel als Limburgse broedvogel (en daarmee Nederland) is nog steeds gaande. Hoe lang is de Kramsvogel nog een regelmatige broedvogel? De soort is al een paar jaar geheel verdwenen ten zuiden van Maastricht, waar in de jaren tachtig van de vorige eeuw nog een groot aandeel van de toenmalige Limburgse populatie van 600-700 paar verbleef (Hustings *et al.*, 2006). In 2011 werd slechts een zestal territoria in Limburg doorgegeven. Een absoluut dieptepunt! Naast enkele territoria tussen Voerendaal en Nuth, werd alleen een drietal paartjes in het Boven-Geuldal ten zuiden van Epen vastgesteld.

Weustenrade	1 (4)	provincie Limburg
Kasteel Ter Worm	1 (4)	provincie Limburg
Hoensweg, Voerendaal	1 (7)	W. Steenge
Geuldal, Bommerig	1 (4)	T. de Groot
Geuldal, Terpoorterweg	1 (7)	M. Berlijn
Geuldal, Zinkvooltje	1 (4)	G. Kenter

Figuur 3. Verspreiding van de Middelste Bonte Specht als broedvogel in Limburg in 2011 per kilometerhok.

Figuur 4. Verspreiding van de Grote Gele Kwikstaart als broedvogel in Limburg in 2011 per kilometerhok.

Tabel 4. Aantal territoria van de Grote Gele Kwikstaart bij de bekendelingen in Zuid- en Midden-Limburg per teltraject.

Beek	Teltraject	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Schelkensbeek	Schelkensbeek	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0
Swalm	Swalm	0	1	1	2	1	0	1	1	2	2	1
Roer	Roer	6	7	14	10	14	16	12	17	4	3	4
Rode beek - Meinweg	Rode beek - Meinweg	4	4	3	4	2	4	3	4	2	2	3
Vloedgraaf	Vloedgraaf/Middelsgraaf	4	4	2*	5	8	6	5	4	1	2	1
Geleenbeek	Bovenloop	3	3	4	6	5	2	4	2	3	3	2
	Bisse-, Plats- en Hulsbergerbeek	*)	3	2	2	2	2	1	0	1	1	0
	A76 - Geleen Daniken	12	12	16	8	13	12	12	10	8	6	9
Roode Beek	Roode Beek	7	6	6*	10	10	5	6	9	6	5	*)
Worm	Worm	4	4	3	1	3	3	3	2	3	2	3
Strijthagerbeek	Strijthagerbeek	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	0
Anselerbeek	Anselerbeek	2	3	2	2	2	2	3	2	1	1	1
Jeker	Jeker	4	4	4	4	6	4	5	5	4	3	1
Voer	Voer	1	2	5	4	4	5	5	4	5	4	3
Noorbeek	Noorbeek	1	1	1	*)	1	1	1	1	0	0	0
Geul	Maasmondig - Meerssen	6	11	6	7	7	7	10	9	5	5	4
	Meerssen - Valkenburg	8	10	9	9	8	6	7	9	5	5	4
	Valkenburg - Schin op Geul	11	9	11	7	12	9	10	5*)	5	5	4*)
	Schin op Geul - grens België	13	11	9*)	12	8	9	13	12	10	12	8*)
Gulp	Gulp	4	5	5	4	6	7	6	7	4	4	2
Eijserbeek	Eijserbeek	10	6	5	4	5	6	9	4	3	4	*)
Selzerbeek	Selzerbeek	4*)	8	8	8	9	7	7	6	6	4	5
Totaal		106	116	119	112	127	114	125	115	79	74	55 *)

*) niet of onvolledig onderzocht

Grote Karekiet

Acrocephalus arundinaceus (n=1)

Sinds lange tijd werd weer een territorium van de Grote Karekiet in Limburg vastgesteld. Het betrof een langdurig zingende man van 8-22 juni aan het Leukermeer bij Well. Tot daadwerkelijk broeden is het niet gekomen.

Leukermeer, Well 1 (4) J.E. Kikkert e.v.a.

Orpheusspotvogel *Hippolais polyglotta* (n=4)

Net zoals afgelopen jaren gebruikelijk, doken vanaf begin mei op een aantal plekken in (Zuid-) Limburg Orpheusspotvogels op. Een viertal bereikte de territoriumstatus, waarvan slechts één daadwerkelijk broedverdacht (heftig alarmerende vogel op 7 juni, Gerendal). In de noordoosthoek van het Gerendal (Strucht, Gracht) verbleven zelfs enige tijd 2 verschillende mannetjes, waarvan een exemplaar een ring droeg (geringd door Boena van Noorden in 2010 bij Gulpen, op circa 6 km afstand)!

Lusenkamp, Asenray 1 (4) W. Vergoossen e.a.

Schin op Geul, Strucht 1 (7) R. van Dongen e.a.

Schin op Geul, Strucht 1 (4) R. van Dongen e.a.

Geuldal, Bommerig 1 (4) T. de Groot e.a.

De vogel van Asenray verbleef het merendeel van de tijd op Duits grondgebied. Daarnaast werd nog een tweetal kortstondig zingende mannetjes waargenomen: 28-30 mei bij de Vrakelberg-oost, Wijlre (H. Don) en van 10-15 juni bij Vredepeel, Venray (H. Don e.a.).

Kortsnavelboomkruiper

Certhia familiaris (n=54)

Alhoewel het kerngebied van de soort, de Vijlenerbossen en Geul-Gulpdalbossen, niet integraal werd onderzocht, werden toch nog 54 territoria vastgesteld in 2011. Het overgrote deel van deze territoria was gelegen binnen het genoemde kerngebied. Daarnaast werd in de Schinveldse Bossen een viertal territoria gevonden. In Noord-Limburg werd een drietal paar opgemerkt, waaronder een succesvol broedgeval op Landgoed de Hamert. Voor de tweede keer werd een territorium gevonden in het Munningsbosch bij St. Odiliënberg.

Gruuwe Klauwier *Lanius collurio* (n=33)

Na het topjaar 2010 met meer dan 50 broedpaartjes (van Dongen, 2010), werden in 2011 minder Gruuwe

Kortsnavelboomkruiper, De Hamert, 20 maart 2011 (P. Palmen)

Klauwierien in Limburg aangetroffen. De stand kwam uit op 33 paar/territoria. Figuur 5 toont de verspreiding van de broedparen in Limburg in 2011. Duidelijk komt naar voren dat zich twee afzonderlijke kernen ontwikkelen. De omgeving van de Vijlenerbossen is al geruime tijd de hotspot voor de soort. Het Westelijk Heuvelland blijft nog altijd achter, met enkel bij Noorbeek een broedpaartje. De andere kern ontwikkelt zich sinds 2010 in het Peelgebied, met in 2011 tenminste 7 paar/territoria. Buiten deze gebieden werd de soort in 2011 enkel op de Bergerheide (territorium) en Ora et Labora, Brunssum (geslaagd broedgeval) als broedvogel vastgesteld. Het broedseizoen kwam laat op gang (eerste legfels gestart rond 7 juni), maar de broedresultaten waren uitstekend, ondanks slecht weer (veel neerslag, soms ook lage temperatuur) eind juni tot eind augustus. Van de paartjes die zeker met broeden zijn begonnen, heeft bijna 85% uiteindelijk jongen grootgebracht. Topgebied was het hellingveen bij Cottessen, waar 5 paartjes een nest bouwden. Vier van hen brachten tenminste 15 jongen groot, terwijl er één paar kinderloos bleef (data Ruud van Dongen).

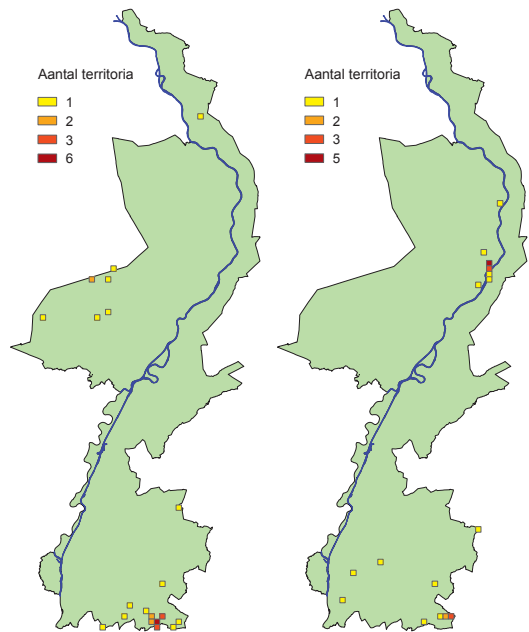
Tabel 5. Aantalsontwikkeling van de Europese Kanarie in enkele monitoringgebieden in Zuid-Limburg.

Telgebied	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
Maastricht*)	?	18	12	10	8	5	0	0	0	0	0
Gronsveld	7	10	12	14	11	10	2	1	2	1	0
Valkenburg	?	11	?	>6	>6	>4	4	4	4	2	1
Gulpen	>3	>2	6	4	>2	3	3	2	1	1	0
Epen	2	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0
Vaals	15	19	13	9	6	8	3	7	5	5	5

*) in 1995 werden nog minimaal 41 territoria in Maastricht vastgesteld (Lemmens, 1996)

Europese Kanarie *Serinus serinus* (n=25)

Evenals de Kramsvogel beleeft de Europese Kanarie als broedvogel een zeer slechte periode. Sterker nog: de achteruitgang zet door! Met name speelt dit in het voormalige kerngebied Zuid-Limburg. Vaals is de enige locatie in Zuid-Limburg waar meerdere territoria zijn vastgesteld (zie tabel 5). Figuur 6 toont de verspreiding van de territoria in Limburg in 2011

Figuur 5. Verspreiding van de Grauwe Klauwier als broedvogel in Limburg in 2011 per kilometerhok.

Figuur 6. Verspreiding van de Europese Kanarie als broedvogel in Limburg in 2011 per kilometerhok.

per kilometerhok. Naast Vaals komt de soort her en der verspreid voor in Zuid-Limburg. Momenteel ligt het belangrijkste gebied in de omgeving van Venlo in Noord-Limburg. Het gaat om tenminste 13 territoria, tussen Tegelen en Lottum met de grootste concentratie in en bij het tuinbouwgebied van Hout-Blerick.

Grauwe Gors *Miliaria calandra* (n=0)

Sinds het verschijnen van de nieuwe Sovon broedvogelhandleiding (van Dijk & Boele, 2011) zijn enkele criteria aangepast voor een klein aantal zeer zeldzame broedvogelsoorten. Dit is ook het geval bij de Grauwe Gors. Vanaf 2011 zijn er voor een geldig territorium nu 2 zangwaarnemingen nodig die tenminste 10 dagen uit elkaar liggen. De onderstaande twee eenmalige zangwaarnemingen tussen de datumgrenzen zijn daarmee onvoldoende om in de boeken te komen: 4 juni Aijerbandstraat, Aijen (J.E. Kikkert) en op 27 juni Kunderberg, Voerendaal (P. van Tilburg).

Nogmaals een oproep

Hierbij weer een dringende oproep aan iedereen die nog gegevens heeft liggen van 2011 of eerder, om die alsnog in te sturen naar Sovon of door te geven aan Waarneming.nl (Vogelarchief Limburg). Hoe vollediger de database, des te waardevoller de gegevens gaan worden. Dit geldt natuurlijk ook voor het afgelopen broedseizoen 2012 en de toekomst.

Dankwoord

Het bovenstaande overzicht kan natuurlijk nooit tot stand komen zonder de inbreng van vele tientallen vrijwilligers die hun waarnemingen kenbaar hebben gemaakt aan Sovon. Allen worden zeer hartelijk bedankt. Het zijn te veel personen om iedereen met naam te noemen. Provincie Limburg heeft ook in 2011 weer een belangrijke bijdrage geleverd aan de kennisvergroting van het voorkomen van (zeldzame) broedvogels in Limburg. Lara Marx (Sovon) wordt hartelijk bedankt voor het vervaardigen van de kaartjes. Hierbij bijzondere dank aan Fred Hustings, Boena van Noorden, Ruud van Dongen en Arjan Boele, die een eerdere versie van dit artikel weer voorzagen van waardevol commentaar.

Jan Joost Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26, 6211 NB Maastricht

Hans-Peter Uebelgünn, Dorperweiden 27, 5975 BA Sevenum

Geert Lamers, Van Reiffenburchstraat 13, 5975 XS Sevenum

Broedvogeltellers gezocht!

Al enige jaren worden meerdere belangrijke vogelgebieden niet (meer) onderzocht op het voorkomen van broedvogels. Om ook de kennis over het voorkomen van schaarse en zeldzame broedvogels op peil te houden is het zeer wenselijk dat enthousiaste vogelaars (of vogelwerkgroepen) zich melden om in overleg met de districtscoördinatoren een gebied te gaan inventariseren. Het gaat ondermeer om de volgende locaties:

- delen van de Bergerheide
- Landgoed de Hamert
- Weerter- en Budelerbergen
- Bouxweerd, Buggenum
- Stadsweide, Roermond
- delen van de Geul (bekentellingen)

Ook zoeken wij geïnteresseerden die de Oeverzwaluwen langs de Grensmaas (evt. met een kano) willen tellen. Heeft u interesse? Neem contact op met een van de drie districtscoördinatoren.

Literatuur

- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2009. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2008. *Limburgse Vogels* 19: 46-56.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2010. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2009. *Limburgse Vogels* 20: 75-84.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2011. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2010. *Limburgse Vogels* 21: 69-78.
- Bakker A., 2011. Derde jaar op rij succesvol broedende Zwarte Wouw in Limburg. *Limburgse Vogels* 21: 102.
- Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer, L. Ballering & C. Plate, 2012. Broedvogels in Nederland in 2010. SOVON-rapport 2012/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Don H., 2011. Geslaagd broedgeval van de Oeverloper aan de Stevolplas, Stevensweert. *Limburgse Vogels* 21: 100-102.
- van Dongen R., 2010. 2010: Topjaar voor de Grauwe Klauwier in Limburg. *Limburgse Vogels* 20: 39-41.
- van Dijk A.J. & A. Boele, 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Lemmens K., 1996. Broedende Europese Kanaries in Limburg in 1995. *Limburgse Vogels* 7: 22-24.

Voorjaarsfenologie 2011

Tom Zeegers

Grutto, Moostdijk Nederweert, 19 april 2006 (O. Plantema)

Samengevat is de fenologie een studie naar jaarlijks terugkerende natuurverschijnselen. Voor veel vogelaars is de voorjaarsfenologie een interessant gebeuren. De eerste Fitissen en zwaluwen worden fanatiek ingevoerd op onder andere de site Waarneming.nl. Reden genoeg om ook dit jaar weer de eerste aankomstdata van de in Limburg voorkomende broedvogels en algemene doortrekkers te bekijken.

Materiaal en methode

Evenals de voorgaande jaren is gebruik gemaakt van de meldingen uit het Vogelarchief Limburg die zijn verzameld via Waarneming.nl. Om drie redenen zijn niet alle vogelsoorten in dit artikel opgenomen:

- Van enkele trekvogels overwinteren een aantal

individuen. Het gaat om soorten als Ooievaar, Oeverloper, Roodborsttapuit, Zwartkop en Tjiftjaf. Deze soorten houden zich in de winter ook op in potentiële broedbiotopen. Daarmee is het lastig om een betrouwbaar beeld te krijgen of de eerst gemelde zingende vogel een overwinteraar is of een net gearriveerde vogel. Uitzondering hierop vormt de Boomleeuwerik. Winterwaarnemingen blijven schaars en de soort wordt daarbij relatief weinig in geschikte broedbiotopen waargenomen.

- Kwartelkoning, Rietzanger, Orpheusspotvogel en Grauwe Klauwier zijn zo'n schaarse Limburgse broedvogels dat deze niet worden beschreven in dit artikel. Door het lage aantal waarnemingen valt er niet veel over te zeggen.

- Dit artikel laat ook de meer schaarse doortrekkers als Zomertaling, Rode Wouw, Regenwulp en Kraanvogel buiten beschouwing.

De aankomstdata van alle soorten zijn opgenomen in tabel 1, waarbij de eerste drie aankomstdata van 2011 worden vergeleken met de eerste van 2008, 2009 en 2010. Vanaf de vorige versie van dit jaarlijks terugkerende artikel is het aantal waarnemingen per aankomstdatum van het betreffende jaar toegevoegd (Zeegers, 2011). In normale omstandigheden druppelen eerst enkele exemplaren van een bepaalde soort ons land binnen, al snel gevolgd door een meer massale binnenkomst. Door het vermelden van het aantal waarnemingen proberen we hier een beter beeld van te krijgen (in zoverre dat mogelijk is met de verzamelde data). Er is zoveel mogelijk gefilterd om dubbelmeldingen tot één terug te brengen. Dit artikel is alleen gebaseerd op zorgvuldig gedocumenteerde beschrijvingen. Het is belangrijk om zeer vroege waar-

nemingen van terugkerende soorten te behandelen als een zeldzame vogel; ook al is de soort nog zo algemeen. Bij het verzamelen van de data is strikt gekeken naar de provinciegrenzen; waarnemingen van bijvoorbeeld Houbenhof (B.) en Teverenerheide (D.) die worden ingevoerd op Waarneming.nl zijn niet opgenomen.

Resultaten

De soorten met een opvallend afwijkende aankomsten opzichte van de eerdere jaren worden hieronder nader besproken. Bij deze soortbeschrijvingen wordt tevens gekeken naar de landelijke aankomstdatum. Soms is er een vergelijking gemaakt met België, gebaseerd op de site Waarneming.be.

Tabel 1. De eerste drie waarnemingsdata in Limburg in 2011, vergeleken met de vroegste aankomstdatum uit de jaren 2008, 2009 en 2010.

Soort	2011 (1)	aantal waarnemingen	2011 (2)	aantal waarnemingen	2011 (3)	aantal waarnemingen	2010	2009	2008
Bruine Kiekendief	7 mrt	1	8 mrt	1	12 mrt	1	15 mrt	11 mrt	17 mrt
Wespendief	25 apr	1	1 mei	2	5 mei	3	9 mei	25 apr	1 mei
Boomvalk	7 apr	1	10 apr	1	11 apr	1	6 apr	29 mrt	7 apr
Kwartel	18 apr	1	29 apr	1	3 mei	1	1 mei	29 apr	2 mei
Kleine Plevier	12 mrt	2	13 mrt	1	14 mrt	3	6 mrt	11 mrt	5 mrt
Grutto	8 mrt	1	9 mrt	1	10 mrt	1	5 mrt	28 feb	26 feb
Zomertortel	19 apr	1	20 apr	1	21 apr	1	5 apr	12 apr	22 apr
Koekoek	2 apr	1	5 apr	1	8 apr	1	5 apr	4 apr	6 apr
Nachtzwaluw	25 apr	1	29 apr	1	1 mei	2	24 apr	30 apr	8 mei
Gierzwaluw	16 apr	1	19 apr	1	20 apr	4	16 apr	9 apr	11 apr
Boomleeuwerik	9 feb	1	13 feb	3	14 feb	2	24 feb	21 feb	23 feb
Oeverzwaluw	21 mrt	1	25 mrt	1	26 mrt	4	20 mrt	18 mrt	13 mrt
Huiszwaluw	26 mrt	2	28 mrt	1	31 mrt	1	28 mrt	29 mrt	29 mrt
Boerenzwaluw	16 mrt	1	17 mrt	5	18 mrt	5	20 mrt	12 mrt	9 mrt
Boompieper	22 mrt	1	26 mrt	1	27 mrt	2	19 mrt	21 mrt	23 mrt
Gele Kwikstaart	20 mrt	1	24 mrt	1	25 mrt	1	18 mrt	28 mrt	27 mrt
Nachtegaal	8 apr	1	9 apr	2	10 apr	3	10 apr	7 apr	19 apr
Blauwborst	13 mrt	3	15 mrt	4	19 mrt	1	19 mrt	16 mrt	16 mrt
Gekraagde Roodstaart	27 mrt	2	2 apr	2	3 apr	4	2 apr	4 apr	4 apr
Paapje	9 apr	1	10 apr	1	14 apr	1	18 apr	6 apr	16 apr
Tapuit	27 mrt	1	2 apr	2	5 apr	3	22 mrt	27 mrt	5 apr
Sprinkhaanzanger	7 apr	1	8 apr	2	9 apr	2	4 apr	7 apr	31 mrt
Bosrietzanger	1 mei	1	4 mei	2	6 mei	1	27 apr	12 apr	4 mei
Kleine Karekiet	10 apr	2	13 apr	1	15 apr	1	22 apr	12 apr	16 apr
Spotvogel	4 mei	1	5 mei	4	6 mei	3	29 apr	25 apr	26 apr
Braamsluiper	8 apr	1	10 apr	1	16 apr	2	4 apr	10 apr	10 apr
Grasmus	7 apr	2	8 apr	7	9 apr	8	8 apr	5 apr	8 apr
Tuinfluit	14 apr	1	15 apr	1	16 apr	3	19 apr	15 apr	19 apr
Fitis	20 mrt	1	23 mrt	1	25 mrt	4	19 mrt	21 mrt	19 mrt
Fluiter	6 apr	1	10 apr	2	11 apr	4	18 apr	8 apr	19 apr
Bonte Vliegenvanger	4 apr	1	7 apr	1	8 apr	3	5 apr	5 apr	8 apr
Grauwe Vliegenvanger	22 apr	1	25 apr	2	26 apr	1	21 apr	22 apr	27 apr
Wielewaal	20 apr	1	22 apr	1	23 apr	2	21 apr	26 apr	15 apr

Bruine Kiekendief

In tabel 1 is te zien dat er enige variatie zit in de eerste aankomstdatum van de Bruine Kiekendief. Opvallend is echter dat in 2011 zowel de eerste als de tweede aankomstdatum bijtijds te noemen is. De Bruine Kiekendief overwintert in Nederland met name langs de kustgebieden en grotere wetlands als de Biesbosch en Oostvaardersplassen. De soort wordt dan ook al in januari veelvuldig gemeld op Waarneming.nl. Op de Belgische waarnemingsite worden zelfs meerdere winterwaarnemingen ingevoerd van het binnenland, waaronder de provincie Limburg. Dit maakt een vergelijking van de Limburgse aankomstdata met de landelijke en Belgische data niet makkelijk.

Kwartel

De eerste voorjaarswaarneming van de Kwartel is gewoonlijk in de laatste dagen van april, dan wel de eerste dagen van mei. De datum van 18 april kan dan ook worden beschouwd als een vroege uitschietter. Desondanks zijn er landelijk al eerder in 2011 waarnemingen gedaan van deze soort, waarvan de vroegste op 2 april te Vlaardingen.

Grutto

Meestal wordt een soort fenologisch besproken omdat het een vroege melding betreft. De Grutto komt in 2011 opvallend genoeg op een latere datum terug in vergelijking met de voorgaande jaren. In 2008 en 2009 waren de eerste waarnemingen in de laatste dagen van februari. In 2010 en 2011 is de aankomst verschoven naar de eerste decade van maart. Dit patroon lijkt niet van toepassing bij onze westerburen. In Belgisch-Limburg wordt de soort al gemeld op 22 februari en dagelijks vanaf 25 februari (Waarnemingen.be).

Zomertortel

De Zomertortel is in de voorgaande artikelen van de voorjaarsfenologie al vaker aan bod gekomen. Hierbij werd geconstateerd dat de eerste waarnemingen zowel in 2009 als in 2010 erg vroeg in het jaar werden verricht. Deze trend zet zich in 2011 niet door. 19 april kan worden beschouwd als een 'normale' aankomstdatum in Limburg. Ook landelijk wordt de Zomertortel later opgemerkt dan in 2010. De eerste melding is afkomstig van 14 april en de soort wordt vanaf die datum ook dagelijks waargenomen.

Boomleeuwerik

De eerste zingende Boomleeuweriken laten zich gewoonlijk in de laatste decade van februari horen.

Spotvogel, Nederweert, 15 mei 2011 (O. Plantema)

In 2011 worden de vroegste Boomleeuweriken veel eerder gemeld; zelfs alle drie in de tabel opgesomde waarnemingen zijn van vóór 20 februari. Het zingende exemplaar op 9 februari is zelfs landelijk gezien de eerste vogel. Uiteraard zijn wel eerdere waarnemingen bekend, aangezien de soort in beperkte aantallen overwintert. Om deze reden worden dan ook alleen de zingende vogels beschouwd als nieuw aangekomen in hun broedhabitat.

Spotvogel

Ten opzichte van de voorgaande jaren wordt de eerste Spotvogel pas begin mei gemeld in plaats van eind april. Landelijk wordt de Spotvogel vanaf 23 april bijna dagelijks opgemerkt. Op de site Waarnemingen.be worden de eerste vanaf 15 april ingevoerd. Van een verlate aankomst blijkt buiten de provincie Limburg geen sprake te zijn.

Dankwoord

Dit artikel zou niet tot stand zijn gekomen zonder de vele waarnemers die hun gegevens hebben ingevoerd op Waarneming.nl. Er is dankbaar gebruik van gemaakt.

Literatuur

Zeegers T., 2011. Voorjaarsfenologie 2010. *Limburgse Vogels* 21: 79-82.
Zeegers T., 2010. Voorjaarsfenologie 2009. *Limburgse Vogels* 20: 85-88.
Zeegers T., 2009. Voorjaarsfenologie 2008. *Limburgse Vogels* 19: 57-63.

Tom Zeegers, Schouwburing 573, 5038 TX Tilburg

Henri Nillesen, de eerste Limburgse avifaunist

Ruud Vlek & Justin Jansen

Honderd jaar geleden schreef Hendrikus (Henri) Nillesen, een 37-jarige priester-leraar aan het Kleinseminarie Rolduc, een eerste van drie artikelen over de avifauna van de provincie Limburg: *"In wilden staat levende Vogels van Limburg"*. Het verscheen in het eerste Jaarboek over 1912 van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, en werd voortgezet met nog twee afleveringen in daaropvolgende Jaarboeken van 1913 en 1914 (Nillesen, 1912-1914). Deze feitelijk onvoltooide publicatie (er ontbrak een overzicht van de watervogels) vormde de aanzet voor een veel uitgebreidere artikelenreeks over de Limburgse avifauna door Petrus (Piet) A. Hens in het Maandblad van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg (Hens, 1924-1925). Deze laatste reeks werd in boekvorm gebundeld tot de *Avifauna der Nederlandsche provincie Limburg*, het eerste volledige avifaunistische overzicht op provinciale schaal (Hens, 1926). Naast een netwerk van informanten vormden verschillende Limburgse vogelcollecties, waaronder die van Nillesen, de grondslag van Hens' Avifauna.

Om meerdere redenen is het nog steeds interessant terug te kijken naar de vogelcollectie van pastoor Nillesen, en wat daarvan nog resteert in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Nillesen's collectie is, met die van Hens, de eerste Limburgse vogelverzameling met gedateerde en goed gelokaliseerde stukken. Zij was uitdrukkelijk bedoeld als provinciale collectie en bevatte vele eerste bewijsstukken van het voorkomen van bepaalde vogelsoorten in Limburg. Het geeft een beeld van de Limburgse avifauna uit de eerste helft van de 20e eeuw, en daarmee een inzicht in wat sindsdien verloren is gegaan en veranderd is.

Wie was Henri Nillesen ?

Hendrikus Nillesen werd geboren op 28 maart 1875 te Gennep (Noord-Limburg) als negende en laatste kind van Martinus Nillesen en Megchelina de Haan. Na zijn lagere schooltijd in Gennep vertrok de jonge Nillesen rond 1888 naar het Kleinseminarie Rolduc in Kerkrade, om zich aldaar voor te bereiden op de

priesteropleiding. Deze volgde hij aan het Grootseminarie te Roermond in de tweede helft van de jaren 1890. Al rond 1895 was hij in vogels geïnteresseerd. Uiteindelijk voltooide hij zijn opleiding met een cursus voor muziekleraar aan de Gregorius School in Aken (Duitsland). Zijn priesterwijding vond plaats op 25 maart 1900 in Roermond. Vrijwel direct daarna kreeg Nillesen een betrekking als leraar muziek en wiskunde op het Kleinseminarie Rolduc en gaf hier les tot 1922. In de zomer van dat jaar stelde Nillesen te Rolduc het eerste zekere broedgeval van de Europese Kanarie voor Nederland vast.

In september 1922 werd hij benoemd tot pastoor in de parochie van H. Antonius Abt in Bemelen (1922-1929). In 1929 volgde zijn overplaatsing naar de parochie H. Drievuldigheid in Rimburch waar hij 18 jaar 'zielenherder' was. Na zijn pensionering op zeventigjarige leeftijd (1946) kon hij van de gemeente Kerkrade inwonen in het kasteel Oud-Ehrenstein in Kerkrade, waar ook zijn vogelcollectie onderdak kreeg. Enkele maanden na zijn 80^e verjaardag overleed hij op 5 juni 1955 in Rimburch (thans Landgraaf). Hij ligt begraven op het kleine kerkhof achter de kerk van Rimburch (Anonymus, 1955).

De vaardigheden van het prepareren leerde hij van Hubert J.N. Beckers (1858-1923), de eveneens zeer in vogels geïnteresseerde priester-leraar aan het Bisschoppelijk College te Weert (Anonymus, 1950). Beckers had al een verzameling van 680 vogels opgebouwd toen Nillesen begon met zijn collectie (Snouckaert van Schauburg, 1907; Jansen, 2011). Nillesen was jager-vogelaar en verzamelde behalve rond Rolduc op diverse andere plaatsen, tot in Midden- en Noord-Limburg. Hij stond binnen de Limburgse kerkprovincie bepaald niet alleen als jagend priester en vogelaar. Nog zo'n tien andere pastoors, paters en broeders waren actieve vogelverzamelaars met eigen vogelcollecties.

Henri Nillesen bracht zijn verzameling vogels in twee verschillende fasen van zijn leven bijeen. In zijn periode als leraar te Rolduc bouwde hij in de jaren 1905-1922 een eerste regionale collectie op (al zijn er uit de laatste vier jaren geen specimen bekend). Toen hij in 1922 pastoor werd te Bemelen, bleek er geen plaats in de pastorie om daar zijn vogelcol-

Tabel 1. De in twee perioden opgebouwde vogelcollectie van H. Nillesen, en wat daarvan resteert in NHM Maastricht.

	verzameljaren	soorten	hoogste cat nr	specimens	NHMM 2012
1e collectie	1900-1918	175	513	456	169 (99 s)
2e collectie	1933-1955	177	553	520	415 (168 s)
totaal	18 + 19 = 37	200	1066	976	584 (178 s)

Bron 1e collectie: Hens, 1918 (excl. ca. 180 specimens verzameld 1919-1922). Bron 2e collectie: Lijst "Collectie Nillesen" 1966 en registratieboek NHMM (Cremers, Kruytzer e.a., *sine anno*). Laatste kolom: database NHMM, 2012 (vgl. tabel 2).

Legenda: in kolom 4 is het hoogste catalogusnummer een aanwijzing van het totaal aan verzamelde (doorgenummerde) vogels inclusief eerder vernietigde of weggeruilde stukken (medio 1918 resp. juni 1955). In kolom 5 'specimens' is vermeld hoeveel exemplaren daarvan op schrift zijn terug te vinden in de betreffende documenten (Hens, 1918; NHMM, 1966). De laatste kolom bevat de tegenwoordig nog resterende specimens (van soorten) in NHMM.

lectie onder te brengen. Daarom schonk hij deze aan het Natuurhistorisch Museum in Maastricht (hierna: NHMM), waarvoor hij ook al vogels prepareerde. Zijn aanstelling als pastoor in Rimburch bood de ruimte om opnieuw een eigen vogelverzameling op te bouwen (1933-1955). Het is zinvol deze deelcollecties afzonderlijk nader te bezien. Ze waren oorspronkelijk vrijwel even groot in omvang en waren in ongeveer even lange periodes verzameld (tabel 1), maar hebben wel een wat verschillende soortsaanstelling. Deze weerspiegelt de veranderingen in de Limburgse avifauna die zich voordeden tussen het eerste kwart van de 20^e eeuw en de jaren vóór en na de Tweede Wereldoorlog.

De eerste collectie Nillesen (1905-1922)

Van de opbouw, verzameljaren en verzamellocaties van deze eerste door Nillesen aangelegde collectie zijn we goed op de hoogte dankzij Piet Hens. Hij maakte tijdens voorbereidingswerk voor zijn *Avifauna van de Nederlandsche provincie Limburg* kopieën van de catalogi van de belangrijkste Limburgse vogelcollecties, en zo ook van de nu verloren gegane catalogus van Nillesen's collectie (Hens, 1918). Hens' kopie bevat 513 catalogus-nummers van Nillesen met 175 vogelsoorten uit de jaren 1900-1918. In tabel 2 is samengevat in welke jaren Nillesen het meest

Tabel 2A en B. Opbouw van de eerste en de tweede collectie Nillesen en wat ervan resteert in NHM Maastricht.

jaar	aantal	NHMM	jaar	maanden	2e coll cat nrs*	aantal	NHMM
1900	1	0	1933	apr - dec	1-32	32	22
1902	1	0	1934	jan - dec	33 - 79	47	31
1903	1	0	1935	jan - dec	80 - 148	69	57
1904	1	0	1936	jan - dec	149 - 197	49	33
1905	12	3	1937	jan - dec	198 - 236	39	31
1906	97	43	1938	jan - dec	237 - 274	38	27
1907	60	30	1939	jan - dec	275 - 326	52	39
1908	55	23	1940	jan - dec	327 - 378	52	37
1909	73	29	1941	jan - dec	379 - 398	20	18
1910	33	11	1942	jan - apr	399 - 402	4	2
1911	28	6	1943	jan - dec	?	0	0
1912	27	7	1944	jan - dec	?	0	0
1913	30	7	1945	mei - dec	403 - 412	10	8
1914	21	5	1946	jan - dec	413 - 431	19	13
1915	3	0	1947	jan - dec	432 - 450	19	18
1916	6	3	1948	jan - dec	451 - 469	19	15
1917	4	1	1949	jan - dec	470 - 488	19	13
1918	3	1	1950	jan - dec	489 - 500	12	6
totaal	456	169	1951	jan - dec	501 - 512	12	10
			1952	jan - dec	513 - 524	12	11
			1953	jan - dec	525 - 536	12	9
			1954	jan - dec	537 - 548	12	10
			1955	jan - mei	549 - 553	5	5
					totaal	553	415

Drie juveniele en een adult vrouwtje Roodbuikwaterspreeuw, alle verzameld te Gulpen. De adulte vogel is van 18 mei 1913, de juvenielen respectievelijk van 1 mei 1913 (mannetje), en twee van 14 juni 1914 (mannetje en vrouwtje). Collectie Natuurhistorisch Museum Maastricht, 22 augustus 2005 (J. Jansen)

actief was met de opbouw van zijn collectie. Deze eerste collectie dateert dus in het bijzonder uit de jaren 1906-1914. Deels verzamelde Nillesen zelf rond de woonplaats van zijn ouders in Noord-Limburg en zijn woonplek Rolduc bij Kerkrade, maar hij zal ook geruild hebben met (of vogels hebben verkregen van) anderen, zoals Beckers in Weert, Joseph Esser in Helden en de onderwijzer Carel Roncken in Arcen. Vermoedelijk had Nillesen al een aantal vogels weggeschonken, geruild of vernietigd, want van de 513 catalogus-nummers kon Hens er 456 op papier terugvinden (er zitten hiaten in de doornummering van stukken). Voor de Eerste Wereldoorlog golden er weinig beperkingen op jacht in het broedseizoen, want ook in mei en juni verzamelde Nillesen diverse vogels, in totaal een kwart van zijn collectie. Nogal wat ophef wekte het wegvangen van drie adulte en vier juveniele Roodbuikwaterspreeuwen (broedgevallen te Gulpen 1913 en 1914; Pelzers & van Westreenen, 1992). Deze eindigden opgezet in zijn collectie (Nillesen, 1913; Snouckaert van Schauburg, 1913; Cremers, 1919). Daarvan zijn een adult vrouwtje en drie juvenielen uit twee jaren nog bewaard in NHMM, alsook een adult mannetje in NCB Naturalis. Van de eerste collectie Nillesen zijn nog slechts 169 vogels in Maastricht terug te vinden, 37% van de oorspronkelijke door Hens geregistreerde verzameling uit 1918 (vgl. tabel 2A).

Qua spreiding over de provincie Limburg geeft de collectie het volgende beeld: 60% van Nillesen's Limburgse vogels is verzameld in Zuid-Limburg, met

name in en rond het Kleinseminarie Rolduc in Kerkrade (181 specimens). Een kwart is afkomstig uit Noord-Limburg en de Peel, en 15% uit Midden-Limburg. Wanneer we kijken naar de 175 soorten vertegenwoordigd in deze eerste collectie (tabel 3), zijn daaronder diverse voormalige en incidentele Limburgse broedvogels, zoals Grauwe Kiekendief (trekkend? ex. van aug. en sept. 1906*), Kwartelkoning (juv. vr. juli 1908 Gennep), Kleinstwaterhoen (ad. mannetjes van juni 1914 en juli 1917* Helden), Korhoen (mannetje van 10 mei 1906 Arcen*), Roodkopklauwier (4 ex. uit Maasbracht 1907-1913*) en Grauwe Gors (juv. van juli 1909 Maasbracht*). De met asterisk* aangemerkte specimens zijn helaas niet meer terug te vinden in Maastricht.

Opmerkelijke najaar- en wintervogels in Nillesen's collectie zijn onder meer vier eerste gevallen voor Limburg, te weten Notenkraaker (najaar 1900 Bergen*), Parelduiker (14 nov. 1906 Gulpen), Morinelplevier (4 sept. 1909 Venray*) en Grote Zee-eend (25 nov. 1911 Maasbracht*).

In zijn artikelenreeks uit 1912-1914 beschreef Nillesen 161 soorten voor Limburg, waaronder 111 broedvogels. Hens (1926) beschreef 226 soorten en ondersoorten voor Limburg. Bijna tweederde daarvan was dus al in Nillesen's collectie terug te vinden. De meest recente analyses van de Limburgse avifauna noemen 336 soorten en 17 ondersoorten (Hustings *et al.*, 2006: 707), resp. 341 soorten (Hustings *et al.*, 2010).

Helaas is minder dan de helft van Nillesen's eerste collectie in NHMM terug te vinden. Deze teloor-

Tabel 3. Aantal vogelsoorten en -specimens in de eerste en tweede collectie van H. Nillesen.

nr	soort	1e collectie (1905-1922)		2e collectie (1933-1955)		totaal
		aantal	sexe	aantal	Nillesen cat nrs / gegevens	
1	Roodkeelduiker	1	m (Zeeland)	-	op lijst Oud-Ehrenstein febr 1950	1
2	Parelduiker	1	v	2	N2 90 en 266	3
3	Fuut	2	m,v	4	N2 32, 91, 96, 469	6
4	Dodaars	3	m,m,v	3	N2 8, 11 en 285	6
5	Geoorde Fuut	3	m,v,j	-	-	3
6	Aalscholver	2	m,m	1	N2 112	3
7	Roerdomp	2	m,m	3	N2 146, 265, 482	5
8	Woudaap	2	?,m	2	N2 259 en 548	4
9	Blauwe Reiger	5	m,m,m,v,v,j	4	N2 15, 111, 499, 509	9
10	Purperreiger	1	m (Naardermeer)	1	z. N2 nr / Lijst OE / NHMM 1088	2
11	Ooievaar	1	m	-	-	1
12	Lepelaar	1	m,j (Noord-Holland)	1	N2 479	2
13	Wilde Zwaan	1	?m	1	op lijst Oud-Ehrenstein febr 1950	2
14	'Rietgans'	-	-	1	N2 95	1
15	Kolgans	-	-	1	N2 89	1
16	Dwerggans	-	-	1	N2 44: sept 1934*	1
17	Brandgans	1	m (Zeeland)	-	-	1
18	Rotgans	-	-	2	N2 139 en 428	2
19	Bergeend	1	m	2	N2 229 en 376	3
20	Wilde Eend	2	m,v	3	N2 80, 380, 529	5
21	Smient	1	m (Tiengemeten)	3	N2 234, 235, 302 (lijst 1966)	4
22	Wintertaling	2	m,v	3	N2 29, 88, 267 (lijst 1966)	5
23	Zomertaling	1	m	3	N2 93, 131 en 147 (lijst 1966)	4
24	Pijlstaart	2	m,v	5	N2 85, 92, 202, 378, 509	7
25	Slobeend	2	m,v	2	N2 382 en 383	4
26	Tafeleend	3	m,m,v	1	N2 379	4
27	Kuifeend	-	-	4	N2 67, 137, 140, 523	4
28	Topper	3	m,v,v	1	N2 70	4
29	Zwarte Zee-eend	1	m (Rotterdam)	2	N2 211 en 213	3
30	Grote Zee-eend	1	v	-	-	1
31	Nonnetje	2	v,v	3	N2 198, 199 en 200	5
32	Middelste Zaagbek	1	v (Tiengemeten)	1	N2 84	2
33	Grote Zaagbek	2	v,v	2	N2 198 en 201	4
34	Wespendief	1	v?	2	N2 172, 173 (aug. 1936)	3
35	Bruine Kiekendief	2	v,j	2	N2 476 en 485	4
36	Blauwe Kiekendief	1	v	1	N2 392	2
37	Grauwe Kiekendief	2	m,v	5	N2 43, 228, 273, 338, 552 (> febr 1950)	7
38	Havik	-	-	4	N2 127, 454, 465, 550	4
39	Sperwer	7	m,m,m,m,m,m,v	14	N2 10, 12, 16, 63, 72, 189, 205, 208, 230, 276, 299, 312, 374, 434	21
40	Buizerd	4	m,m,v,v	11	N2 17, 56, 141, 157, 233, 308, 311, 337, 390, 393, 543	15
41	Ruigpootbuizerd	-	-	1	N2 389: 8 maart 1941 Echt	1
42	Visarend	-	-	1	N2 553	1
43	Torenvalk	2	m,v	6	N2 23, 25, 99, 292, 295 en 334	8
44	Smelleken	3	m,v,v	5	N2 1, 19, 51, 129, 482	8
45	Boomvalk	-	-	3	N2 114, 257, 494 (< febr 1950)	3
46	Slechtvalk	1	m	1	N2 490	2
47	Korhoen	1	m	1	N2 472: f	2
48	Patrijs	7	v,v,v,v,j,v,j,j	8	N2 22, 27, 261, 323, 328, 361, 366, 367	15
49	Kwartel	1	v	3	N2 321, 396, 450	4
50	Fazant	3	m,m,v	5	N2 21, 144, 417, 455, 471	8
51	Waterral	3	m,v,v,j	3	N2 98, 209, 215	6
52	Porseleinhoen	2	m,v	2	N2 160 en 161	4
53	Kleinst Waterhoen	2	m,m	-	-	2
54	Kwartelkoning	3	m,m,v,j	2	N2 41 en 130	5
55	Waterhoen	2	m,j,mj	4	N2 14, 192, 429, 481	6
56	Koet	3	m,v,j,j	3	N2 203, 218 en 341	6
57	Kraanvogel	1	v	-	-	1
58	Grote Trap	1	v	-	-	1
59	Scholekster	2	m,m	1	N2 314	3

Vervolg tabel 3. Aantal vogelsoorten en -specimens in de eerste en tweede collectie van H. Nillesen.

nr	soort	1e collectie (1905-1922)		2e collectie (1933-1955)		totaal
		aantal	sexe	aantal	Nillesen cat nrs / gegevens	
60	Kleine Plevier	-	-	1	N2 163: 30 maart 1936 Kerkrade	1
61	Bontbekplevier	2	v,vj	-	-	2
62	Morinelplevier	1	vj	3	N2 204, 225, 226	4
63	Goudplevier	3	m,v,v	2	N2 142 en 143	5
64	Zilverplevier	-	-	1	N2 486	1
65	Kievit	1	v	3	N2 61, 158, 170	4
66	Kanoet	1	m (Zeeland)	1	N2 142: mj	2
67	Bonte Strandloper	2	m,v (Zuid-Holland, Zeeland)	5	N2 159, 162, 206, 207, 483	7
68	Zwarte Ruiters	3	v,mj,mj	-	-	3
69	Tureluur	1	m (Zeeland)	1	N2 288	2
70	Groenpootruiter	-	-	2	N2 387 en 435	2
71	Witgatje	1	m (Noord-Holland)	2	N2 255 en 258	3
72	Oeverloper	2	m,v	-	-	2
73	Steenloper	1	v (Noord-Holland)	-	-	1
74	Wulp	5	m,v,mj,j,j	2	N2 30 en 405	7
75	Regenwulp	1	m	-	-	1
76	Grutto	3	v,v,vj	2	N2 20 en 468	5
77	Rosse Grutto	1	m (Zeeland)	2	N2 477 en 480	3
78	Bokje	1	v	2	N2 204 en 210	3
79	Watersnip	3	m,v,m?	1	N2 76	4
80	Poelsnip	-	-	2	N2 6 en 40	2
81	Houtsnip	1	m	1	N2 148	2
82	Kemphaan	2	m,vj (Noord-Holland, Zeeland)	5	N2 18, 26, 31, 94, 165	7
83	Grote Jager	-	-	1	N2 453	1
84	Kokmeeuw	3	m,m,v	3	N2 97, 232, 547	6
85	Stormmeeuw	2	m,v (Zeeland)	2	N2 231 en 500	4
86	Zilvermeeuw	2	m?,v (Zeeland)	2	N2 82 en 113	4
87	Grote Mantelmeeuw	2	m,v? (Zuid-Holland, Zeeland)	3	N2 35, 81, 469	5
88	Drieteenmeeuw	-	-	1	N2 497	1
89	Visdief	3	m,m,v (2 Zeeland)	2	N2 251 en 290	5
90	Dwergstern	1	v (Zeeland)	-	-	1
91	Zwarte Stern	5	m,m,v,v,j	3	N2 289, 363, 462	8
92	Zeekoet	2	m,v (Zeeland)	1	N2 444: Sittard 1947	3
93	Kleine Alk	-	-	1	N2 185	1
94	Holenduif	1	v	3	N2 154, 156, 322	4
95	Houtduif	1	m	2	N2 24 en 86	3
96	Zomertortel	2	m,v	2	N2 145 en 478	4
97	Koekoek	5	m,v,mj,mj,vj	9	N2 3, 42, 169, 176, 272, 318, 345, 474, 528	14
98	Kerkuil	2	m,v	1	N2 386	3
99	Steenuil	6	m,v,v,v,mj,vj	6	N2 381, 413, 416, 502, 507, 513	12
100	Bosuil	3	m,v,mj	6	N2 129, 439, 440, 503, 504, 505	9
101	Ransuil	4	m,v,v,vj	2	N2 415 en 426	6
102	Velduil	2	m,v	-	-	2
103	Nachtzwaluw	2	m,v	2	N2 7 en 28	4
104	Gierzwaluw	4	m,v,mj,vj	4	N2 125, 414, 514, 515	8
105	Ijsvogel	4	m,m,v,v	2	N2 212 en 214	6
106	Hop	3	m,m,?	-	-	3
107	Draaihals	1	v	2	N2 467 en 546	3
108	Groene Specht	3	m,v,mj	2	N2 9 en 512	5
109	Zwarte Specht	-	-	3	N2 4, 69, 191	5
110	Grote Bonte Specht	4	m,v,v,v	4	N2 135, 138, 190, 492	8
111	Kleine Bonte Specht	2	m,v	3	N2 250, 491 en 493	5
112	Kuifleeuwerik	2	m,v	1	Lijst febr 1950 p. 2	3
113	Boomleeuwerik	3	m,v,mj	-	-	3
114	Veldleeuwerik	3	m,m,v	2	N2 375 en 488	5
115	Oeverzwaluw	3	m,mj,vj	3	N2 243, 245 en 510	6
116	Boerenzwaluw	6	m,m,m,v,v,vj	9	N2: 118, 119, 293, 315, 317, 320, 443, 511, 518	15
117	Huiszwaluw	-	-	3	N2 291, 319, 364	3
118	Duinpieper	-	-	1	N2 365	1
119	Boompieper	3	m,v,mj	3	N2 115, 179, 359	6
120	Graspieper	4	m,m,v,v	2	N2 48 en 541	6

Vervolg tabel 3. Aantal vogelsoorten en -specimens in de eerste en tweede collectie van H. Nillesen.

nr	soort	1e collectie (1905-1922)		2e collectie (1933-1955)		totaal
		aantal	sexe	aantal	Nillesen cat nrs / gegevens	
121	Oeverpieper	2	m,?m	-	-	2
122	Gele Kwikstaart	4	m,m,v,v	3	N2 369, 385 en 438	7
123	Grote G. Kwikstaart	5	m,v,mj,mj,j	4	N2 13, 174, 522, 962	9
124	Witte Kwikstaart	6	m,m,v,mj,vj,vj	3	N2 326, 384 en 425	9
125	Pestvogel	-	-	3	N2 75, 456 en 457	3
126	Waterspreeuw	7	m,v,mj; m,v,mj,vj	-	-	7
127	Winterkoning	2	m,v	4	N2 134, 136, 498, 544	6
128	Heggemus	3	m,v,v	1	N2 238	4
129	Roodborst	3	m,v,v	5	N2 62, 78, 83, 397, 400	8
130	Nachtegaal	2	m,v	3	N2 44, 408, 520	5
131	Blauwborst	3	m,m,m	3	N2 166, 268, 269	6
132	Zwarte Roodstaart	3	m,m,m	5	N2 281, 283, 287, 327, 349	8
133	Gekr. Roodstaart	5	m,v,v,vj,j	12	N2 120, 123, 124, 128, 248, 282, 350, 354, 355, 407, 410, 519	17
134	Paapje	5	m,m,m,v,v	3	N2 324, 537, 538	8
135	Roodborsttapuit	2	m,v	5	N2 216, 313, 346, 348, 357	7
136	Tapuit	6	m,m,v,v,v,mj	7	N2 325, 408, 446, 447, 516, 517, 534	13
137	Beflijster	2	v,mj	-	-	2
138	Merel	5	v,v,v,mj,vj	5	N2 71, 79, 262, 264, 412	10
139	Kramsvogel	1	m	2	N2 61 en 336	3
140	Zanglijster	2	m,v	3	N2 46, 219, 403	5
141	Koperwiek	5	m,v,v,v,v	1	N2 50	6
142	Grote Lijster	2	v,?j	5	N2 236, 239, 353, 424, 527	7
143	Rietzanger	-	-	2	N2 38 en 445	2
144	Bosrietzanger	2	m,m	1	N2 449	3
145	Grote Karekiet	1	v	1	N2 37	2
146	Spotvogel	1	m	2	N2 360 en 421	3
147	Braamsluiper	2	m,m?j	1	N2 100	3
148	Grasmus	3	v,mj,j	5	N2 101, 121, 249, 395, 526	8
149	Tuinfluit	2	m,v	4	N2 116, 362, 470, 525	6
150	Zwartkop	3	m,v,v	3	N2 270, 271, 427	6
151	Fluit	4	m,m,v,mj	1	N2 524	5
152	Tjiftjaf	3	v,mj,vj	4	N2 105, 358, 373, 393	7
153	Fitis	3	m,v,mj	4	N2 217, 256, 294, 411	7
154	Goudhaan	3	m,v,v	5	N2 52, 53, 152, 266, 542	8
155	Vuurgoudhaan	1	m	1	N2 540	2
156	Gr. Vliegenvanger	1	v	4	N2 399, 401, 409, 521	5
157	Bonte Vliegenvanger	4	m,m,m,v	5	N2 2, 240, 368, 530, 531	9
158	Baardman	2	m,v	1	N2 475	3
159	Staartmees	3	m,m,v	3	N2 184, 454, 549	6
160	Glanskop	2?	m,v	3?	N2 181, 422, 423	5?
	Matkop	?	?	?	-	?
161	Kuifmees	1	m	2	N2 167 en 168	3
162	Zwarte Mees	2	m,v	2	N2 55 en 109	4
163	Pimpelmees	4	m,m,j + albino	3	N2 18, 241, 372	7
164	Koolmees	1	v	1	N2 186	2
165	Boomklever	3	m,v,mj	3	N2 180, 187, 506	6
166	Boomkruiper	3	m,v,v	2	N2 458, 466	5
167	Wielewaal	4	m,m,v,v	3	N2 254, 316, 356	7
168	Grauwe Klauwier	3	m,m,v	4	N2 117, 402, 451, 452	7
169	Klapekster	2	v,v	2	N2 188 en 509	4
170	Roodkopklauwier	5	m,m,v,v,mj	2	N2 533 en 536	7
171	Gaai	1	m	3	N2 122, 388, 508	4
172	Ekster	3	m,v,?	4	N2 286, 297, 304, 352	7
173	Notenkraker	2	v,v	-	-	2
174	Kauw	2	v,v	2	N2 244 en 461	4
175	Roek	1	v	1	N2 77	2
176	Zwarte Kraai	2	m,v	2	N2 182 en 437	4
177	Bonte Kraai	1	m	2	N2 57 en 197	3
178	Spreeuw	8	m,m,m,m,v, mj, mj,?	4	N2 33, 103, 221, 27?	12
179	Huisms	6	m,m,v,v,v,j	4	N2 34, 73, 220, 398	10

Vervolg tabel 3. Aantal vogelsoorten en -specimens in de eerste en tweede collectie van H. Nillesen.

nr	soort	1e collectie (1905-1922)		2e collectie (1933-1955)		totaal
		aantal	sexe	aantal	Nillesen cat nrs / gegevens	
180	Ringmus	5	m,m,v,v,v	5	N2 36, 65, 132, 420, 432	10
181	Vink	4	m,m,m,v	4	N2 102, 107, 343, 347	8
182	Keep	2	m,v	4	N2 49, 178, 340, 377	6
183	Europese Kanarie	-	-	2	N2 171 en 442	2
184	Groenling	6	m,m,v,v,mj,vj	9	N2 173, 279, 280, 302, 331, 332, 342, 448, 496	15
185	Putter	2	m,v	6	N2 158, 183, 193, 430, 431, 436	8
186	Sijs	2	m,v	6	N2 45, 60, 155, 194, 263, 551	8
187	Kneu	4	m,m,m,v	5	N2 344, 370, 371, 535, 539	9
188	Barmsijs	1	m	2	N2 242, 247 (Hens, Lim. 20: 188)	2
189	Kleine Barmsijs	1?	m	1	N2 539	2
190	Kruisbek	5	m,m,v,v,v	1	N2 419	6
191	Goudvink	2	m,v	1	N2 455	3
192	Appelvink	3	m,m,m	4	N2 222, 223, 227, 237	7
193	Sneeuwgorst	3	m,m,v (Gld, N.H.)	-	-	3
194	Geelgorst	7	m,m,m,m,m,v,v	5	N2 104, 108, 110, 298, 329	12
195	Dwerggorst	-	-	1	N2 532	1
196	Rietgorst	4	m,m,v,v	2	N2 106 en 133	6
197	Grauwe Gorst	4	m,v?,vj,vj	1	N2 195	5
198	Wilgengorst	-	-	1	N2 246	1
		456		518		974
exoten						
199	Mandarijneend	-	-	1	N2 333	1
200	Zilverfazant	-	-	1	N2 54	1
	totaal specimens	456	totaal specimens	520	totaal specimens	976
	totaal soorten	175	totaal soorten	177	totaal soorten	200

Bronnen: Voor datering van 1e collectie-specimens (N1 nrs 1-513) in kolom 4 zie Hens 1918 en 1919.

Kolom 5 = Binnenkomstijst ex. Oud-Ehrenstein 1966 en Lijst Oud-Ehrensteincollectie gemeente Kerkrade febr. 1950.

Kolom 6: Zie voor datering van 2e collectie-specimens (N2 nummers) tabel 2B.

Legenda: sexe-aanduidingen m = man, mj = man juveniel/subadult, v = vrouw, vj = vrouw juveniel/subadult.

gang is in stappen gegaan. Zo konden al in 1918 60 vogels niet door Hens teruggevonden worden; in het NHMM-collectieregister, opgemaakt begin jaren vijftig(?), werden zo'n 50 vogels vermeld als vernietigd in 1943. Slechts 169 vogels resteren nu nog uit de jaren 1905-1922. Het lijkt er dus op dat ruim de helft van de collectie al rond binnenkomst in Maastricht (oktober 1922) als onbruikbaar of te slecht voor het museum (vanwege vraat en verval) werd bevonden en onmiddellijk vernietigd is. Documentatie hierover ontbreekt echter, dus we kunnen slechts speculeren wat er gebeurd kan zijn. Naast bovenvermelde ontbrekende specimens missen we nog een aantal belangrijke stukken: een vrouwtje Grote Trap van 5 febr. 1917 Maasbracht, twee Roodbuikwaterspreeuwen (Gulpen mei 1913, juni 1914), Kleinst Waterhoen (Helden 3 juli 1917), Hop (sept. 1912 Rolduc) en een Woudaapje (Venray sept. 1899). Allemaal topstukken uit Nillesen's eerste collectie (Hens, 1924-1925).

Een viertal vogels uit deze collectie is terechtgekomen in het Missiemuseum te Steijl (Kievit, Wulp, Houtsnip en Velduil, alle uit Limburg); onbekend is of deze vogels daar nog aanwezig zijn.

De tweede collectie Nillesen (1933-1955)

Sedert 1922 waren Nillesen's eigen vogels en preparaten allemaal in Maastricht beland, zodat hij het al een tijd zonder eigen collectie moest stellen. Zodoende besloot hij omstreeks 1933 een tweede eigen collectie te vormen. Van deze tweede verzameling is een veel groter aantal vogels nog bewaard gebleven. Jammer is echter dat, in tegenstelling tot de eerste collectie Nillesen, vrijwel alle achtergrondgegevens verloren zijn gegaan. Slechts van een zeer klein aantal stukken zijn de plaats- en datumgegevens bekend. Dat doet enigszins afbreuk aan de waarde ervan als regionale vogeldocumentatie.

Bij de voorbereiding van zijn Derde aanvulling (1948) op de *Avifauna der Nederlandsche provincie Limburg* bezocht Piet Hens op 7 februari 1947 de collectie Nillesen op Oud-Ehrenstein in Kerkrade. Van dat bezoek maakte hij aantekeningen over 19 vogels, waarvan elf met datum en zes met verzamellocatie (Archief Hens, NCB Naturalis). Kennelijk waren Nillesen's vogels op dat moment dus nog wel (deels) van achtergrondgegevens voorzien. Ook in zijn Derde aanvulling en in de Tweede, herziene druk van zijn *Avifauna van Limburg* (1965) noemt Hens enige gedateerde vogels van Nillesen (Hens, 1948 p. 81, 83, 88, 105; Hens, 1965 p. 125 en 438). Met behulp van slechts 13 gedateerde vogels uit uiteenlopende collectie-jaren, bleek het mogelijk om Nillesen's tweede collectie bij benadering op verzameljaar te dateren. Net als bij zijn eerste collectie voorzag Nillesen vanaf het begin al zijn preparaten van een binnenkomstnummer. Van 13 daarvan is dus de datum bekend. Door de tijdsperiode tussen de bekende binnenkomstdatums te bepalen, kan de gemiddelde toename per maand van de collectie in bepaalde perioden berekend worden. Op deze manier kunnen bij benadering alle binnenkomstnummers naar verzameljaar worden ingedeeld (tabel 2B). Bij de indeling van deze collectienummers per jaar is ook binnen jaren een seizoensgewijze opbouw van de collectie te zien: vroege en late nummers per jaar zijn winter- of najaarsvogels, vogels midden in de reeks zijn voorjaars- en zomervogels. De binnenkomstnummers zijn dus ook bij benadering naar kwartaal te dateren.

Uit de tabel blijkt dat de tweede collectie van Nillesen voor driekwart dateert uit de jaren 1933-1942 (in april 1942 eiste de Duitse bezetter inlevering van jachtgeweren). Pas na de bevrijding en zijn pensionering kon 'vogelpastoor' Nillesen zijn verzameling weer verder uitbreiden en wist hij nog zo'n 150 vogels toe te voegen aan zijn collectie.

Van deze tweede collectie resteert veel meer in NHMM dan van de eerste collectie, namelijk bijna 75%. Daaronder enige Limburgse broedvogelsoorten die in Nillesen's eerste collectie nog ontbraken: Zomertaling, Havik, Boomvalk, Kleine Plevier (maart 1936), Zwarte Specht (dec. 1934), Duinpieper (1940?), Grote Karekiet en Europese Kanarie. Daarnaast bevat deze tweede collectie nog enige voor Limburg zeldzame en schaarse doortrekkers en wintergasten, waarvan overigens niet altijd vaststaat dat ze in de provincie verzameld zijn: twee Poel-

snippen (1933-1934), een volgens Hens mogelijke Besrasperwer *Accipiter virgatus*, uit Azië (nov. 1934 Strijthagen; vgl. Hens, 1948 p. 88 en NHMM 1158), drie Morinelplevieren (aug. 1937 Venray en Montfort, 4e en 5e geval voor Limburg), Ruigpootbuizerd (maart 1941 Echt, 5e geval voor Limburg), Zeekoet (Sittard 1947, 2e geval voor Limburg), Wilgengors (c. herfst 1947?), Grote Jager (c. winter 1948), Drieteenmeeuw (c. 1950) en Dwerggors (c. 1953). De herkomst en exacte verzameldata van beide gorzen zijn onbekend, maar ze vormen wel opmerkelijke onderdelen van Nillesen's tweede collectie.

Ondanks ontbrekende verzamellocaties zijn vrijwel alle specimina van zo'n 150 soorten in Nillesen's tweede collectie zeer waarschijnlijk uit Limburg afkomstig, want het betreft soorten die in de provincie regelmatig voorkomen. Slechts bij de kustvogels en de zeldzamere soorten kunnen vraagtekens geplaatst worden wat betreft hun Limburgse herkomst (een minderheid van de specimina). Buiten de provincie had Nillesen nauwelijks ruilcontacten. Daarom is ook Nillesen's tweede collectie vermoedelijk voor het overgrote deel een Limburgse verzameling.

Na zijn pensionering kon Nillesen een nieuwe woning betrekken in kasteel Oud-Ehrenstein te Kerkrade, waar zijn vogelcollectie (dan ruim 400 opgezette vogels) in een aparte natuurhistorische zaal onderdeel ging uitmaken van het Streekmuseum van de gemeente. Begin 1950 verkocht Nillesen zijn collectie (489 vogels) definitief aan de gemeente Kerkrade, onder beding dat zijn huishoudster Marie Beijenberg (1892-1976) bij zijn overlijden een jaarlijkse uitkering van 300 gulden zou ontvangen tot aan haar dood. Omdat zij 83 jaar oud werd kreeg Nillesen postuum nog een goede prijs voor zijn verzameling. Haar uitkering duurde 20 jaar en 7 maanden, oplopend tot een totaalbedrag van fl. 6175. Dat is uitgaande van de geldontwaarding omgerekend in de huidige koopkracht 14.370 euro.

Medio 1966 kwam er een eind aan het verblijf van de collectie Nillesen in kasteel Oud-Ehrenstein. De gemeente Kerkrade had restauratieplannen met het daarin gevestigde Gemeentelijk Museum, en wilde in het kader daarvan de natuurhistorische afdeling met de vogelcollectie van Nillesen afstoten. Het NHMM, dat al de eerste collectie van Nillesen bezat, had daar wel oren naar. Er werd een permanente bruikleenovereenkomst afgesloten, waarin Kerkrade de kosten van de verhuizing voor zijn rekening nam, terwijl de gemeente Maastricht de resterende kosten

van de uitkering van de oud-huishoudster overnam. Zo werd uiteindelijk de helft van de totale kosten daarvan opgehoest door de gemeente Kerkrade en de andere helft door Maastricht (€ 7185). De 'schenking in permanent bruikleen om niet' was dus eigenlijk een besparing voor de begroting van Kerkrade en bepaald geen gratis overname door Maastricht. Opmerkelijk is dat de naam van de verzamelaar in de overnamestukken bij herhaling verkeerd is gespeld, een naamsverwarring die tot in het NHMM collectieregistratie-boek in allerlei onjuiste varianten doorklinkt ('Nillissen', 'Nilessen', 'Nillissen', 'Nelissen', 'Nellisen').

Conclusie

Terugkijkend naar de collectie-Nillesen (tabel 3) zijn drie punten vast te stellen:

1. Er resteren 584 vogels van 178 soorten verzameld door Nillesen in NHMM (vgl. tabel 1), ofwel 60% van zijn oorspronkelijke verzameling. Dit restant vormt een derde van de totale collectie van NHMM (ca. 1800 vogels). In meerderheid betreft het in Limburg verzamelde vogels.
2. Van de avifaunistisch waardevolle eerste collectie Nillesen is tweederde op onduidelijke en ongedocumenteerde wijze teloorgegaan.
3. De achtergrondgegevens van de tweede collectie Nillesen ontbreken vrijwel geheel. Voor zover ze door Nillesen waren geregistreerd, zijn ze op onverklaarde wijze verloren gegaan.

Het is bijna onvermijdelijk, dat er in de loop van een eeuw collectiebeheer van historische verzamelingen het een en ander misgaat. Met name bij collectieverhuizingen wordt soms vergeten ook de inventaris mee te leveren. Het is denkbaar dat Nillesen's oorspronkelijke catalogi van beide deelverzamelingen nog ergens in het gemeentearchief van Kerkrade of in dat van het Bisdome Roermond teruggevonden kunnen worden. In ieder geval blijft Nillesen en zijn collectie een belangrijk start- en referentiepunt voor alle Limburgse avifaunisten, ornithologen en vogelaars in verleden, heden en toekomst.

Literatuurverwijzingen en archiefbronnen

- Anonymus, 1922. Het natuurhistorisch museum te Maastricht. De vogelcollectie Nillesen. Limburger Koerier 26 oktober 1922.
Anonymus, 1950. Uit eigen kring. Natuurhistorisch Maandblad 39 (3): 26.

- Anonymus 1955. Oud-pastoor Nillesen te Rimburch begraven. Limburgsch dagblad 10 juni 1955.
Anonymus, 1966. Museum. Natuurhistorisch Maandblad 55 (7-8): 100-101.
Cremers J., 1919. De Waterspreeuw. Natuurhistorisch Maandblad 8: 17.
Cremers J., E.M. Kruytzer e.a., *sine anno*. Collectie-registratieboek vanaf c. 1940 (c. 1950?). Archief Natuurhistorisch Museum Maastricht.
Gemeente Kerkrade, 1950. Lijst van geprepareerde beschermde vogels in het Streekmuseum "Oud-Ehrenstein" te Kerkrade. Annex bij Raadsbesluit Gemeente Kerkrade van 15 februari 1950 tot overname der vogelcollectie H. Nillesen. Archief Natuurhistorisch Museum Maastricht.
Hens P. (ongepubl.), 1918. Collectie Nillesen (1905-1918). Schoolschrift in Archief Hens (doos Hens 03) in NCB Naturalis, Leiden, p. 1-23.
Hens P. (ongepubl.), 1919. Lijst van opgezette vogels, welke zich bevinden in de collectie van den zeereerwaarde Heer H. Nillesen te Rolduc, Kerkrade. Overgeschreven door P. Hens te Valkenburg L. Handschrift (9 pagina's) d.d. 29 juli 1919 in Archief Hens in NCB Naturalis, Leiden.
Hens P.A., 1924-1925. Avifauna der Nederlandsche Provincie Limburg, benevens eene vergelijking met die der aangrenzende gebieden. In: Natuurhistorisch Maandblad 13 (nrs. 1-7 en 9-12) en 14 (nrs. 1-4 en 6-11).
Hens P.A., 1926. Avifauna der Nederlandsche Provincie Limburg, benevens eene vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Uitgevers Drukkerij v.h. Cl. Goffin, Maastricht.
Hens P.A., 1948. Avifauna der Nederlandsche Provincie Limburg. 3de aanvulling. Drukkerij v.h. Cl. Goffin, Maastricht.
Hens P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse Provincie Limburg. Tweede herziene druk. C.V. Drukkerij v.h. Cl. Goffin, Maastricht.
Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ova, & N. Reneerkens, 2010. Avifauna van Limburg. Update 2010. Aanvullingen 2006-09, correcties en een bijlage over oude collecties. limburgsevogels.nl.
Jansen J. 2011. De vogelverzameling van Pastoor Beckers. Limburgse Vogels 31: 83-87.
Natuurhistorisch Museum Maastricht (ongepubl.), *sine anno* (c. 1966). Collectie Nillesen. Typoscript van 23 pagina's m.b.t. de vogelcollectie Nillesen 1933-1955.
Natuurhistorisch Museum Maastricht (ongepubl.), 2012. Excelfile van de vogelcollectie NHMM m.b.t. de collectie Nillesen 1905-1918. Mei 2012.
Nillesen H., 1912-1914. In wilden staat levende vogels van Limburg. Jaarboek van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg 1912: 21-28, 1913: 117-122 en 1914: 112-119.
Nillesen H., 1913. Noordelijke Waterspreeuw *Cinclus cinclus* L. Natuurhistorisch Maandblad 1913 (6): 25-26.
Pelzers E. & F. van Westreenen, 1992. Kroniek van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg/Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.
Snouckaert van Schauburg, R., 1907. Ornithologische Verzamelingen in Nederland. Nederlandsche Ornithologische Vereniging Verslagen en Mededeelingen 4: 40-53.
Snouckaert van Schauburg, R., 1913. *Cinclus cinclus aquaticus* Bechst. – Waterspreeuw. In: Ornithologie van Nederland (mei 1912 – sept. 1913). Jaarbericht Club Ned. Vogelkundigen 3: 15-16.

Ruud Vlek, Spuistraat 302, 1012 VX Amsterdam
Justin Jansen, Ravelijn 6, 5361 EJ Grave

Bijzondere waarnemingen

Hutchins' Canadese Gans, een nieuwe aanvulling voor de Limburgse lijst

Max Berlijn

Op zondag 16 januari 2011 vertelde mijn vrouw dat Ton Cuijpers "een klein Canadees gansje" had doorgebeld. Denkend dat hij een van de bekende *minima* Canadese Ganzen (Kleinste of Alaska Kleine Canadese Gans) tussen de Brandganzen had gezien bij de Kuilkensgreend, Stevensweert of op de tegenover liggende Houbenhof maakte ik niet veel haast. Toen ik hem terugbelde, bleek het een kleine Canadese Gans te zijn in een redelijk grote groep Kolganzen en Toendrarietganzen nabij Roosteren. Er zaten geen Brandganzen in de buurt. Op de vraag naar de borstkleur vertelde hij dat deze licht was en erg scherp afgesneden van de donkere nek. Dit laatste alarmeerde me. Een les die ik na jaren ganzen kijken in Limburg geleerd heb, is dat het terugvinden van een zeldzame gans vaak erg moeilijk was. Ik arriveerde rond 13.30 uur op de aangegeven plek.

Zoals reeds vermeld bevindt zich in deze omgeving al jaren een wisselend aantal, tot maximaal vijf, donkere Kleine Canadese Ganzen behorend tot de ondersoort *minima*. Soms zit er een tussen met een iets lichtere borst, nog wel bruin te noemen. Deze heeft een iets groter postuur, maar kan qua bouw nog wel als Kleine Canadese Gans benoemd worden (limburg.waarneming.nl/waarneming/view/46100225).

Toen ik aankwam hadden de ganzen zich iets verplaatst en zaten verder weg dan Ton had beschreven. De groep afzoekend stopte mijn telescoop na ongeveer tien minuten warempel bij een Kleine Canadese Gans. Deze lag moederziel alleen in het gras midden in de groep ganzen. Meteen viel op dat de vogel de juiste structuur had met een korte nek, opvallende kleine snavel en een relatief fors lichaam. Belangrijk was de kleur van de borst. Deze was inderdaad licht van kleur, crème/zilver/wit is de meest juiste omschrijving. Toen de vogel ging staan bleek deze niet geringd te zijn. Ik besloot via RBA (Rare Bird Alert) de waarneming van een Hutchins' Gans 'wereldkundig' te maken. Dat is de juiste benaming van een Kleine Canadese Gans van de ondersoort *hutchinsii*. Het is de enige ondersoort die geacht

Hutchins' Canadese Gans, Roosteren, 16 januari 2011
(G. Lamers)

wordt wild in Noordwest-Europa te kunnen komen, aangetoond door ringaflezingen in Schotland. Ik probeerde in de melding zoveel mogelijk informatie te geven en belde een aantal vogelaars die ik altijd pleeg te bellen bij een melding van een zeldzame vogel in Limburg.

Geert Lamers, die toevallig in de buurt aan het vogelen was, arriveerde als eerste. Het lukte om de vogel van iets dichterbij te bekijken door samen om te rijden. Al snel sloot Paul Vossen zich bij ons aan. Vanaf deze nieuwe plek werden een aantal mooie foto's gemaakt. De vogel is tot laat in de middag waargenomen door meer dan 20 vogelaars, sommigen van buiten de provincie Limburg. De volgende dagen is er nog gezocht, maar zonder resultaat.

Beschrijving

Een typische Canadese Gans met zwarte kop en nek, met de voor deze soorten kenmerkende witte kinvlek met een aanzet van, maar geen duidelijke, keelstreep. Lijf en bovendelen licht crème bruin. Borstkleur licht (het lichtste gedeelte van de vogel) crème/zilver/wit van kleur. De anaalstreek was wit, uitlopend op de bovenstaartdekveren; de staart donker. Bij open vleugels waren geen oneffenheden, atypische rui of beschadigingen te zien. De snavel was zwart. De poten grijs, zonder ringen zoals op foto's te zien is. De vogel was iets kleiner dan de Kolganzen (de kleinste soort van de groep) waarmee hij direct te vergelijken was. De nek was kort en dik en de vogel had in een relaxte houding een ietwat steil voorhoofd. De snavel was opvallend klein.

Eerdere gevallen in Nederland en discussie

Het kijken naar Canadese Ganzen wordt maar door enkele vogelaars interessant gevonden. Zelf ben ik hier begin jaren negentig mee begonnen. Mijn interesse werd aangewakkerd door het splitsen van de Grote en de Kleine Canadese Gans. De mogelijke herkenning van de aparte ondersoorten van de Kleine Canadese Gans *Branta hutchinsii* in o.a. *B.h. hutchinsii* en *B.h. minima* en ringaflezingen in het Verenigd Koninkrijk van ganzen behorende tot de ondersoort *hutchinsii* was een extra stimulans. Het blijkt dat deze laatste ondersoort zeldzaam is in gevangenschap, zeker in verhouding tot de ondersoort *minima*. Deze wordt veel gehouden en ontsnapt bij tijd en wijle ook. Dit getuige de waarnemingen van *minima* met ringen welke gebruikt worden bij vogels in gevangenschap. De herkenning van *hutchinsii* is niet eenvoudig. Dit wordt ook nog eens bemoeilijkt door vogels die qua kenmerken (met name borstkleur) net tussen de ondersoorten van Kleine Canadese Gans in zitten. In 2002 publiceerde ik een artikel in Dutch Birding waarin wordt ingegaan op herkenning van *hutchinsii* en de tot dan toe aanvaarde gevallen voor Nederland (Berlijn, 2002). De recentere publicaties van Hansom (2006; 2007) en Anderson (2010) zijn toonaangevend voor de determinatie van Kleine en Grote Canadese Gans.

Hutchinsii is de grootste ondersoort van de Kleine Canadese Gans en in Nederland worden alleen vogels aanvaard met een lichte borstkleur en gedocumenteerd met foto's. De vogel van 16 januari 2011 voldeed aan de herkenningcriteria die we in Nederland van *hutchinsii* eisen. Het enige punt van discussie betrof de grootte van de vogel. Deze was in het veld iets kleiner dan de aanwezige Kolganzen en ruim kleiner dan de aanwezige Toendrarietganzen. Ogilvie & Young (1998) geven de volgende maten: *Hutchinsii*: 60-68 cm, *Minima*: 56-63 cm, Kolgans: 65-75 cm, Brandgans: 58-70 cm. Vergelijking met Brandgans was niet mogelijk omdat deze soort niet vertegenwoordigd was in de groep ganzen. Dat is opmerkelijk ten opzichte van de vorige gevallen in Nederland die allemaal tussen Brandganzen zaten. Concluderend hebben we te maken gehad met een grote *hutchinsii*, maar niet te groot.

Er zijn, inclusief deze vogel, inmiddels acht gevallen van *B.h. hutchinsii* in Nederland aanvaard. Of de vogel van Roosteren daadwerkelijk een wilde vogel betreft zullen we nooit weten. Het is een feit dat hij tot de ondersoort van Kleine Canadese Gans behoort

die aantoonbaar de meeste kans heeft om bij ons als wilde vogel uit het arctisch gebied van Canada te verdwalen. Verder wordt deze ondersoort het minst in gevangenschap gehouden. Uiteraard zijn er in Limburg vele exotische ganzensoorten te vinden die vaak langdurig op bepaalde plekken weten te verblijven. Maar daarnaast is Limburg in toenemende mate belangrijk aan het worden voor overwinterende arctische ganzen. De vogel is inmiddels ingediend bij en aanvaard door de CDNA.

Literatuur

- Anderson B.W. Evolution and Taxonomy of White-cheeked Geese. Awar Books, 2010.
 Berlijn M. & CDNA. Hutchins' Canadese Ganzen in Nederland. Dutch Birding, 142-150, 2002.
 Hansom H.C. The White-Cheeked Geese. Vol 1 (2006) and 2 (2007), Illinois Natural History Survey.
 Ogilvie M. & S. Young. Photographic Handbook of the Wildfowl Of The World, New Holland 1998.

Max Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen;
 m.berlijn@mandema.nl

Bosruiters bij bosjes

Raymond Pahlplatz

Een van de meer opvallende gebeurtenissen in het voorjaar 2011 was de sterke doortrek van Bosruiters *Tringa glareola* die op verschillende plaatsen in Limburg werd opgemerkt. In alle betere steltlopergebieden werden verrassend hoge aantallen vastgesteld. In deze bijdrage wordt kort ingegaan op de doortrek in 2011.

Voorjaar 2011

Het voorjaar van 2011 begon als een normaal bosruiterjaar, met eerste waarnemingen in de tweede decade van april. Op 24 april werden 24 exemplaren waargenomen in Boorseme, België. De eerste melding van een grote groep in Limburg kwam op 25 april, 21 Bosruiters bijeen op het Nieuw Heerenven te Bergen. Op 30 april leken de ruiters massaal te zijn aangekomen en een korte periode te verblijven: 40 bij Klein Vink (Arcen), 29 bij het Nieuw Heerenven, 31 in het Reigelsbroek (Montfort) en 41 bij de Schoorkuilen (Nederweert). Op 2 mei zaten ook in het Meerlebroek (Beesel) 28 Bosruiters. Alle geschikte steltloperplekken waren hiermee van grote aantallen Bosruiters voorzien.

Bosruiter, Arcen, 30 april 2011 (P. Palmen)

De top werd bereikt op 2 mei. Op het Nieuw Heerenven, een magneet voor steltlopers in Limburg, bleken maar liefst 127 Bosruiters aanwezig! Dat er een groot verloop in het aantal zat werd bevestigd door Jan Erik Kikkert vanaf zijn vaste trektelpost op de Hamert, Wellerlooi. Zijn commentaar op Trekellen.nl spreekt boekdelen: *“prachtige bosruiter trek met 149 ex. met op een bepaald moment ook nog 140 Bosruiters ter plaatse; maar veel doorstroom door de dag heen”*. Ook op 3 mei was er nog sprake van grote aantallen (De Hamert 75, Meerlebroek 29, Reigelsbroek 12 en Schoorkuilen 12). Het Nieuw Heerenven was de enige locatie waar later in het voorjaar meer dan 10 exemplaren werden gezien. Op 17 mei werd de laatste grotere groep waargenomen (12 ex., Nieuw Heerenven). Tabel 1 geeft een indicatie van de waargenomen aantallen over de voorjaren van 2006 tot en met 2012. Hieruit is op te maken dat de aantallen uit 2011 een factor vier hoger lagen dan het goede jaar 2007.

Bosruiters in Limburg

De Bosruiter is in Limburg een doortrekker in klein aantal. Overal waar terreinen met ondiep water en slikranden aanwezig zijn, kunnen in de doortrek-

maanden Bosruiters op trek worden waargenomen. Over het algemeen is de trekperiode en de verblijfsduur in het voorjaar aanzienlijk korter dan in het najaar. Daarmee is doorstroom groter dan in het najaar. Dit was in het voorjaar van 2011 goed waar te nemen. Op 2 mei was een groot aantal Bosruiters op het Nieuw Heerenven aanwezig, regelmatig vielen nieuwe groepjes in, maar voortdurend vertrokken ook weer vogels.

De trek komt de laatste dagen van april op gang, met een piek in de eerste helft van mei. Tot eind mei kunnen nog vogels worden gezien, maar de aantallen nemen dan snel af (Hustings *et al.*, 2006). De Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006) vermeldt dat waarnemingen van meer dan 20 Bosruiters bijzonder zijn. Het maximum waargenomen aantal sinds 1970 bedraagt (in het voorjaar) 91 exemplaren op 3 mei 2007 (Heerenven-Zuid, De Hamert). Het najaarsmaximum is 32 exemplaren (14 juli 1989, Stevensweert).

De doortrekpiek van Bosruiters vindt doorgaans plaats in een korte periode. Het doortrekpatroon in 2011 is in tabel 1 vergeleken met die van 2006 tot en met 2012. De doortrekpiek in 2011 viel in de periode 30 april - 4 mei. Een vroege doortrek kwam slechts eenmaal eerder voor, in 2007. In dat jaar werden in het voorjaar eveneens relatief veel Bosruiters waargenomen. In de overige jaren met minder Bosruiters viel de piek enkele dagen later. Het jaar 2012, met maar weinig Bosruiters, kende helemaal geen piek.

Tabel 1. Doortrekpieken en seizoenstotalen (15 april-20 mei) van Bosruiters uit de periode 2006-2012 (Waarneming.nl).

	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006
29 apr	4	44	11	5	1	30	-
30 apr	9	368	7	3	1	55	3
1 mei	3	172	12	6	2	82	-
2 mei	7	722	12	4	1	12	1
3 mei	6	356	10	4	30	94	-
4 mei	7	68	8	35	31	83	22
5 mei	7	37	3	15	20	70	10
6 mei	9	6	7	28	9	37	6
7 mei	-	13	2	31	62	-	11
8 mei	2	3	9	6	68	16	-
9 mei	-	6	8	4	1	9	1
10 mei	-	6	6	9	1	15	1
11 mei	-	11	4	9	12	9	-
12 mei	1	9	20	6	12	9	-
13 mei	2	8	25	5	6	2	-
14 mei	5	12	19	2	12	1	-
seizoenstotaal	91	2072	268	244	318	565	64

Voorjaar 2011 in Nederland en België

De uitzonderlijke aantallen bleven niet beperkt tot Limburg. In heel Nederland werden plaatselijk bijzonder hoge aantallen waargenomen. Bij telpost Breskens, Zeeland, werd op 30 april het dagrecord verbeterd, van 30 naar 246! Bosruiters gaan daar lager vliegen en maken een correctie in de vliegrichting om niet boven de Noordzee terecht te komen. Ook op enkele andere plaatsen werden meer dan 200 exemplaren (overtrekkend of ter plaatse) gezien. Opvallend is verder dat op de telposten in België aanzienlijk minder Bosruiters zijn waargenomen. Ook de aantallen pleisterende vogels lijken wat lager te zijn dan in Nederland (Trekellen.nl; Waarnemingen.be).

Niet overal

Doortrek van Bosruiters wordt niet overal opgemerkt. Ze trekken vaak op flinke hoogte door buiten het bereik van het menselijk oog. Echter wanneer sprake is van geschikte foerageergebieden neemt de kans op zichtbaar trekkende Bosruiters aanzienlijk toe. Dit komt in 2011 door de hoge aantallen extra goed tot uiting. In tabel 2 staan een paar telposten uit het oosten van het land, met onderscheid tussen wel of geen aanwezigheid van foerageergebied. Binnenlandse trekposten gelegen nabij vennen in een heideveld of hoogveengebied hebben doorgaans de grootste kans op Bosruiters. Juist deze gebieden springen er in 2011 dan ook uit; hoge aantallen werden gezien in Engbertsdijkvenen, Vriezenveen (Overijssel) en De Hamert. Op telposten waar geen geschikte foerageergebieden in de buurt liggen, werden in 2011 nauwelijks Bosruiters waargenomen. Een goed voorbeeld is Loozerheide (Weert) waar, zelfs ondanks intensief tellen geen enkele Bosruiter is waargenomen. De relatieve zeldzaamheid aldaar blijkt ook uit acht jaar fanatiek tellen: slechts vier dagen met Bosruiters spreekt boekdelen. De aanwezigheid

van een geschikt foerageergebied vergroot de trefkans op Bosruiters dus aanzienlijk, de vogels vliegen hier lager en kunnen sneller worden waargenomen.

Naschrift

Het voorjaar van 2012 is een zeer matig seizoen om Bosruiters te zien. In tegenstelling tot de enorme aantallen van het jaar ervoor is 2012 zelfs een van de slechtste jaren ooit!

Van de Bosruiter is bekend dat het aantal doortrekkers van jaar tot jaar sterk kan wisselen. Een mogelijke verklaring is de invloed van weersomstandigheden. Zo woei er in 2011 voorafgaand en ten tijde van de hoge aantallen een (noord)oostelijke wind. Mogelijk dat als gevolg hiervan een ophoping van doortrekkers heeft plaatsgevonden.

Wat ook de exacte reden voor de grote aantallen mag zijn geweest, het maximum van 91 vogels is in het voorjaar van 2011 op onnavolgbare wijze gesneuveld.

Literatuur

- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ovaa & N. Reneerkens, 2010. Avifauna van Limburg, update 2010. limburgsevogels.nl.

Raymond Pahlplatz, Beatrixstraat 6, 6031 BC Nederweert; info@meervelt.nl

Pleisterende Morinelplevieren in Zuid-Limburg, voorjaar en najaar 2011

Wil Quaedackers, Vincent de Vos, Ger de Hoog & Rutger Zeijpveld

Voor menigeen zal 2011 het eerste jaar zijn geweest waarin op Limburgse bodem kennis kon worden gemaakt met pleisterende Morinelplevieren *Charadrius morinellus*. Tot dusver bleven waarnemingen grotendeels voorbehouden aan ervaren trekters, voornamelijk vanaf 2005. De Morinelplevieren te Wahlwiller (voorjaar) en Schinnen (najaar) behoren beide tot de langst verblijvende en grootste pleisterende groepen vastgesteld in Limburg. Voor deze bijdrage is gebruik gemaakt van de data van de Avifauna van Limburg 2006, inclusief de update van 2010 (Hustings *et al.*, 2006, 2010) en Waarneming.nl.

Tabel 2. Aantallen Bosruiters op bezette telposten in Oost-Nederland met en zonder geschikt foerageergebied in de periode 29 april – 4 mei 2011 (Trekellen.nl).

	foerageergebied	29 apr	30 apr	1 mei	2 mei	3 mei	4 mei
De Hamert	ja	-	23	22	149	22	-
Engbertsdijkvenen	ja	7	259	182	4	21	-
Strabrechtse Heide	ja	-	35	55	2	-	0
Loozerheide	nee	0	0	0	0	0	0
Brobbelbies Zuid	nee	0	0	3	2	11	5

*Morinelplevieren,
Wahlwiller, 30 april 2011
(P. Lemmens).*

De waarnemingen in 2011

Kruisberg, Wahlwiller, voorjaar

Op eerste paasdag, 24 april, ontdekte Rutger Zeijveld tot zijn vreugde een groepje Morinelplevieren op een akker met maïsstoppels bij de Kruisberg te Wahlwiller bij Wittem (coörd. 193.31-314.12). Het bleek een prachtig uitgekleurd vrouwtje te zijn dat vergezeld werd door vier mannetjes. De vogels lieten zich uitstekend van nabij bekijken. Dezelfde avond werd het groepje via Waarneming.nl wereldkundig gemaakt en de volgende dagen door enkele tientallen vogelaars bezocht. Vanaf 28 april bleken er zelfs acht exemplaren op de glooiende akkers aldaar te zitten. Op 30 april werd deze groep voor het laatst waargenomen.

Rootsweg, Schinnen, najaar

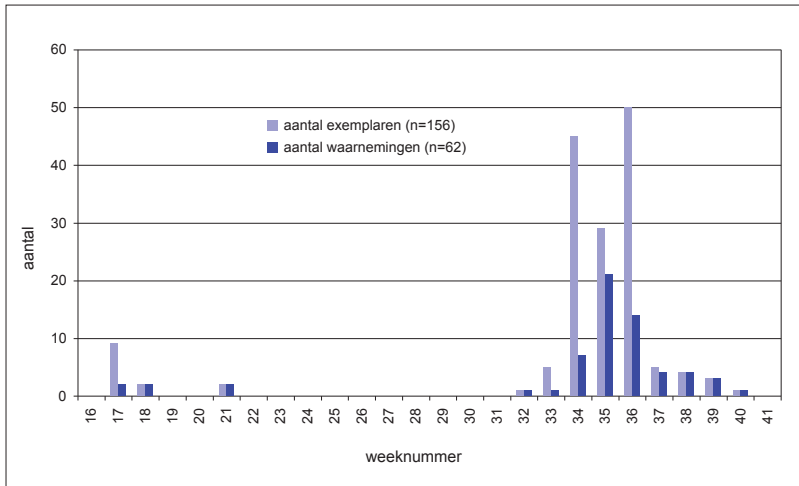
Een paar landbouwgebieden, veelal hamsterleefgebieden, in de regio Schinnen waren al enkele keren goed voor leuke waarnemingen zoals van Duinpiepers. Daarom besloot Vincent de Vos op vrijdagavond 26 augustus 2011 nog even een rondje over de Windraak te fietsen. Daar waren de afgelopen winter onder andere een Ruigpootbuizerd en Grauwe Gorzen te bewonderen. Om 20.00 uur trof hij op een lichtglooiende akker langs de Rootsweg (coörd. 190.07-330.94) verrassend dicht langs de weg een groepje van zes pleisterende Morinelplevieren aan. De volgende dag werd op eenzelfde type akker circa 1,4 km zuidelijker (coörd. 190.30-329.53) een

ander clubje van acht exemplaren waargenomen (Wil Quadackers). Dit werd opgemerkt doordat vanuit de eerste locatie in de verte een vlucht plevierachtige vogels werd gezien. De groep bleek na een korte zoekactie aldaar te pleisteren.

In de loop van de dag voegden zich hier nog vijf vogels bij (Ger de Hoog). Door wat heen en weer telefoneren kwam vast te staan dat het uitsluitende waarnemingen betrof. Er werden die dag daarmee 19 exemplaren gezien op twee locaties. Ze vormen tezamen het hoogste aantal pleisterende Morinelplevieren vastgesteld in Limburg. De vogels bleven tot 29 augustus 2011 aanwezig.

De groepen bestonden uit adulte mannelijke en vrouwelijke exemplaren alsmede juvenielen. De exacte samenstelling en leeftijdsverhouding van de groepen is ons niet bekend. Dat de vogels zeer gemakkelijk te benaderen waren, bewijzen de vele close-up foto's die zijn gemaakt. Mede door deze tamheid worden ze in zuidelijke landen vaak slachtoffer van jagers en vogelvangsters.

Voorafgaand aan deze waarneming werd door Peter Nijskens eerder op dezelfde dag (26 augustus 2011) om 11.20 uur een pleisterende groep van zeven exemplaren op een akker te Klein Welsden, gemeente Eijsden-Margraten (coörd. 183.62-316.38) gesignaleerd. Mogelijk houdt deze waarneming verband met die van Schinnen. Op 1 september vloog nog een vogel voor Peter op tijdens het bewerken van een akker met de tractor in het hamsterreservaat te Sibbe (coörd. 183.984-316.464).

Figuur 1.
Het aantal Morinelplevieren en het aantal waarnemingen per week in Limburg tussen 1909 en 2011 (pleisterende vogels en doortrekkers samen).

De Morinelplevier in Limburg

Tussen 1909 en 2000 zijn uit Limburg slechts tien waarnemingen bekend. Vanaf 2005 tot en met 2009 schoot het aantal omhoog tot 46 waarnemingen. Het gros hiervan betreft overvliegende exemplaren op trekposten. Pleisteraars zijn in Limburg zeer zeldzaam (Hustings *et al.*, 2006, 2010; Tomlow, 2006; Waarneming.nl).

De toename sinds 2005 valt deels te verklaren door het intensievere trekten en de betere kennis van de onopvallende vluchtroep door de trekters. Daarnaast zijn verschuivingen van trekroutes niet uit te sluiten. De Morinelplevier trekt binnen een zeer korte tijdspanne over Limburg (figuur 1). De eerste voorjaarswaarneming in Limburg vond plaats op 3 mei 2006 op de Loozerheide. Het aantal waarnemingen in het voorjaar blijft echter ver achter bij dat in het najaar.

Landelijk gezien is de voorjaarspiek hoger dan die in het najaar. Terwijl echter de voorjaarswaarnemingen de neiging hebben af te nemen, blijven die in het najaar constant. Bovendien zijn de voorjaarswaarnemingen meer geconcentreerd in de noordelijke helft van het land, terwijl de najaarswaarnemingen meer verdeeld zijn (Bijlsma *et al.*, 2001, Boele & van Winden, 2006).

Literatuur

- Boele A. & E. van Winden, 2006. Morinelplevier: niet schuw, wel schaars. SOVON-Nieuws 19(1): 5-7.
 Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Avifauna van Nederland. Deel 2. Algemene en schaarse vogels van Nederland. GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
 Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols &

- P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
 Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ova & N. Reneerkens, 2010. Avifauna van Limburg, update 2010. limburgsevogels.nl.
 Tomlow J., 2006. Opvallende doortrek van de Morinelplevier in Limburg 2006. Limburgse Vogels 17: 58-60.

J.V.W. Quaedackers, Eindstraat 16c, 6451 AD Schinveld;
 wilquaedackers@gmail.com

V. de Vos, Goswijnstraat 14, 6151 BV Munstergeleen;
 vlgdevos@msn.com

G. de Hoog, Weverstraat 2, 6151 DJ Munstergeleen;
 dehoog@home.nl

R. Zeijpveld, Mgr v.d. Weteringstraat 120, 3581 EM Utrecht;
 rmzeijpveld@gmail.com

Een Steppekieveit te Meerlebroek, najaar 2011

Albert Kleibeuker

In het najaar van 2011 had ik een aantal weken vrij en daardoor aardig wat tijd om te vogelen. Eén van de gebieden die ik met regelmaat bezocht was het Meerlebroek. Dit natuurontwikkelingsgebied tussen Swalmen en Reuver en grenzend aan Duitsland ligt aan de voet van een Maasterras. Hierdoor zijn in dit lager gelegen gebied een aantal kwelplassen ontstaan. Deze plassen hebben een redelijke aantrekkingskracht op steltlopers. Ik vind het elk jaar weer een uitdaging om in Limburg zo veel mogelijk

soorten steltlopers te zien. De grootste en meest noordelijke plas was in 2011 hiervoor het best geschikt. Er lagen modderrandjes en een paar drooggevallen zandplaten in het midden van de plas. Reeds enkele weken bracht ik bijna dagelijks een bezoek aan deze plas. Alle soortgroepen, van ruiters en plevieren tot strandlopers, kwamen in het vizier. Hoogtepunten waren onder andere een Kleine Strandloper en een Temmincks Strandloper.

De ontdekking

Op woensdagmiddag 21 september maakte ik mijn vaste rondje door het gebied en zette mijn telescoop omstreeks 15.00 uur neer bij de grote noordelijke plas. Er zaten vooral Kieviten en ik begon deze groep af te speuren; er kon een Goudplevier of Kempphaan tussen staan. Na een tiental Kieviten kreeg ik ineens een grote plevier in beeld met een opvallende lichte wenkbrauwstreep. De vogel had vrijwel eenzelfde formaat als de Kieviten. Al gauw realiseerde ik me dat ik naar een Steppekievit *Vanelus fragarius* stond te kijken. Ik pakte met trillende handen mijn camera om bewijsplaatjes te maken. Nadat ik de vogel in ieder geval had vastgelegd, begon ik met een belondje. Als eerste kreeg ik Ivo Meeuwissen aan de telefoon die achter z'n pc zat. Hij meldde de waarneming direct op Dutch Birding en Vogelinfolimborg. Stijf van de adrenaline wachtte ik de komst van de collega-vogelaars af. De eersten arriveerden binnen het uur en de Steppekievit zat nog steeds rustig op de plas. Meestal zat de vogel te slapen. Maar naarmate de middag vorderde, werd hij actiever en begon wat heen en weer te lopen. Af en toe werd fel op de aanwezige Kieviten gereageerd. Hierdoor liet de vogel zich beter zien en konden nog meer kenmerken worden genoteerd. Hij werd tot in het donker op de plas gezien.

Het vervolg

De volgende dag en ook de dagen erna was de Steppekievit nog steeds aanwezig tussen de groep Kieviten op de meest noordelijke plas. Af en toe vloog hij met de Kieviten naar een naastgelegen akker, maar keerde altijd terug. Gaandeweg werd hij mobieler en begon een groter gebied te bestrijken. Zo vloog hij op 13 oktober met een groep Kieviten op in zuidelijke richting. De dagen daarna werd de vogel, ondanks zoeken, niet meer in het gebied waargenomen en men ging ervan uit dat hij definitief was verdwenen. Op 30 oktober echter trof Patrick Lemmens een Steppekievit, ongetwijfeld dezelfde vogel, aan op het Wolfsplateau op de Meinweg ten oosten van Herkenbosch. Dit ligt hemelsbreed 9 km ten zuidoosten van het Meerlebroek. Ik besloot om ook hier te gaan kijken. Helaas kon ik de vogel niet vinden. Op de terugweg ontving ik het bericht dat de Steppekievit weer was gezien op de grote noordelijke plas van het Meerlebroek. Het was inmiddels ver in de middag en de indruk ontstond dat hij er zou gaan slapen. De volgende dag zag Patrick de kievit weer op het Wolfsplateau. Was dit nu het foerageergebied overdag en werd op de plas in het Meerlebroek alleen nog geslapen? Deze theorie ging echter niet op. De vogel zat de volgende dagen uitsluitend in het Meerlebroek. De laatste waarneming is van 3 november, op een akker ten westen van het Meerlebroek in gezelschap van een groep Kieviten. De Steppekievit is in totaal 44 dagen aanwezig geweest, met een tussenpoos van 16 dagen waarop hij niet is gezien.

Beschrijving

De vogel werd herkend aan z'n opvallend brede lichte wenkbrauwstreep in combinatie met een donkere, tot op het achterhoofd doorlopende, oogstreep en

Steppekievit, Meerlebroek Beesel, 1 november 2011 (N. Hulsbosch)

Steppekievit, Meerlebroek Beesel, 1 november 2011
(N. Hulsbosch)

een bruine pet. Een Morinelplevier heeft ook een lichte brede wenkbrauwstreep, maar verschilt van een Steppekievit door een kleiner formaat en een andere tekening van de onderdelen (van Duivendijk, 2002; Svensson *et al.*, 2005).

De vogel was iets kleiner dan de aanwezige Kieviten, maar had langere vuilgroene poten. De borst was lichtbruin tot beige en kwam wat 'gemêleerd' over. Er was geen scherpe begrenzing met de witte buik. De mantel was overwegend lichtbruin tot beige en vertoonde een schubpatroon, het sterkst op de schouders. De vogel is ook in vlucht gezien, waarbij het kenmerkende vleugelpatroon duidelijk zichtbaar was. De handpennen waren vrijwel zwart. Op de armvleugel was een lichtbruine tot beige driehoek zichtbaar waarvan de punt naar achteren liep en samenkwam met de eveneens lichtbruine tot beige rug. Op de achterzijde van de armvleugel zat een witte driehoek in omgekeerde richting (vergelijkbaar met Vorkstaartmeeuw). De staart was wit met een vrijwel zwarte, vrij brede eindband. De geschubde tekening van de bovendelen, de relatief lichte pet en de nog niet zwarte oogstreep duiden op een eerstejaars vogel.

Status en voorkomen

De Steppekievit is een zeldzame broedvogel van de uitgestrekte steppes van Kazachstan en het zuiden van centraal China. De belangrijkste broedgebieden liggen tussen de rivieren de Wolga en de Oeral. Het aantal broedparen wordt geschat op ca 5000 (del Hoyo *et al.*, 1996; Hagemeyer & Blair, 1997). De soort overwintert in Oost-Afrika en Zuidwest-Azië. De Steppekievit is de laatste decennia mondiaal aanzienlijk afgenomen, vermoedelijk door verlies

aan habitat door het omvormen van de steppen in landbouwgrond. Uit recent veldonderzoek blijkt dat de populatie wellicht toch wat groter is dan aanvankelijk gedacht. Gericht steekproefonderzoek in de broedgebieden in Kazachstan laat een wat positiever beeld zien en ook de overwinteringsgebieden in het Midden-Oosten blijken van groter belang dan aanvankelijk gedacht (birdlife.org). Gerichte expedities leidden tot het lokaliseren van een belangrijke overwinteringsplaats.

In Limburg is de Steppekievit een dwaalgast. Er zijn slechts twee eerdere door CDNA aanvaarde gevallen bekend. Van 11 tot 13 mei 1974 was een adult mannetje aanwezig bij de Groote Peel en op 17 en 18 april 1996 zat een adulte vogel bij Asselt en de Bouxweerd bij Roermond (Hustings *et al.*, 2006). De vogel van het Meerlebroek is inmiddels aanvaard door de CDNA en is daarmee het derde geval in Limburg en het eerste in het najaar.

Ook in de rest van Nederland is de soort erg zeldzaam. Vanaf 2000 zijn slechts de volgende exemplaren gezien: 2000 (2), 2001 (1), 2004 (1), 2006 (1), 2007 (2) en in 2011 (5). Het aantal aanvaarde Steppekieviten komt hiermee op 50 (Ovaa *et al.*, 2007; Waarneming.nl). Het aantal waarnemingen in het voorjaar en najaar is in evenwicht. In het najaar betrof het slechts drie maal een onvolwassen vogel. Een vogel uit augustus 2011 gezien bij Lelystad staat nog open voor beoordeling; vermoedelijk ook een onvolwassen vogel.

Dankwoord

Een woord van dank gaat uit naar Jan Erik Kikkert voor een kritische blik op een eerdere versie van de tekst.

Literatuur

- van Duivendijk N., 2002. Dutch Birding kenmerkengids: voor vogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Dutch Birding Vogelgids 14. Dutch Birding Association, Amsterdam.
- Hagemeyer E.J.M. & M.J. Blair, 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T&A D Poyser, London.
- del Hoyo J., A. Elliott & J. Sargatal, 1996. Handbook of the birds of the World. Vol.3. Hoatzin yo Auks, Lynx Edicions, Barcelona.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Ovaa A., J. van der Laan, M. Berlijn & CDN. 2007. Rare birds in the Netherlands in 2007. Dutch Birding 30: 369-389.
- Svensson L., P.J. Grant, K. Mullarney & D. Zetterström, 2005. ANWB Vogelgids van Europa, vierde druk. Tirion Uitgevers BV, Baarn.

Albert Kleibeuker, Steegstraat 109, 6041 EA Roermond;
akleibeuker@hotmail.com

Waterspreeuwen langs de Geul bij Ingendael (Valkenburg aan de Geul), in de winter van 2011/2012

Cléry Houten

Velen hebben in de winter van 2011/2012 een of soms twee Waterspreeuwen *Cinclus cinclus* langs de Geul bij Ingendael, Valkenburg aan de Geul, kunnen zien. Deze bijdrage beschrijft deze waarnemingen en gaat in op het actueel voorkomen van deze soort in Limburg.

De eerste melding kwam van Jan Vaessen op 4 december 2011: een Waterspreeuw langs de Geul bij Ingendael. De vogel werd gezien op de plaats waar de Geul een bijna haakse bocht maakt naar het noorden, richting Chateau Sint Gerlach. Later bleek deze plaats favoriet, evenals een eilandje in de Geul een honderdtal meters stroomopwaarts, nog voor de Lange Bergweg. De Waterspreeuw was soms moeilijk te vinden; het Geul-traject waarlangs hij verbleef had een lengte van circa 1,5 km, vanaf de Plenkertstraat (Valkenburg) tot benedenstrooms van Franciscusoord (Sint Gerlach).

Op 16 december 2011 werd door Sonja Weustenraad voor het eerst melding gemaakt van twee exemplaren. Tussen 16-22 december werden 14 waarnemingen van een duo genoteerd op Waarneming.nl. Enkele fotografen lukte het om beide vogels vast te leggen.

In totaal werden door waarnemers uit het hele land 122 maal een of twee Waterspreeuwen ingevoerd. De laatste uit deze reeks, 23 februari 2012, staat op naam van Ton Jeuken.

De vogels waren meestal aan het foerageren in het riviertje. Van een vast punt op de oever, soms van een eilandje of een aangespoelde boomstronk, doken ze regelmatig het water in. Bij hevige regenval verandert de Geul in een woeste, kolkende stroom met erg troebel water. Dan werd voedsel gezocht op de oever. Bladeren, takjes en stenen werden omgedraaid, net zoals een Merel dit doet, om allerlei dierlijk voedsel te vinden. De Waterspreeuwen waren oplettend maar niet schuw. Meerdere keren stond bij een waarneming vermeld dat een vogel mooi dichtbij was gezien op minder dan 10 m afstand.

Actueel voorkomen in Limburg

In Nederland kunnen we twee ondersoorten onderscheiden. Boven de Grote Rivieren komt voorzover bekend uitsluitend de Zwartbuikwaterspreeuw *Cinclus c. cinclus* voor en ten zuiden hiervan de Roodbuikwaterspreeuw *Cinclus c. aquaticus*. Meldingen van Zwartbuikwaterspreeuwen in Nederland stammen vaak uit dezelfde gebieden. Al vele decennia verschijnen deze vogels met enige regelmaat op Texel, in de stadsparken van Arnhem en omstreken, de Veluwe sprengen en de kanalen in de Amsterdamse Waterleidingduinen (Roos, 1982, Hustings & van Winden, 1996).

Roodbuikwaterspreeuw,
Berg en Terblijt,
18 december 2011
(J. Keppens)

Tabel 1. Waarnemingen van Waterspreeuwen in Limburg van 1 januari 2006 tot 1 mei 2012 zoals ingevoerd in Waarneming.nl.

1.	2006	Geldernsch-Nierskanaal, Landgoed De Hamert (2 januari - 4 maart 2006)
2.	2006	Geul, Terziet (2 januari 2006)
3.	2006	Geul, Wijlre (31 januari 2006)
4.	2007	Worm, Haanrade (15 april 2007)
5.	2007	Geul, Zuid van Epen (24 juni 2007)
6.	2007	Geul, Valkenburg - Kasteel Schaloen (4 juli 2007)
7.	2007	Geul, Etenaken (5 september 2007)
8.	2007	Geul, Valkenburg - Ingendaal (20 - 24 september 2007)
9.	2007	Gulp, Gulpen (4 november 2007 – 24 februari 2008, soms een duo)
10.	2008	Geul, Valkenburg (24 mei 2008)
11.	2008	Geul, Schin op Geul (1 augustus 2008)
12.	2008	Geul, Valkenburg - Ingendaal (7 november 2008)
13.	2008	Gulp, Pesaken (22 december 2008)
14.	2008	Geul, Meerssen (30 december 2008)
15.	2009	Geul, Zuid van Epen (8 mei 2009)
16.	2010	Geleenbeek, Schinnen - Kasteel Terborg e.o. (16 april 2010)
17.	2010	Eyserbeek, Gulpen (19 – 22 november 2010)
18.	2011	Geul Zuid van Epen (28 mei 2011)
19.	2011	Geul, Schin op Geul - Keutenberg (4 juni 2011)
20.	2011	Geul, Geulhem - Ingendaal (4 december 2011 – 24 februari 2012, soms een duo)
21.	2012	Geul, Zuid van Epen (8 april 2012)

In Limburg betreffen de waarnemingen zonder uitzondering Roodbuikwaterspreeuwen. Dit ligt voor de hand omdat de broedgebieden van deze ondersoort vrij dichtbij liggen; net over de grens in de Belgische Ardennen (890 paren; Jacob *et al.*, 2010) en de Duitse Eifel. Via snelstromende riviertjes zoals de Geul en de Gulp zakken de vogels naar Zuid-Limburg af. De soort broedt onder meer ook langs de Geul in de omgeving van Plombières, België. Bijna ieder jaar worden er in onze provincie een of meerdere Waterspreeuwen opgemerkt. Voor waarnemingen tot 2006 wordt verwezen naar de Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006).

Tabel 1 toont de Limburgse waarnemingen zoals deze van 1 januari 2006 tot 1 mei 2012 zijn ingevoerd in Waarneming.nl. Veruit de meeste vogels, 15 van de 21, zijn langs de Geul gezien. Daarnaast leverde de Gulp een tweetal meldingen op en de Worm, Eyserbeek en Geleenbeek elk een. Buiten Zuid-Limburg is de soort sinds 2006 slechts eenmaal waargenomen langs het Gelderns-Nierskanaal bij De Hamert, gemeente Bergen. Het ging vrijwel steeds om solitaire vogels. In de periode 2006-2012 is slechts tweemaal

een duo ontdekt (tabel 1, nummers 9 en 20). Als broedvogel is de Waterspreeuw een zeldzaamheid. Sinds 1910 zijn slechts acht Limburgse broedgevallen bekend; het laatste stamt uit 1994 langs de Terzietbeek bij Epen (Schepers, 1994; Hustings *et al.*, 2006).

Dankwoord

Een woord van dank gaat uit naar Jan Joost Bakhuizen die het concept van opbouwend commentaar heeft voorzien.

Literatuur

- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F. & E. van Winden, 1996. De Waterspreeuw als Nederlandse (onder)watervogel. SOVON-Nieuws 9(4): 14-15.
- Jacob, J.-P., C. Dehern, A. Burnel, J.-L. Dambiermont, M. Fasol, T. Kinet, D. van der Elst & J.-Y. Paquet, 2010. Atlas des oiseaux nicheurs de Wallonie 2001-2007. Série Faune – Flore – Habitats no 5. Aves et Région wallonne, Gembloux.
- Roos P.A., 1982. Voorkomen van de Waterspreeuw *Cinclus cinclus* in Nederland. Limosa 55: 3-8.
- Schepers F., 1994. Waterspreeuw geprolongerd. Limburgse Vogels 5: 63-64.

Cléry Houten, Sleutelweg 11, 6268 NM Bemelen

Een Vaal Stormvogeltje boven de Oolderplas op 4 januari 2012

Willem Vergoossen

Na een lange grindgatentocht op zoek naar winterse zwemvliezen van allerlei pluimage besloot ik woensdag 4 januari 2012 af te sluiten met een kort bezoek aan de Oolderplas te Ool-Herten. Vanaf midden november 2011 kwamen hier in de namiddag regelmatig tot vijf Roodkeelduikers samen om midden op de plas te overnachten. Voor Limburgse vogelaars uiteraard een buitenkansje. Het was op dat moment, rond 15.30 uur, zwaar bewolkt en er stond, evenals op de voorgaande dagen, een stevige bries. Het weerstation Montfort noteerde vanaf nieuwjaarsdag 2012 dagelijks zuidwestenwind met een kracht van 3-5 Bft, waarbij op 4 januari windstoten tot 7 Bft optraden (meteoerostreek.nl). Op het grindgat was daarom een behoorlijke golfslag, waardoor het zoeken naar de Roodkeelduikers nogal bemoeilijkt werd. Tijdens dit speuren vloog ineens gedurende een fractie van een seconde een donker, bijna zwart, smalvleugelig beest door mijn telescoopbeeld. Het formaat was vanwege

de afstand moeilijk in te schatten. Was het een jager, vleermuis of zwaluw? Gelukkig vond ik de vogel al snel terug in de zuidoosthoek van het grindgat en toen was de determinatie snel bekeken: Vaal Stormvogeltje *Oceanodroma leucorhoa*. Begin oktober 2011 zagen we er op één dag zeven bij Westkapelle en dat beeld stond nog stevig op mijn netvlies gebrand.

Het Vaal Stormvogeltje liet zich gedurende anderhalve minuut bewonderen. Af en toe op korte afstand, in een vrij snelle, rechtlijnige, soms iets kantelende vlucht, laag boven het water vliegend. Op afstand leek de bovenkant bijna eenkleurig zwart, maar dichterbij was te zien dat de handpennen iets donkerder gekleurd waren dan de dekveren, met daartussen een opvallende lichte diagonale armbaan. De witte stuit was prominent aanwezig. In het bochtenwerk was de lichtgevorkte staart een paar keer mooi te zien. Daarbij viel ook op dat de poten met zekerheid niet voorbij de staart uitstaken. De kenmerken werden genoteerd. Pogingen om de vogel te digiscopen, tegelijkertijd van de waarneming te genieten, en ook nog eens collega-vogelaars telefonisch te alarmeren, zorgden in de zenuwen even voor een mentale overbelasting. Toen ik weer opkeek van mijn beeldscherm bleek het Vaal Stormvogeltje spoorloos te zijn. Was het tussentijds over de dijk naar de Maas gevlogen of ergens op het woelige grindgat neergestreken en nu onvindbaar in de golfdalen? Met een tiental Limbo-birders, waarvan enkele interessante snelheidsrecords gevestigd moeten hebben, is nog tot het donker gezocht. Helaas zonder resultaat.

Het Vaal Stormvogeltje is langs de Nederlandse kust, vooral in september-november, een doortrekker in klein aantal. In normale jaren zijn januariwaarnemingen schaars (Bijlsma *et al.*, 2001), maar eind december 2011/begin januari 2012 was er blijkbaar iets aan de hand. Langs de kust stond al dagenlang een (west) zuidwestenwind met een kracht van 4-6 Bft (knmi.nl) en op diverse trektelposten kreeg de bemanning Vaal Stormvogeltjes in het vizier. Op 30 december drie in Westkapelle en een op de Brouwersdam; van 2 tot en met 8 januari vloog telkens een exemplaar langs tien verschillende kusttrektelposten (Trekellen.nl en Waarneming.nl). De laatste tien jaar zijn slechts acht eerdere waarnemingen bekend uit januari, waarvan zes in 2007 (Waarneming.nl).

In het binnenland behoort een waarneming van het Vaal Stormvogeltje onverminderd tot de rariteiten. Bij zware storm treden echter soms verdriften op en

dan kan de soort tot diep in Midden-Europa terecht komen. Bijlsma *et al.* (2001) geven aan dat het Vaal Stormvogeltje om deze reden in vrijwel geen enkele Nederlandse streekavifauna ontbreekt. Tijdens de grootste recente influx in Europa (1952) doken volgens de Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006) ook drie gevallen op:

- 7 november 1952 Maastricht, levend bemachtigd (Hens, 1965).
- 7 november 1952 Stein, gevangen, 10 november geringd vrijgelaten (Hens, 1965).
- 'november' 1952 Limbricht, vondst (Hens, 1965), collectie Natuurhistorisch Museum te Maastricht (Hustings *et al.*, 2010).

Hustings *et al.* (2006) vermelden verder nog een vondst in het najaar, ergens aan het begin van de 20e eeuw te Maastricht. Hens (1965) schreef hierover letterlijk: "Wijlen F. Sonnevillie, praeparator te Maastricht deelde mij destijds mede (vóór 1925) dat hij in de loop van 30 à 40 jaren slechts twee malen deze soort uit Limburg had ontvangen. De beschrijving welke hij van de vogels gaf, laten aan de juiste soortbepaling geen twijfel over. De laatste vogel ontving hij in het begin van deze eeuw. Het exemplaar was in het najaar te Maastricht dood gevonden. Omtrent het andere kon hij mij geen juiste inlichtingen meer geven."

Op 18 oktober 2006 vloog een Vaal Stormvogeltje over de trektelpost Loozerheide-Weert. Neijts (2007) meldde hierover: "De waarnemers wisten letterlijk niet wat hen overkwam, zodat de gemaakte foto's de determinatie achteraf mogelijk maakten. Dit geval was des te merkwaardiger omdat er geen sprake was van zware storm in de dagen voorafgaand aan de waarneming."

Literatuur

- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Avifauna van Nederland. Deel 2. Algemene en schaarse vogels van Nederland. GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Hens P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg (tweede, herziene druk). Publicaties Natuurhistorisch Genootschap Limburg, Reeks XV, Maastricht.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ovaa & N. Reneerkens, 2010. Avifauna van Limburg, update 2010. limburgsevogels.nl.
- Neijts F., 2007. Zeldzame vogels in de Kempen 2006. Commissie Vogels in de Kempen (VINK), rapport no.2. vogelsindekempen.nl

Willem Vergoossen, Hattem 89, 6041 SG Roermond

Zeearendspektakel boven de Maasplassen in februari 2012

Joris Verhees

Dagelijks zit ik in de bus van Ell naar Roermond, van huis naar school en van school naar huis. Altijd kijk ik uit het raam naar vogels die iedere dag op hun zelfde stekkie zitten, zoals dat Torenvalkje of die ene Blauwe Reiger, die altijd aan het water doodstil staat te vissen. Soms zie ik écht leuke dingen; met wat geluk een Rode Wouw of een groepje overvliegende Kraanvogels. Op 2 februari 2012 nam ik na een halve schooldag om kwart voor twee de bus naar huis. Vanuit Roermond passeerden we de Maasbrug. Daar heb je een beetje overzicht over de omliggende Maasplassen. Een roofvogel viel me op, vliegend van oost naar west boven de Noorderplas. Toen de bus dichtbij reed, zag ik dat deze rover groter, véél groter was dan een 'normale' Buizerd, die ik daar vaker zie. Deze vogel was bruin en had opvallende brede vleugels, zelfs de vingers waren te zien. Ik zag een krachtige vleugelslag en een wigvormige staart waaraan ik geen wit kon ontdekken. Een achtervolgende Zwarte Kraai leek in vergelijking met de rover wel heel erg klein. Dit was voor mij doorslaggevend dat het daadwerkelijk om een onvolwassen Zeearend *Haliaeetus albicilla* ging!

Maasplassen

Omdat dit alles natuurlijk erg snel ging, meldde ik de vogel op Waarneming.nl in de hoop dat deze teruggevonden zou worden. Twee dagen later was het raak boven de Asseltse Plassen in Roermond. In de daaropvolgende weken werd regelmatig een Zeearend gezien bij de Maasplassen, op 18 februari zelfs twee tegelijk! De meeste meldingen kwamen uit de omgeving van de Oolderplas en de Asseltse Plassen. Op 19 februari werd de vogel maar liefst 23 keer gemeld. De eerste waarneming die dag was om 9.10 uur bij Koningssteen, Thorn. Daarna werd hij vele malen opgemerkt tijdens zijn 'afscheidsrondje' voor het grote publiek. Startend vanuit Koningssteen, langs Isabellengreend, Oolderplas en weer terug richting Koningssteen, werd hij daar om 11.30 uur voor het laatst gezien. Op 25 februari volgde nog een toegift voor een waarnemer bij Beegden; voorlopig de laatste waarneming uit het Maasplassengebied. Ondanks de soms prachtige foto's die gemaakt zijn, is het moeilijk uitsluitend te geven of het steeds om dezelfde vogel(s) ging. Er is vaak van grote afstand gefotografeerd. Afstand en licht bepalen mede de

waarneembaarheid van kleeddetails. Ook de houding van de staart kan bepalend zijn in het waarnemen van een donkere of lichte kleur (Svenson *et al.*, 1999). Voor zover waarnemers een uitspraak durfden te doen over de leeftijd van de vogel(s), kwam men uit op eerste winterkleed.

Elders in Limburg

Behalve in het Maasplassengebied zijn er in dezelfde periode ook op enkele andere plaatsen in Limburg Zeearenden gezien. Op 11 februari vloog er een boven Meers om 11.00 uur. In de Maasplassen werd diezelfde dag een exemplaar gezien, maar pas na 14.00 uur. Mogelijk ging het om dezelfde vogel.

Op 18 februari werd om 9.00 uur in de Romeinenweerd ten zuiden van Hout-Blerick en om 9.15 uur in Arcen een Zeearend gezien met missende slagpen (nen) in de rechtervleugel. Het moet vrijwel zeker dezelfde vogel zijn geweest, die in een kwartier een afstand van circa 14 km overbrugde. Deze goed herkenbare vogel werd niet gemeld in de Maasplassen. Op 19 februari werd om 11.40 uur een vogel opgemerkt in Wieler, in het beekdal van de Swalm. Later in de middag, om 14.20 uur kwam de laatste melding die dag (althans met tijdsnotering) vanuit Arcen. Aangezien de laatste waarneming bij Koningssteen op die dag om 11.30 uur was (zie hierboven), is het de vraag of dit hetzelfde exemplaar zou kunnen zijn geweest dat noordelijk wegtrok. De afstand tussen Koningssteen en Wieler bedraagt 16 km. Deze afstand in tien minuten afleggen, is ook voor een Zeearend te snel. Het is dus ofwel een ander exemplaar, ofwel is de tijdsnotatie niet zorgvuldig geweest. Op dezelfde dag, helaas zonder tijdsaanduiding, werd een Zeearend vliegend boven Tegelen genoteerd; de enige vermelding van een volwassen vogel. Een waarneming van een onvolwassen Zeearend te Milsbeek op 3 april (vogel probeerde een Kuifeend te slaan), betreft eveneens vrijwel zeker een ander exemplaar dan dat van de Maasplassen. Overigens verbleef er net buiten Limburg van 31 januari tot en met 11 februari een onvolwassen Zeearend in de Ooijpolder en wijde omgeving bij Nijmegen.

Het blijkt toch weer eens hoe belangrijk het is om goed aan te geven welke details er over het verenkleed zijn te vertellen, welke leeftijd, op welk tijdstip, waar precies en in welke richting vliegend vogels worden gezien. Ook het aangeven van eventuele ringen is belangrijk. Met deze documentatie zou het makkelijker zijn geweest om te bepalen hoeveel vogels in het gebied aanwezig waren.

Zeearend, Roermond,
7 februari 2012 (R. Schols)

Tot en met 2009 waren er 33 waarnemingen van de Zeearend uit Limburg bekend (Hustings *et al.*, 2006, 2010). Daar komen tot mijn eigen waarneming de volgende bij:

34. 18 december 2010 Blitterswijck - Uiterwaarden, leeftijd onbekend, ter plaatse.

35. 12 maart 2011 Loozerheide - Weert, onvolwassen, overvliegend NO.

36. 14 oktober 2011 Beesel - Meerlebroek, leeftijd onbekend, overvliegend ZO.

37. 2 februari 2012 Noorderplas – Roermond, onvolwassen, overvliegend W.

Aan het doornummeren van de waarnemingen tot 25 februari 2012 waag ik me maar niet, gezien het bovenstaande.

Voorkomen in Nederland

In Nederland waargenomen Zeearenden zijn afkomstig uit Noord-Europa, Duitsland en in toenemende mate ons eigen land (Bijlsma *et al.*, 2001).

Hustings *et al.* (2006) veronderstellen dat de toename in Limburg vanaf eind jaren tachtig een gevolg is van de toegenomen broedpopulaties in deze landen en aan het ontstaan van een 'overwinteringstraditie' in het Lac du Der Chantecoq (Noord-Frankrijk). Vogels die op weg daarheen of terug de Maas volgen, kunnen in Limburg terecht komen.

Adulte Zeearenden zijn in vrijwel hun hele Europese broedgebied standvogel. Onvolwassen Zeearenden vertonen zwerf- en trekgedrag. Dat is de reden dat in Nederland, ook in het verleden, vooral jonge vogels

worden waargenomen. Deze zijn donkerder dan volwassen vogels en hebben een donkere snavel.

Zeearend als Nederlandse broedvogel

Na een vermoedelijke afwezigheid van meerdere eeuwen werd het eerste broedgeval van Zeearend in Nederland in 2006 in de Oostvaardersplassen vastgesteld (De Roder & Bijlsma, 2006). Het paar heeft zich hier blijvend gevestigd; elk volgend jaar tot en met 2012 werd er succesvol gebroed.

In 2010 hebben daarnaast in het Zwarte Meer (Flevoland/Overijssel) en in het Lauwersmeergebied (Friesland/Groningen) zeearendparen een broedpoging gedaan. Beide pogingen mislukten echter. In 2011 bracht het paar in het Lauwersmeergebied één mannelijk jong groot, terwijl de vogels in het Zwarte Meer (verkassend naar Roggebotzand in Flevoland) wederom zonder succes bleven.

Eind 2011 bouwde ook in de Biesbosch een paartje Zeearenden een nest. In 2012 brachten vier paren in Nederland jongen groot: in de Oostvaardersplassen, het Lauwersmeer, de Biesbosch en Roggebotzand.

De Nederlandse broedpopulatie groeit dus langzaam. In Duitsland nestelden in 2010 naar schatting 700 paren, met de meest westelijke in de aan Nederland grenzende deelstaat Niedersachsen (27 paren) (Mebis, 2012). Door uitzwervende Nederlandse vogels, noordelijke doortrekkers en Duitse Zeearenden die hier een (winter)bezoekje komen brengen, zal de soort in Limburg steeds meer gezien worden. En mogelijk wordt het in de toekomst wel een broedvogel in

Limburg. De Maasvallei lijkt uitstekend biotoop te hebben. Er is voldoende voedselaanbod in de grote open plassen om te jagen op vis en watervogels. Maar of er genoeg rust is om succesvol te broeden?

Literatuur

- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland, 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ovaa & N. Reneerkens, 2010. Avifauna van Limburg, update 2010. limburgsevogels.nl.
- Mebs T., 2012. Greifvögel Europas; Alle Arten Europas, Biologie und Bestände. Kosmos, Stuttgart.
- De Roder F. & R.G. Bijlsma, 2006. Eerste broedgeval van de Zeearend *Haliaeetus albicilla* in Nederland. De Takkeling 14 (3): 209-231.
- Svenson L., K. Mullarney & D. Zetterström, 1999. ANWB Vogelgids van Europa. De Fontein/Tirion Uitgevers BV, Baarn.

Joris Verhees, Breederkamp 19, 6011 SR Ell;
jorisxxx@hotmail.com

De eerste Ringsnavelmeeuw in Limburg

Jeroen Nagtegaal

Op 23 februari 2012 kon weer een nieuwe soort toegevoegd worden aan de Limburgse avifauna. Bij de Bunkerhaven van Maasbracht werd door de auteur een Ringsnavelmeeuw *Larus delawarensis* ontdekt tijdens het voeren van meeuwen. In Limburg zijn ruim 30 plekken waar meeuwen worden gevoerd met kaas en brood, met als doel het aflezen van pootringen. De Bunkerhaven is goed voor de 'grote jongens' als Zilvermeeuw, Geelpootmeeuw en Pontische Meeuw vanwege de ruimte. In dit artikel wordt ingegaan op de ontdekking en vervolgwaarnemingen van deze Ringsnavelmeeuw.

De ontdekking

Op 23 februari 2012 besloot ik weer een afleesronde door Limburg te maken. Rond 14.00 uur werden bij de Bunkerhaven kaas en halve broden neergelegd om meeuwen te lokken. Tussen wat bekende vogels met ringen uit o.a. Zweden, Tsjechië en België verscheen tegen 15.00 uur een 'stormmeeuw' met rode kleurring. Mogelijk een bekende vogel was mijn eerste gedachte. Een jaar eerder zat hier namelijk een Stormmeeuw met rode kleurring uit Denemarken. Omdat buitenlandse kleurringen bij Stormmeeuwen toch wel bijzonder

zijn, werd deze vogel met aandacht bekeken.

Al snel werd me duidelijk dat ik te maken had met een Poolse vogel; de kleurcode begon met een P; bovendien was de metalen ring deels af te lezen. Daarnaast vielen kenmerken op die duiden op een Ringsnavelmeeuw zoals de snavelband, lichtere mantel en lichte iris. Een normaal in Noord-Amerika voorkomende Ringsnavelmeeuw met Poolse ring zou te onwettelijk zijn. Ik dacht dan ook aan een (ver) oostelijke Stormmeeuw die op doortrek was gevangen in Polen. Bekend is dat oostelijke Stormmeeuwen (*Larus canus heinei*) deze kenmerken ook kunnen hebben. De eerste poging tot fotograferen mislukte. De twijfel in de richting van een Ringsnavelmeeuw bleef toch erg sterk. Een snel telefoontje naar Roland-Jan Buijs, bekend met de website cr-birding.org door zijn ring- en afleeswerk aan meeuwen, maakte duidelijk dat er in Polen inderdaad één Ringsnavelmeeuw was gekleurd met rood PAA3.

Nadat ik de eerste Limburgse vogelaars had geïnformeerd, bleef de vogel eerst rustig rondpikken. Daarna vloog hij op naar de vuiloverslag aan de andere kant van de haven. Een normaal gedrag voor de meeuwen op deze voerplek. Zodra er weer gevoerd wordt keren ze terug. Dit deed me besluiten om te wachten met voeren totdat de eerste mensen ter plekke waren. Dit om te voorkomen dat de vogel verzadigd zou vertrekken. Helaas bleek hij toch al genoeg gegeten te hebben en hij kwam de rest van de avond niet meer terug.

Ringsnavelmeeuw kort na de ontdekking, Maasbracht, 23 februari 2012 (J. Nagtegaal)

Ringsnavelmeeuw,
Roosteren,
11 maart 2012
(R. van der Meer)

De vervolgaanmeldingen

Alvorens de dag erna rond drieën 's middags weer bij de Bunkerhaven in Maasbracht te voeren, ging ik eerst langs nabijgelegen voerplekken. Dit leverde enkele ringen op van Kok- en Stormmeeuw uit Nederland, België, Polen, Litouwen, Finland en ter plekke op de Bunkerhaven nog uit Zweden, Tsjechië en Estland. Het voeren in Maasbracht bleef helaas zonder Ringsnavelmeeuw, maar de vele aanwezige Pontische Meeuwen bleken zeer leerzaam voor menige hoopvolle vogelaar.

Pas op 27 februari in de namiddag lukte het Geert Beckers om de Ringsnavelmeeuw terug te vinden; slapend aan de overkant van de Maas bij Houbenhof, (B). De dag ervoor had hij de vogel vermoedelijk al gezien, maar kon toen niet tot een sluitende determinatie komen. De meeuw bevond zich op een redelijke afstand, slapend tussen Stormmeeuwen en was moeilijk te herkennen. Hij werd op meerdere avonden tot en met 1 maart gezien op deze slaapplekplaats. Op 5 maart kwam er een meer bevredigende waarneming van Emiel Opdenacker. Hij vond de vogel op een klein grasveldje aan de rand van Ophoven (B) en kon hem op enkele tientallen meters afstand bekijken. Voor het eerst sinds de ontdekking was de vogel op 7 maart weer in Nederland. Max Berlijn vond hem aan de Nederlandse kant van de Maas ten westen van Roosteren op de bij vogelaars bekende 'Texacoplas'. De vogel vloog kort daarna de grens weer over. Hij zat tussen Stormmeeuwen op de weilanden aan de Belgische kant van de Maas ten

zuiden van Maaseik. Naast foerageren gooide hij ook veelvuldig luid roepend zijn kop in de nek (longcall). De Nederlandse plek deed hij ook aan op 11 maart waar hij door verschillende (veelal niet-Limburgse) twitchers werd gezien. August van Rijn had op 12 maart de laatste waarneming, zowel aan de Nederlandse als de Belgische kant van de Maas.

De ringgegevens van Rood PAA3

Deze Ringsnavelmeeuw werd op 21 januari 2005 ontdekt en op de 23e geringd in Noordwest-Polen in de buurt van de grens met Duitsland op een vuilstortplaats in Szczecin Klucz. Van 21 tot en met 23 december 2006 duikt hij 390 km verder naar het noordoosten op in Polen bij Olsztyn, Kortowskie Lake. Daar wordt hij van 30 november tot en met 9 december 2007 en op 16 november 2011 opnieuw gezien (mededeling Lukasz Lawicki, clanga.com). Wanneer Noordoost-Polen een vaste plek lijkt op het einde van het jaar, waarom zou Limburg dit niet aan het begin van het jaar kunnen zijn? Volgende winter wordt het extra opletten. Of deze vogel zich weer vertoont zal de tijd moeten uitwijzen. Wel is duidelijk dat ringen en ringaflezingen ervoor gezorgd hebben dat een nieuwe soort kon worden bijgeschreven in de Limburgse avifauna.

Ringsnavelmeeuwen in Nederland en Europa
Buiten deze vogel zijn er acht gevallen door de CDNA aanvaard in Nederland. Twee van deze vogels, uit Goes en Tiel, waren door hun zeer lange

verblijf in Nederland goed bekend en veel bezocht (dutchavifauna.nl). De andere exemplaren waren een tot zeven dagen aanwezig. Een uitzondering was nog een vogel in Groningen. Dit betrof een 2e kalenderjaar Ringsnavelmeeuw, aanwezig van 28 februari tot en met 25 mei 2004.

Elders in Europa zijn ook verschillende Ringsnavelmeeuwen geringd. Onder andere in Denemarken en Noorwegen. Een van de vogels die geringd is in Bergen (N) is het vermelden waard. Deze vogel is teruggemeld vanuit een broedkolonie in Newfoundland, Canada. Mogelijk trekt een deel van de Ringsnavelmeeuwen jaarlijks naar een vaste Europese overwinteringsplek (urbanringing.blogspot.nl/2011/12/oldtimer-from-nearctic-and-herring-gull.html).

Dankwoord

Max Berlijn gaf waardevolle aanvullingen en commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

*Jeroen Nagtegaal, Schuttersdreef 61,
6093 JD Heythuysen; jhc.nagtegaal@gmail.com*

Opmerkelijke trek van Rode Wouwen in het voorjaar van 2012

Rob van der Laak

Op 6 maart 2012 stond ik om 17.10 uur met mijn vrouw Wilma voor ons huis in Heerlen naar een groep van 31 overtrekkende Kraanvogels te kijken. Even later volgden 90 Kraanvogels die langdurig boven ons hoofd bleven cirkelen om hoogte te winnen. Terwijl ik deze groep bekeek vielen mij, boven de Kraanvogels, twee rondcirkelende vogels op die een afwijkend silhouet hadden. Bij nadere beschouwing bleken het Rode Wouwen *Milvus milvus*. Gaandeweg ontdekte ik er steeds meer. We telden uiteindelijk recht boven onze hoofden 16 wouwen die duidelijk gebruik maakten van dezelfde thermiek als de Kraanvogels. Toen de vogels hoog genoeg zaten, vertrokken ze in een lange linie richting noordoost. Binnen een mum van tijd waren ze uit het zicht. Ook de dag erna zag ik in Heerlen weer twee enkele Rode Wouwen en later op de dag nog een groep van drie. Al eerder, op 1 maart, ontdekte ik mijn eerste trekker van het voorjaar, in Schinveld. Voor mij waren dit de meeste Rode Wouwen ooit in één trekseizoen.

De waarnemingen van 2012

Limburg

Emiel Opdenacker meldde op dezelfde 6e maart en zelfs op hetzelfde tijdstip een groep van 12 vogels nabij Roosteren. De beide groepen waren ook meteen de enige opvallende waarnemingen van die dag.

De dag erna werden diverse grotere groepen opgetekend, variërend van 6 tot 15 vogels. Bij nadere beschouwing bleken dit dagtotalen te zijn. Zo werden bij Maastricht verschillende groepen van 9 tot 14 vogels gemeld. Gelukkig hadden de waarnemers de tijden vermeld, zo werd duidelijk dat het dagtotalen waren. Door het noteren van de tijden kon worden afgeleid dat drie grotere groepen boven de Sint-Pietersberg werden gezien. Een clubje van vijf om 8.08, een groep van zes die door alle waarnemers gezien werd rond 9.15 uur en om 10.20 uur een drietal vogels tezamen. Verder werden nog diverse solitaire vogels en duo's gezien.

Over Cadier en Keer werden zeven vogels gelijktijdig gezien. Bij de trektelpost in Kerkrade ging het om een dagtotaal van 15 vogels, waaronder een groepje van zes. Verder werden die dag nog drie maal drie vogels samen gezien in Meijel, Sittard en de reeds vermelde groep boven Heerlen. Deze beide dagen lieten totalen zien van respectievelijk 32 en 87 vogels.

Buiten deze twee opmerkelijke dagen werden eerder, op 3 maart, door verschillende waarnemers vier vogels doorgegeven bij Vaals en op de Hamert bij Bergen vloog dezelfde dag een groep van drie vogels over. Op 8 maart vlogen nog drie vogels samen op uit het Elzetterbos bij Epen. Alle overige waarnemingen betroffen losse individuen of duo's.

Opvallend is dat met uitzondering van de waarnemingen uit Meijel en de Hamert alle groepen groter dan twee doortrokken beneden de lijn Roosteren-Roermond. In totaal vlogen tot 1 juni 306 Rode Wouwen over Limburg, waarvan 205 grofweg ten zuiden van Sittard. Dit is het hoogste aantal van dit millennium.

Nederland

In de rest van Nederland was deze eerste trek golf begin maart veel minder spectaculair.

Op 8 maart trokken vier Rode Wouwen samen over de Strabrechtse Heide (Noord-Brabant) en op 9 maart een drietal boven het Drents-Friese Wold (Friesland). Opmerkelijk was een groep van zes vogels boven Losser (Overijssel) op 20 maart.

Pas op 30 april was er weer een lichte trek golf met

Rode Wouw, Hamert,
6 mei 2010 (P. Palmen)

een paar leuke groepen; drie maal drie vogels in Zuid-Holland en Gelderland en vijf samen over Bennekom (Gelderland).

Alle overige waarnemingen toonden het standaardpatroon van individuele vogels en af en toe een tweetal. In Limburg was geen sprake van een duidelijke tweede trekpiek.

België

Ook op Waarnemingen.be werden in het voorjaar van 2012 enorme aantallen Rode Wouwen gemeld. Tot 5 maart trokken voornamelijk individuele vogels en tweetallen door. Maar op 3 maart vloog een groep van zeven vogels bij Meyerode (in de buurt van St. Vith) en bij Neufchâteau een viertal. Op 5 maart verschenen meerdere grotere groepen van drie, vier en zes vogels, met als klapper een pleisterende groep van 35 bij Florenville (ten zuiden van Neufchâteau). Dit was voor België meteen de grootste doorgegeven groep voor dit voorjaar. Op 6 maart leek de Belgische lucht vol Rode Wouwen. Dagtotalen van overtrekkers gaven de indrukwekkende aantallen 63, 42, 36 en 17. Onduidelijk is, of dit dagtotalen betreft van trekposten of van individuele tellers. Binnen en buiten deze dagtotalen werden groepen van 28, 25, 19, 17, 12, 11 en nog vele kleinere clubjes gemeld. Op deze opmerkelijke dag vlogen en verbleven minimaal 400 Rode Wouwen in België, waarbij dubbelmeldingen niet helemaal uit te sluiten zijn.

De meeste werden gezien in de zuidoosthoek van België, globaal onder de lijn Bouillon-Arlon. In dit deel

van Wallonië broeden overigens 150-180 broedparen Rode Wouwen (Jacob *et al.*, 2010). Deze broedvogels zijn meestal in februari terug in hun broedgebied. In hoeverre dit invloed heeft gehad op de waarnemingen is niet duidelijk. Maar ook westelijker, aan de Franse grens en rond Leuven en Namen, passeerden groepen. Hier vlogen zelfs de grootste op Waarnemingen.be ingevoerde groepen over.

Op 7 maart was er in België nog veel doortrek, hoewel aanzienlijk minder dan een dag eerder. Ook pleisterde er weer een grote groep, nu 28 vogels bij Sensenruth (in de omgeving van Bouillon). Verder werden nog bescheidener groepen van tien vogels en minder gemeld. Totaal zijn er op die dag minimaal 100 Rode Wouwen doorgegeven. Na 7 maart werden voornamelijk nog enkelingen en tweetallen gesignaleerd. Een uitzondering betreft nog een dagtotaal van 16 vogels die op 8 maart passeerden in de buurt van Genk. Uitgaande van het feit dat niet alle overvliegende vogels opgemerkt werden, moet de trek op 5 en 6 maart buitengewoon geweest zijn. Al met al enorme aantallen die de indruk geven dat bij ons in Limburg mogelijk nog de nodige vogels gemist zijn.

Duitsland

Via Ornitho.de was geen duidelijk beeld te krijgen van de trek van de Rode Wouw in met name de eerste decade van maart. Een vergelijking met eerdere jaren bleek, doordat deze site pas kort bestaat, (nog) niet mogelijk. Verdere gegevens waren helaas niet

voorhanden of ook zeer beperkt. Over de trek boven Duitsland in het voorjaar van 2012 valt daarom vooralsnog niets zinnigs te zeggen.

Discussie

Al met al was er in 2012 sprake van een bijzonder sterke en zichtbare trek van de Rode Wouw in een vrij kort tijdsbestek. Normaal wordt de soort in het voorjaar boven Limburg, maar ook Nederland, individueel en soms in tweetallen trekkend waargenomen. Meer dan een tweetal bijeen wordt slechts sporadisch gezien en zelfs op trektelposten is een dagtotaal van vijf vogels al heel mooi (LWVT/SOVON, 2002).

In een enkel geval gaat het in Limburg om meer vogels, zoals het maximum van vijf vogels op 2 mei 1976 bij Ubachsberg-Wijlre (Hustings *et al.*, 2006). Wel wordt melding gemaakt van doortrek op de trektelpost bij Geleen op 15 en 16 maart 1988 met dagtotalen van 38 en 14 vogels (Schols, 1988). Maar ook toen betrof het geen grote groepen. Op 15 maart vlogen twee groepen van drie en zeven duo's over. Op 16 maart waren dat één trio en één duo. De rest waren allemaal enkelingen (persoonlijke mededeling Ran Schols).

In het huidige millennium zijn in het voorjaar acht maal drie vogels tezamen gemeld en zijn maar vijf grotere groepen waargenomen in Limburg. Vijf wouwen trokken samen door op 7 maart 2009 boven de Kollenberg bij Sittard en groepen van vier vlogen op 18 maart 2006 over Etenaken, op 12 april 2009 over Linne, op 26 februari 2009 bij Broekhuizen en op 30 april 2011 over de Kruisberg bij Eys. Een groep van 16 Rode Wouwen, zoals op 6 maart 2012 in Heerlen, werd in Limburg dus niet eerder waargenomen.

Zowel in België als in Nederland werd in 2012 gemeld dat de vogels laag overtrokken en op thermiek hoogte probeerden te winnen. Uit eigen waarnemingen weet ik dat de Rode Wouw in het voorjaar dikwijls zeer hoog overtrekt. Bij het afspeuren van de lucht naar Kraanvogels vond ik vaker onverwacht Rode Wouwen die met het blote oog absoluut niet te zien waren. Mogelijk, dat meer Rode Wouwen werden waargenomen omdat ze nu lager vlogen.

Maar de weersomstandigheden van begin maart kunnen ook van invloed zijn geweest. Kraanvogels werden zeer ver naar het westen gedreven tijdens hun trek, die in dezelfde periode plaatsvond. Grote groepen Kraanvogels boven de duinen in het westen waren geen uitzondering dit jaar. Ook een jaar eerder, in maart 2011, werden Kraanvogels ver naar

het westen gedreven. De trek in het westen was dat jaar zelfs nog veel spectaculairder. Toch was er toen geen sprake van een opvallende doortrek van de Rode Wouw.

Ondanks het gissen naar een mogelijke oorzaak was in 2012 sprake van een unieke trek van de Rode Wouw. De gelukkigen die er iets van mee hebben gekregen, hebben ervan genoten.

Tot slot

Bij de analyse van de gegevens op Waarneming.nl bleek het niet altijd mogelijk te achterhalen of er sprake was van groepen of dagtotalen. Gelukkig werd regelmatig onder "Details" nadere informatie over de waarneming gegeven, maar dit was zeker niet altijd het geval. Bovendien blijft bij die wijze van invoer de exacte locatie van de individuele vogels en/of groepen nog onduidelijk. Daarom bij deze de oproep om in de toekomst alle losse waarnemingen altijd apart in te voeren onder vermelding van het tijdstip. Hierdoor zijn dubbelstellingen gemakkelijker te herkennen. Bovendien is in de overzichten de groeps grootte dan meteen zichtbaar. Dit geldt uiteraard niet alleen voor Rode Wouwen.

Dankwoord

Mijn eerste waardering gaat uit naar Jan Erik Kikkert die de gegevens van de eerdere jaren uit Waarneming.nl heeft gevist. Kees Koffijberg wil ik bedanken voor zijn hulp bij het zoeken naar en analyseren van de gegevens uit Duitsland. Verder mijn dank aan eenieder die zijn Rode Wouwen heeft ingevoerd in Waarneming.nl en Waarnemingen.be, vooral aan diegenen die daarbij ook de waarnemingstijden hebben vermeld. Hierdoor werd de analyse van de gegevens een stuk vereenvoudigd.

Literatuur

- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Jacob J.-P., C. Dehem, A. Burnel, J.-L. Dambiermont, M. Fasol, T. Kinet, D. van der Elst & J.-Y. Paquet, 2010. Atlas des nicheurs de Wallonie 2001-2007. Serie Faune-Flore-Habitats 5. Aves et Région wallonne, Gembloux.
- LWVT/SOVON, 2000. Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Schuyt & Co, Haarlem.
- Schols R., 1988. Uitzonderlijke trek van Rode Wouwen. *Limosa* 61: 193-194.

*Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34,
6418 GK Heerlen; rob.vd.laak@home.nl*

Zwarte Ibis, eindelijk echt twitchbaar in Limburg!

Patrick Lemmens

Soms kan een dag een erg verrassende wending krijgen. Dat ervoer ik aan den lijve op zondagochtend 15 april 2012 tijdens mijn maandelijkse Sovon watervogeltelling in Maasbracht. Het gebied loopt niet over van de leuke soorten en in april zijn al veel overwinteraars vertrokken. Na een kleine tien minuten lopen langs de plas Molengreend richting Clauscentrale moest ik, vanwege het volgende, mijn telling al min of meer staken.

Op nog geen 20 meter afstand landde een vreemde donkere vogel langs de oever van de Molengreend. Vanuit mijn ooghoek deed de vogel direct bijzonder aan. Grijpend naar mijn verreikijker en de rest van de bepakking snel neerzettend werd het gauw duidelijk. Een prachtige ongeringde Zwarte Ibis *Plegadis falcinellus* zat me rustig aan te kijken. En dat op een plek waar normaal niet veel meer dan wat verdwaalde Meerkoeten rondhangen.

Zwarte Ibis, Maasbracht, 15 april 2012 (P. Palmen)

Ik besloot om snel wat mensen te bellen. Na een aantal zenuwslopende seconden - want nauwelijks bereik - kreeg ik Albert Kleibeuker te pakken. Deze was samen met anderen op dat moment bij Oost-Maarland (Eijsden) aangekomen. Ze keerden direct om, terwijl ik de vogel inmiddels uit het oog was verloren. Er volgde een spannend half uur waarin we met zes personen, vanuit verschillende hoeken van de plas, probeerden de vogel terug te vinden. Ik ontdekte hem zelf weer aan de oever bij de Clauscentrale. Na een nieuw klein vlieggrondje landde de ibis rond 10.20 uur in de noordoosthoek van de Molengreend. Daar liet hij zich de rest van de dag prachtig bekijken door meer dan 30 vogelaars. De dagen erna is nog sporadisch gezocht, maar de vogel werd niet meer aangetroffen.

In Nederland worden vrijwel jaarlijks enkele Zwarte Ibissen waargenomen. Met een flinke nadruk op het westen van het land zijn 48 individuen gezien tussen 1980 en 1995; daarna jaarlijks enkele gevallen. Met duidelijke pieken in mei en januari komt de vogel in alle maanden van het jaar voor. Dit is opmerkelijk omdat de soort broedt in Zuid-Europa en overwintert in tropisch en zuidelijk Afrika (van den Berg & Bosman, 1999). De Limburgse waarneming viel samen met wat leek op een kleine influx van de soort in Nederland. In de maand april werden ca. 3-4 afzonderlijke dieren gezien (Waarneming.nl). Door het schuwe gedrag van de vogel en het feit dat deze ongeringd was, mag aangenomen worden dat het een wilde vogel betrof.

De vogel van Maasbracht was het negende zekere geval voor Limburg. De voorlaatste was een overvliegende exemplaar op 7 mei 2005 over Mariahoop (Hustings *et al.*, 2010). Met uitzondering van een vogel die in 1994 een aantal dagen in Brunssum verbleef, betrof het feitelijk de eerste goed twitchbare Zwarte Ibis. Het was voor vrijwel alle waarnemers een nieuwe Limburgse soort.

Literatuur

- van den Berg A. & C. Bosman, 1999. Zeldzame vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 1). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ovaas & N. Reneerkens, 2010. Avifauna van Limburg, update 2010. limburgsevogels.nl.

Patrick Lemmens, Florijnhof 8, 6075 GT Herkenbosch

Klein Vink op stelten: broedgeval van een Steltkluut

Carlo van Seggelen

Dagboek

Het begint allemaal op 9 mei 2012 wanneer twee Steltkluten *Himantopus himantopus* worden waargenomen bij een klein plasje aan de Walbeckerweg, Arcen, ingeklemd tussen Landgoed de Hamert en vakantiepark Klein Vink. De spanning stijgt; na drie dagen wordt nestindicerend gedrag vertoond. Het mannetje verjaagt fanatiek andere steltlopers die naar zijn idee te dicht bij zijn vrouwtje komen. Beide vogels laten er geen gras over groeien. Op 13 mei wordt er al gepaard en in de dagen erna duidt het gedrag op het maken van een nest(kuiltje). Vanaf ca. 22 mei wijst alles op daadwerkelijk broeden en diverse waarnemers zien veelvuldig broedaflossingen. Rond 8 juni is het even spannend. Naburige graafwerkzaamheden zorgen voor een stijging van de waterstand waardoor het nest dreigt weg te spoelen. De stijging stagneert gelukkig tijds. De vogels laten zich niet afschrikken en het broeden gaat onverdroten voort.

Op 13 juni 's middags is het dan zover. Twee donsjongen zijn uit het ei gekropen! Fanatieke waarnemers vragen zich af waarom de ouders toch blijven terugkeren naar het nest. Op 15 juni komt het antwoord; er wordt een derde jong ontdekt. Net als tijdens de eifase verdedigen beide ouders ook de jongen tegen ongewenste indringers. Luid alarmerend jagen de ouderlijke vogels alles weg dat in hun ogen te dicht bij hun kroost komt. Dagelijks wordt de familie Steltkluut nauwlettend door vogelaars gevolgd en ingevoerd op Waarneming.nl. Een fanatieke volger geeft de vogels zelfs namen. De ouders zijn Bets en Henk, hun jongen gaan als Ruud, Evelien en Hanna door het leven.

Het kroost groeit voorspoedig. Op 13 juli, ze zijn dan één maand oud, worden de eerste vlieg pogingen gezien. Een mooie waarneming is die van 15 juli, twee jongen vliegen rond maar het derde nog niet. Ongetwijfeld gaat het om het jong dat twee dagen later uit het ei is gekropen. Al na enkele dagen vertoeven de vogels aan de overzijde van de Walbeckerweg. Op 24 juli vliegt de hele familie zelfs bijna anderhalve kilometer naar het noordwesten en komt in het zuidelijk deel van De Hamert terecht. In de dagen erna pendelt het gezinnetje op en neer tussen De Hamert-zuid en de broedlocatie. En dan wordt het 30 juli, de laatste dag - zoals later

Steltkluut, Arcen, 13 juli 2012 (M. Verbeek)

blijkt - waarop de Steltkluten nog in het Limburgse broedgebied gezien zijn.

Broedduur en jongenzorg

Dankzij de warme belangstelling en genomen moeite om heel veel waarnemingen op Waarneming.nl in te voeren, kan een nauwkeurige reconstructie gemaakt worden van de start van de eileg, broedduur en zorg voor de jongen.

Op 13 juni zijn twee van de drie eieren uitgekomen. Met een gemiddelde broedduur van 22-25 dagen (Cramp & Simmons, 1983; Cuervo, 2005) moet het eerste ei bij Klein Vink op 20-23 mei zijn gelegd. De eerste waarnemingen van broedgedrag zijn van omstreeks 22 mei. Volgens Cramp & Simmons (1983) worden de eieren met een interval van 1-2 dagen gelegd en wordt pas begonnen met broeden na het leggen van het laatste ei. Dit lijkt niet te rijmen met de waarnemingen van een nog broedende vogel gedurende twee dagen nadat twee eieren al zijn uitgekomen. Het gedrag bij Klein Vink duidt eerder op het direct starten met broeden na het leggen van het eerste ei. De eerste twee jongen konden na 32 dagen vliegen, nadat na 30 dagen de eerste vlieg poging werd vastgesteld. Dit komt goed overeen met de vermelding van 28-32 dagen waarop jonge Steltkluten vliegvlug zijn volgens Cramp & Simmons (1983).

Broedbiotoop

Het terrein bestaat uit een mix van afgewerkte en nog niet afgewerkte delen van een voormalige zandwinningslocatie. Momenteel ligt aan weerszijde van de Walbeckerweg een als natuurgebied opgeleverd terrein, terwijl in aangrenzende percelen nog graafactiviteiten plaatsvinden. De reeds heringerichte delen zijn

overgedragen aan Stichting het Limburgs Landschap en worden beheerd als vennen met een heischrale oeverzone. Aan de zuidzijde van de nieuwe natuur grenzen de bungalows van vakantiepark Klein Vink. De nestlocatie ligt op een zeer schaars begroeide open zandvlakte van nog geen halve hectare. Aan de ene kant wordt deze omzoomd met een dichte vegetatie voornamelijk bestaande uit pitrus en aan de andere zijde door een ondiepe waterplas.

Gedrag

Steltkluten staan in de broedtijd bekend als vogels die fanatiek en luidruchtig hun nest en jongen verdedigen (Cramp & Simmons, 1983). Ook bij Klein Vink wisten beide ouders van wanten. Een dergelijk gedrag was geen overbodige luxe, want het nest lag open en bloot op de schaars begroeide zandvlakte. Terwijl een van de partners broedde, hield de andere vogel potentieel geïnteresseerde predatoren op afstand. Zo zijn er waarnemingen bekend van Zwarte Kraaien, Buizerd, Blauwe Reiger, Kokmeeuwen en zelfs een Vos die werden aangevallen door een van beide vogels. Het mag welhaast een wonder heten dat de eifase heelhuids werd doorstaan. Er zijn voorbeelden uit Spanje dat kolonies tot 70% mislukken, in belangrijke mate door predatie (Cuervo, 2005). Binnen Nederland zijn complete mislukkingen zelfs eerder regel dan uitzondering (Boele, 2012). Dankzij het alerte gedrag en ongetwijfeld een dosis geluk werd het broedgeval een succes.

Ook in de jongenfase bleven beide oudervogels waakzaam, al kregen de jongen tijdens het foerageren vaak ook enkele tientallen meters de ruimte. Een naderende indringer werd echter telkens vakkundig 'naar buiten' gewerkt. De actieradius van de Steltkluten was gering. De broedlocatie werd na

Stelklut met jongen, Arcen, 25 juni 2012 (H. Crommentuyn)

het uitkomen van de eieren ook benut als foerageergebied. Daarbij zijn de Steltkluten nauwelijks 100 meter verwijderd geweest van hun nestlocatie. Pas toen de jongen konden vliegen, belandden zij ook in aanpalende terreindelen.

Historisch perspectief

Sinds de jaren zeventig komen in Nederland vrijwel jaarlijks Steltkluten tot broeden. De aantallen wisselen daarbij sterk tot maximaal 30-35 broedparen (Bijlsma *et al.*, 2001; Boele & van Winden, 2007). Droogte in de mediterrane broedgebieden leidt gewoonlijk tot een toename van het aantal broedgevallen ten noorden van het reguliere broedgebied (Boele, 2012). Het zwaartepunt van de Nederlandse broedverspreiding ligt in het Deltagebied en Flevoland. Daarbuiten wordt slechts sporadisch gebroed. Limburg is altijd schaars bedeed met broedende Steltkluten, al was het succesvolle broedgeval in 1931 op de Beegderheide het eerste van Nederland (Bijlsma *et al.*, 2001; Hustings *et al.*, 2006). Nadien werd in onze provincie enkel nog gebroed in 1935 (4 paar) en 1939 (1 paar), telkens in het Peelgebied (Hustings *et al.*, 2006). Op het Nieuw Heerenven op De Hamert, slechts enkele kilometers verwijderd van de broedplek in 2012, zijn de afgelopen jaren verschillende malen Steltkluten gezien. De soms dagenlange aanwezigheid ging wel eens gepaard met quasi-nestbouwgedrag, maar resulteerde nooit in een serieuze broedpoging.

Ringactie

In Nederland zijn tot en met 2011 in totaal 97 Steltkluten geringd en er zijn acht terugmeldingen uit het buitenland bekend, alle uit Frankrijk (van der Jeugd & van Andel, 2012). Het betreft drie in Nederland geringde nestjongen en vijf terugmeldingen van in Frankrijk ge(kleur)ringde vogels (Boele & van Winden, 2007). De oudste terugmelding is zelfs uit Limburg afkomstig. Eén van de geringde jongen in 1931 op de Beegderheide werd op 28 augustus van hetzelfde jaar in Oise (Frankrijk) terug gemeld op ca. 320 km (Hustings *et al.*, 2006).

Dankzij deze ringactiviteiten is iets meer bekend over de herkomst van in Nederland waargenomen Steltkluten én ontstaat inzicht waarheen jonge Steltkluten vertrekken die in Nederland uit het ei zijn gekropen. Een inzicht dat alleen verkregen kan worden door vogels te ringen. Die unieke kans deed zich dit jaar in Limburg voor.

Op 27 juni werd door de auteur in de vroege ochtend een ringpoging gedaan. Dit vroege tijdstip werd

Juvenile Steltkluten
Arcen, 21 juli 2012
(W. Vergoossen)

speciaal gekozen omdat op dat moment geen andere menselijke activiteiten plaatsvonden. Daarmee konden de vogels hun rust na de ringactie terugvinden, nog voordat de graafwerkzaamheden in het aanpalende terrein werden gestart.

Waar de jongen zich schuilhielden, was niet moeilijk te ontdekken. Hoe dichterbij het jongespul, hoe hoger het decibelgehalte van beide oudervogels. Door weer weg te lopen daalde het niveau bijna recht evenredig. Vanwege de bijna perfecte manier van verstopping was het daadwerkelijk vinden van de jongen geen sinecure. Aanvankelijk leek het logisch dat zij zich schuilhielden in de dichte en hoge pitrusvegetatie. Niets bleek minder waar toen één jong precies op de grens van de open zandige en dicht begroeide gebiedsdelen werd gevonden. Daarbij vertoonde de vogel een voor Steltkluten typisch drukgedrag (Cramp & Simmons, 1983): plat op de grond met kop en snavel langgerekt naar voren. Een voorbeeld van een dergelijk gedrag werd ook al in 1931 door François Haverschmidt fraai op de gevoelige plaat vastgelegd bij het broedgeval op de Beegderheide (Hustings *et al.*, 2006). Eenmaal gevonden, werd dit jong voorzien van een aluminium ring aan de linker-

poot (boven het loopbeen) en werden diverse maten en het gewicht genomen (tabel 1). Op het moment van ringen was het jong 14 dagen oud. Er werd niet verder gezocht naar de beide andere jongen om verstoring te voorkomen. Om dezelfde reden werd ook geen nieuwe poging meer ondernomen. De waarnemingen later die dag, en de daaropvolgende dagen, lieten zien dat alle vijf de Steltkluten na het ringen hun normale gedrag hadden hervat. Uiteraard zal de tijd uitwijzen of deze geringde Steltkluit een (buitenlandse) terugmelding oplevert. Een eerste terugmelding vanaf de broedlocatie is er al, hetgeen tevens bewijst dat het aflezen van de ring in het veld onder gunstige omstandigheden mogelijk is. Rob Voesten las namelijk op 14 juli de geringde jonge Steltkluit af vanaf de Walbeckerweg.

Literatuur

- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Avifauna van Nederland 2. Algemene en schaarse vogels van Nederland. GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Boele A., 2012. De Steltkluit als broedvogel in Nederland in 1990-2011. *Limosa* 85: 68-72.
- Boele A. & E. van Winden, 2007. Steltkluit: zomergast uit het droge zuiden. *SOVON-Nieuws* 20(2): 7-8.
- Cramp S. & K.E.L. Simmons (eds), 1983. *The Birds of the Western Palearctic* 3. Oxford University Press, Oxford.
- Cuervo J.J., 2005. Hatching success in Avocet *Recurvirostra avosetta* and Black-winged Stilt *Himantopus himantopus*. *Bird Study* 52: 166-172. British Trust for Ornithology.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- van der Jeugd H. & W. van Andel, 2012. Ringverslag 2011. *Op Het Vinkentouw* 125: 6-17.

Tabel 1. De maten en het gewicht van de geringde jonge Steltkluit.

	maten in mm, gewicht in gram
Vleugel	39,5
Tarsus	43,6
Snavellengte	28,7
Snavelhoogte	5,1
Gewicht	86

Carlo van Seggelen, Zwarte Weg 2, 2490 Balen (B)

Vogelwaarnemingen

Aflevering 28 Het ornithologische jaar 2011

Ook in deze editie van Limburgse Vogels wordt een overzicht gegeven van de meest bijzondere Limburgse vogelwaarnemingen. De ingevoerde meldingen op Waarneming.nl vormen de basis voor deze selectie. Dit overzicht bestaat uit een bespreking van de meest zeldzame soorten, aangevuld met opmerkelijke waarnemingen van minder zeldzame soorten. Uitgangspunt is de Avifauna van Limburg; de hierin genoemde soorten met de status dwaalgast, onregelmatige of zeldzame gast worden besproken in dit artikel. Het overzicht is ontstaan uit een selectie van 144.700 waarnemingen. Dit zijn er iets meer dan in 2010. Er zijn in totaal 253 soorten gemeld, exclusief 26 exoten. Er zijn in 2011 twee nieuwe soorten voor Limburg vastgesteld, namelijk Kleine Canadese Gans en, onder voorbehoud van de beoordeling door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA), Citroenkwikstaart. Gevallen die beoordeeld worden door de CDNA zijn alleen vermeld als de waarneming reeds is aanvaard of nog in behandeling is. In het laatste geval wordt dit in de tekst vermeld. Voor de overige soorten die landelijk niet maar in Limburg wel zeldzaam zijn, geldt het volgende principe. De waarneming mag niet als 'onzeker' staan ingevoerd en is goedgekeurd door een admin van Waarneming.nl. Niet alle meldingen die daarvoor in aanmerking komen zijn overigens reeds beoordeeld door admins. De opsomming is aangevuld met bijzondere gevallen van minder zeldzame vogels. Voor de volgorde van de soorten is de systematiek aangehouden van Van den Berg, 2012; Lijst van Nederlandse vogelsoorten. Alle mensen die de moeite namen om hun waarnemingen in te voeren, worden daarvoor zeer bedankt.

Van eenden tot duikers

In tegenstelling tot eerdere jaren waren **Wilde Zwanen** dit jaar niet erg schaars. Door de vroeg in de winter optredende strenge koude met veel sneeuw in het oosten van Europa en de hoge waterstanden in de Maas half januari, vonden leuke aantallen Wilde Zwanen de weg naar het Limburgse Maasdal. Meer informatie hierover is te vinden in het artikel in de editie van 2011 van G. Lamers & T. Selten. **Taigarietganzen** zijn deze eeuw bijzonder zeldzaam

geworden, zowel in Limburg als ook in de rest van Nederland. Diverse keren werd melding gemaakt van deze soort in de provincie, maar slechts enkele malen betrof het een door een foto begeleidde en door soortexperts bevestigde waarneming. Dit was het geval met solitaire vogels op 16 januari in de Kuilkensgreend, Stevensweert en op 26 januari (Siebengewald) en 16 februari (Mook) in de Kop van Limburg. Een **Dwerggans** werd gezien op 8 februari bij Nederweert. Aanvaard door CDNA bevond de eerste **Kleine Canadese Gans** (*Branta hutchinsii*) voor Limburg zich nabij Roosteren op 16 januari (zie bijdrage elders in deze editie). Een **Roodhalsgans** dook regelmatig op van januari tot in maart in de omgeving van Stevensweert. Vanaf 20 oktober tot eind december was dit gansje hier wederom aanwezig. Ook in het noordelijke Maasdal werd zowel nabij Milsbeek als bij Gennep in januari een vogel opgemerkt. Normaliter verschijnen er jaarlijks wel enkele, doorgaans solitaire, **Rotganzen** in Limburg. De groep van 26 vogels op 1 januari bij de Stevolplas is dan ook de grootste groep ooit in Limburg gezien. Op 20 januari vertoefden enkele solitaire Rotganzen op dezelfde plas en bij de Kuilkensgreend. Op 29 en 30 oktober verbleef een groep van 5 onvolwassen vogels aan beide zijden van de Grensmaas bij Stevensweert en op 28 januari hield zich een Rotgans op tussen honderden Nijlganzen in de uiterwaarden van Afferden. De betere plekken om **Krooneenden** te zien waren de Bosmolenplas, de WML-plas, de Ooldergreend en De Weerd bij Roermond, met in de winterperiode meerdere exemplaren. Op enkele andere plekken werden solitaire vogels waargenomen. **Witoogeenden** werden gezien bij Roobeek, Arcen van 15 april t/m 1 mei (vrouw) en van 4-26 december op de Koeweide bij Wessem/ de Brandt, Stevensweert (man). Aan het begin van het jaar werden van diverse plekken **Toppers** gemeld. De meeste vogels zaten op de Stevolplas (maximaal 18). Andere locaties waren de Mookerplas, De Weerd bij Roermond en de Eijsder Beemden en de Pietersplas bij Maastricht. **Eiders** werden gezien op de Kuilkensgreend, Stevensweert (adulte man) van 8-16 januari, op 12 en 13 maart op de Molengreend bij Maasbracht (adulte man), van 9-13 april bij de Brandt (man), op 13 juni bij Eijsden (1) en op 12 november op de Asseltse Plassen (1). Een **Grote Zee-eend** op de Bosmolenplas was al eind 2010 aanwezig en bleef hier tot 26 januari. Op 17 december dobberde een tweetal op Osen. Van 23-28 december was een duo aanwezig op de Oolderplas en tussen

*Witoogeend, Wessem,
9 december 2011
(N. Hulsbosch)*

26 en 30 december een solitaire vogel op de Grote Hegge, Thorn. In alle gevallen ging het om eerste kalenderjaar vogels of adulte vrouwtjes. Van 18-25 december zwom een vrouwtje **Ijseend** bij Roermond op de Spoorplas. De verspreiding van **Middelste Zaagbekken** bleef beperkt tot de Midden-Limburgse Maasplassen, met enkele exemplaren tot 17 maart en weer vanaf 12 november. Er werden opnieuw enkele **Roodkeelduikers** gezien. Zo waren vogels aanwezig van 11-13 november op de Asseltse Plassen, van 15 november tot het einde van het jaar in het plassen-gebied van de Oolderplas, Gerelingsplas en Merum (maximaal 5) en van 20 december tot het einde van het jaar op de Stevolplas (1). De **Parelduiker** die al vanaf 29 december 2010 op De Weerd bij Roermond rondhing, bleef er tot en met 4 januari.

Van reigers tot valken

Een roepende **Woudaap** werd ook dit voorjaar weer gehoord in de Doort, Echt. Van 13 juli t/m 1 augustus waren dagelijks meerdere **Kwakken** te bewonderen bij de Eijsder Beemden (maximaal 4 juvenielen en 1 adult). Een gelukkige waarnemer zag de op 5 juni de al langere tijd in België verblijvende **Ralreiger** vanaf de Nederlandse zijde van de Maas nabij Meers terugvliegen naar België. De waarneming staat nog onder beoordeling van de CDNA. Indien aanvaard is dit het tweede geval voor Limburg. In totaal zijn 17 waarnemingen van **Kleine Zilverreigers** doorgegeven. Meestal ging het om solitaire vogels, maar op 8 mei stonden twee vogels op het Nieuw Heerenven bij De Hamert en vlogen er vier over de telpost Loozerheide

bij Weert. Van 21-23 mei waren er vier aanwezig bij de Schoorkuilen, vanaf 3 augustus tot drie exemplaren bij Elba, Grevnbicht en vanaf 3 september eveneens drie bij de Eijsder Beemden. Tot slot vloog op 18 september een vijftal over Vlakbroek, Koningslust. Er werden 10 **Purperreigers** doorgegeven. Vermeldenswaardig - omdat trekkers vaak maar kortstondig aanwezig zijn - is een juveniele vogel die van 17-22 augustus verbleef in het dal van de Rode Beek bij Schinveld. Zowel in het voorjaar als het najaar werden meerdere **Zwarte Ooievaars** gezien. De dagen met de hoogste aantallen waren 1 mei, toen er 16 vogels - waaronder een groep van 15 - over telpost Loozerheide vlogen. En op 1 augustus verbleven er 13 in de Grootte Peel. **Lepelaars** werden vanaf april weer gezien en waren het talrijkst in juli en augustus, met op meerdere plekken pleisterende groepen. Plaatsgetrouwe **Roodhalsfuten** verbleven op de WML-plas tot 15 mei (maximaal 5) en vanaf 9 oktober (maximaal 2), evenals op de Oolderplas (1) vanaf 15 november. Daarnaast werden losse exemplaren gezien op de Bosmolenplas en de Stevolplas. **Kuifduikers** verschenen op de WML-plas vanaf het begin van het jaar tot en met 21 maart (maximaal 3) en vanaf 27 oktober (1) en op de Bosmolenplas vanaf 11 november (1). Verder zijn er waarnemingen van de Stevolplas op 2 januari (2) en 21 november (1) en van de Pietersplas op 3 april (vogel in zomerkleed). Een **Vale Gier** werd op 23 oktober gefotografeerd terwijl hij over Geleen vloog. Er zijn krap 20 **Grauwe Kiekendieven** doorgegeven. In vrijwel alle gevallen betrof het overvliegende vogels, met de nadruk

---

op april-mei en augustus-september. Van 14-16 oktober trokken grote aantallen **Buizerds** over met name Noord-Limburg. Vijf trektelposten noteerden deze dagen in totaal 2520 vogels waarvan op 15 oktober alleen al over telpost De Hamert 874 stuks. **Rode Wouwen** (zie bijdrage elders in deze editie) en **Blauwe Kiekendieven** deden het eveneens goed met 104 respectievelijk 46 exemplaren. Ondanks het uitblijven van een influx, werden ook in 2011 enkele **Roodpootvalken** gezien. Op 8 mei vlogen liefst drie exemplaren over telpost De Hamert (2 vrouwen en 1 man), gevolgd door een man op 15 mei op dezelfde plek. Op 11 juni zagen meerdere vogelaars een tweede kalenderjaar vrouw nabij Epen.

Van rallen tot steltlopers

Er werden slechts twee **Porseleinhoenders** gemeld. Van 18-20 april riep een vogel bij De Zoom, Nederweert. Bij de Stevolplas vertoefde een juveniele vogel op 6 en 7 augustus. Extreem sterke doortrek van **Kraanvogels** vond plaats op 7 en vooral 8 maart. Hoewel lastig te achterhalen vanwege dubbelstellingen ging het ongetwijfeld om enkele tienduizenden vogels, met per locatie soms ettelijke duizenden op één dag. **Steltkluten** werden gezien op 19 april op het Nieuw Heerenven (2), van 25-30 april bij het Reigersbroek, Montfort (maximaal 3), op 27 april en 13 mei op de Stevolplas (1) en op 11 mei op Klein Vink bij Arcen (3). Najaarswaarnemingen bleven beperkt tot een enkele op 2 september bij Itteren. **Kluten** blijven schaars in Limburg. Op 29 maart trok er een over De Banen bij Nederweert. Op 22 en 23 april (1), 13 mei (3) en 18 mei (2) verbleven vogels op de Stevolplas en op 13 mei op het Nieuw Heerenven (3). Het jaar was bijzonder goed voor **Morinelplevieren** (zie bijdrage elders in deze editie). Op 23 april werd de eerste gezien op telpost Loozerheide. Van 24-30 april waren eerst 5 en later 8 exemplaren aanwezig nabij Wahlwiller, Wittem. Op 26 augustus werd een groep van 7 vogels ontdekt bij Klein-Welsden bij Margraten. Vanaf diezelfde datum tot en met 29 augustus verbleven op twee plekken maximaal 19 vogels bij Schinnen. Daarnaast werden overtrekkende solitaire vogels opgemerkt op 28 augustus bij Valkenburg en telpost Loozerheide, op 30 augustus en 2 september op telpost De Hamert (1) en op 2 oktober in de Bouxweerd bij Buggenum. Een pleisteraar deed op 1 september het hamsterreservaat te Sibbe aan. Er waren 11 waarnemingen van **Zilverplevieren**, het merendeel uit mei (5) en september (4). Erg leuk was de ontdekking van een onvolwassen **Steppekievit** in

een groep Kieviten in het Meerlebroek bij Beesel op 21 september. De vogel is door velen gezien en bleef in de omgeving tot en met 3 november (zie bijdrage elders in deze editie). **Kleine Strandlopers** waren in 2011 weer spaarzaam vertegenwoordigd, met een tweetal in mei en een drietal in juni. In het najaar was de soort met zes vogels net zo schaars. Van de **Temmincks Strandloper** werden 11 waarnemingen doorgegeven van in totaal 15 vogels. Het jaar 2011 leverde tweemaal **Gestreepte Strandlopers** op in de provincie. De eerste was aanwezig van 30 september tot 4 oktober op het Nieuw Heerenven, zowel ten noorden als ten zuiden van de weg. Deze vogel zorgde in eerste instantie voor wat discussie over de juistheid van de determinatie. De tweede vogel was aanwezig bij de Schoorkuilen van 2-5 november en kon tot op korte afstand worden benaderd. Hiermee komt het totaal aantal gevallen in Limburg op negen. Opvallend is dat er in 2011 geen enkele **Krombekstrandloper** is gemeld! De enige waarneming van een **Kanoet** dit jaar was tevens een opvallende. Op 16 en 28 januari was een vogel aanwezig in de Eijsder Beemden tussen de daar aanwezige ganzen. Ook dit jaar werden weer diverse **Rosse Grutto's** gezien. Een vogel werd ontdekt bij de Kuilkensgreend op 26 februari en op 2 en 3 maart (dezelfde?). Van 8-12 mei was een vogel aanwezig bij het grindgat van Itteren. Op 19 augustus vloog kort voor middernacht een luidruchtig groepje over bij Middelaar. Ten slotte vlogen twee vogels langs Elba, Grevenbicht op 11 september. Tussen 30 april en 4 mei was er uitzonderlijk sterke doortrek van **Bosruiters** in Limburg (zie bijdrage elders in deze editie). Er werden op drie plekken **Steenlopers** gezien. Van 29 mei t/m 1 juni was een vogel aanwezig bij de Stevolplas. Op 4 september werd een vogel ontdekt bij de Bouxweerd. Deze vogel stak diezelfde dag de Maas over en werd teruggevonden bij de Asseltse Plassen. Een ronduit bizarre waarneming betrof een groep van 24 Steenlopers die op 30 augustus een verbijsterde teller op telpost De Hamert op slechts enkele meters passeerde.

Van meeuwen tot spechten

Een eerste zomerkleed **Drieteenmeeuw** werd op 29 april gefotografeerd op de Leemput, Milsbeek. Deze zeevogel wordt slechts mondjesmaat in het binnenland waargenomen en dan doorgaans in het najaar na een harde zeewind. Van 29 mei t/m 3 juni verbleef een **Lachstern** op de Stevolplas. Het was een vrij goed jaar voor **Reuzensterns**, met waarnemingen op 17 april (langsvliegend over de Maas

*Gestreepte Strandloper,
Schoorkuilen,
Nederweert,
5 november 2011
(G. Lamers)*

bij de Eijsder Beemden), 20 april (Stevolplas), 30 april (langsvliegend over de Maas bij De Hamert) en mogelijk dezelfde vogel eerst langs Maastricht, daarna bij Itteren en ten slotte op de Stevolplas). **Dwergsterns** werden gezien op 11 mei boven de Stevolplas, op 4 juni bij Itteren en op 26 augustus bij het Meerlebroek. Van 19-22 april vloog een **Witwangstern** boven de Stevolplas, op 20 april kort vergezeld van een tweede. Ook voor **Witvleugelsterns** moest je bij de Stevolplas zijn. Op 25 april waren hier vijf vogels aanwezig en van 1-3 mei vloog hier één vogel rond. De **Grote Stern** is een dwaalgast in Limburg. Bijzonder is dan ook de ontdekking van een tweekant aan de Maas bij Maastricht op 18 juli.

Naast de bekende locaties in Zuid-Limburg werden ook op een enkele plek elders in de provincie **Oehoe's** waargenomen. De meeste **Velduilen** zijn doortrekkers en werden gezien in april-mei (5) en oktober (3). Daarnaast vertoefden op vier verschillende plaatsen in de winter **Velduilen**. **Bijeneters** werden gemeld op 21 april overvliegend bij Echt (2), op 22 en 23 april bij het Meerlebroek (2), op 24 mei bij de Pietersplas (1) en op 19 juli bij Cottessen (1). Tussen 5 en 16 augustus werd een groep van 12 vogels onregelmatig gezien op De Meinweg en Posterholt. Er werden minimaal drie **Hoppen** gemeld. Op 9 mei werd een vogel opgemerkt bij het Wolfsven, Bergen. Op 17 augustus werd er een gefotografeerd bij De Brem, Heijen en op 15 oktober was een vogel aanwezig op telpost Grootte Peel. In totaal werden 21 **Draaihalzen** doorgegeven, waarvan het merendeel in augustus en september.

Van kraaien tot gorzen

Noordse Kauwen, telkens solitaire exemplaren, werden gezien op 22 januari in de uiterwaarden bij Aijen, op 5 februari bij Klein- en Groot-Welsden en op 18 november bij Maasbree. Er werd een 30-tal **Raven** gemeld. De zeven waarnemingen van de **Buidelmees** staan in schril contrast met de aantallen in de jaren negentig van de vorige eeuw. Met slechts één melding blijft de **Baardman** erg schaars in Limburg. Op 14 oktober vlogen zeven exemplaren over telpost De Hamert. Ook in 2011 hield het paartje **Kuifleeuweriken** stand op Tradeport-West bij Venlo. Van 17 januari t/m 22 maart waren twee **Strandleeuweriken** aanwezig bij Sibbe. Op 23 september troffen de ringers op de Loozerheide in de netten een **Bladkoning** aan. Begin 2011 is nog een flink aantal **Witkopstaartmezen** gezien. Dit is een uitvloeisel van de invasie in het najaar van 2010. Voor meer informatie wordt verwezen naar de bijdrage in Limburgse Vogels 2011. Zingende **Orpheusspotvogels** werden waargenomen in het Gerendal bij Schin op Geul vanaf 4 mei tot eind juni (enige tijd zelfs 2 mannen), bij de Nederlands-Duitse grens te Asenray vanaf 15 mei, bij de Vredepeel, Venray van 10-15 juni en van 1-12 juni en weer vanaf 3 juli in het Geuldal bij Bommerig. Tevens was een zingende man aanwezig bij de Vrakelberg van 28-30 mei. Met 20 gemelde exemplaren blijft de **Rietzanger** in Limburg een schaarse vogel. Er werd dit jaar slechts één zingende **Grote Karekiet** opgemerkt. Deze zong van 8-22 mei aan de westoever van dagstrand Seurenheide, Leukermeer. Er werd aan het begin van het jaar een klein aantal **Pestvogels** gezien. Bij Maasbree

Strandleeuweriken,
Sibbe, 19 januari 2011
(R. Schols)

(maximaal 3) en bij Heerlen (7) verbleven de vogels voor langere tijd. Naast de verschillende bosgebieden in het Heuvelland werden ook op enkele plekken in Noord- en Midden-Limburg **Kortsnavelboomkruipers** waargenomen. De **Waterspreeuw** bij Ingendael, Valkenburg werd op 4 december ontdekt en kreeg later gezelschap van een tweede exemplaar (zie bijdrage elders in deze editie). Minimaal één vogel bleef tot in het nieuwe jaar. Het ging, zoals in Limburg tot nu toe steeds het geval was, om de ondersoort *cinclus*, ook wel bekend als Roodbuikwaterspreeuw. Intrigerend vanwege de late datum was een langssnorrende vogel over de Geul bij Schin op Geul op 4 juni. Er werden enkele **Engelse Kwikstaarten** gemeld. Van 3 april tot zeker 28 mei was een exemplaar aanwezig langs de A67 bij Maasbree. Van 22 april t/m 3 mei werden tot maximaal vier vogels gezien bij de Stevolplas. Op 2 mei passeerde een vogel telpost De Hamert en op 5 mei werd een vogel opgemerkt bij Elba, Grevenbicht. Op 2 september vloog een **Citroenkwikstaart** over telpost De Hamert. De vogel is gezien en er is een geluidsopname gemaakt. De waarneming is ingediend bij de CDNA en betreft, indien aanvaard, het eerste geval voor Limburg. **Rouwkwikstaarten** waren ook in 2011 uiterst schaars in de provincie. Verwisseling met wat donker uitgevallen Witte Kwikstaarten is niet altijd uit te sluiten. Het enige, met foto's gedocumenteerde geval betrof een vogel bij Zwartwater, Venray van 5-8 mei. **Grote Piepers** vlogen tussen 30 september en 30 oktober vooral over de telposten Loozerheide (4) en De Hamert (3). Daarbuiten werd op 5 november

een overvliegende vogel gemeld uit de omgeving van Wahlwiller. **Duinpiepers** werden vooral opgemerkt tussen 20 augustus en 20 september. Er is slechts een handvol meldingen uit het voorjaar. In 2011 zijn circa 10 **Roodkeelpiepers** waargenomen. Het merendeel hiervan werd gezien in het voorjaar (7). De beste plek was dit jaar de Stevolplas, waar tot tweemaal toe een vogel werd aangetroffen, waarvan één exemplaar twee dagen aanwezig was. Er waren twee waarnemingen van de **Roodmus** in 2011. De eerste betrof de vangst van een vrouwtje in de Groote Peel op 20 mei. Het tweede geval was een zingende, eerste zomer man bij het Beeselsbroek op 3 juni. **Sneeuwgorzen** zijn net zo schaars, met eveneens slechts twee waarnemingen. Op 24 oktober vloog er een over telpost De Hamert en op 28 oktober over telpost Loozerheide. Er werden negen **Ijsgorzen** gemeld, uitsluitend op de trektelposten De Hamert en Loozerheide. Er werden slechts negen **Ortolanen** doorgegeven, het merendeel van trektelposten. Alle vogels werden gezien in mei en september. De meeste meldingen van **Grauwe Gorzen** kwamen uit de Zuid-Limburgse wintergebieden. De drie vogels die eind 2010 werden gevonden op de Kraijelheide, bleven hier tot zeker 4 januari aanwezig. Buiten deze gebieden werd op 4 juni een zingende vogel aangetroffen in de uiterwaarden bij Aijen, en een zingende man bij de Kunderberg, Voerendaal op 27 juni.

Jan Erik Kikkert, Kullweg 1, 47652 Weeze (Dld);
kikkert99@hotmail.com

COÖRDINATIE PROJECTEN EN SOORTONDERZOEKEN IN LIMBURG

PROJECTEN

Broedvogelonderzoek Sovon

SOVON, afdeling Monitoring, A.J. van Dijk
Natuurplaza (gebouw Mercator 3, universiteits-
terrein Nijmegen), Toernooiveld 1, 6525 ED
Nijmegen, tel. 024-7410410, www.sovon.nl
Postbus 6521, 6503 GA Nijmegen

Districtscoördinatoren Broedvogeltellingen Limburg Sovon

District Limburg-Noord

H.P. Uebelgünn en G. Lamers
p/a Dorperweiden 27, 5975 BA Sevenum
tel. 077-4673049, hanspeter.susan@kpnplanet.nl
District Limburg-Zuid (vacant na 1 januari 2013)
J.J. Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26
6211 NB Maastricht, tel. 043-3257523
jan.joost.bakhuizen@xs4all.nl

Watervogeltellingen Sovon

Coördinator Limburg: T. Cuijpers
Wilhelminalaan 26, 6107 AK Stevensweert
tel. 0475-551579 of 06-54320606
toncuijpers@gmail.com

Bekentellingen Zuid-Limburg

J.J. Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26
6211 NB Maastricht, tel. 043-3257523
jan.joost.bakhuizen@xs4all.nl

Coördinatie Broedvogelonderzoek Maasdal

Gaby Bollen (Vereniging Natuurmonumenten)
p/a Sovon, Nijmegen (adres zie boven)

Wetlandwacht Vogelbescherming Nederland

De Groote Peel & De Verheven Peel
B. van Noorden, Maassingel 144
5751 VS Deurne, tel. 049-3320189

Website Vogelstudiegroep

www.limburgsevogels.nl. Beheerder: P. Palmen

Website Natuurhistorisch Genootschap Limburg

www.nhgl.nl (zie onder studiegroepen: vogels)

Mailgroep Vogelinfolimburg

Aanmelden: blanco mailtje sturen naar
vogelinfolimburg-subscribe@yahoogroups.com
en daarna eenmalig bevestigen.
Informatie: R. Schols, Houtstraat 37,
6127 EB Grevenbicht, tel. 046-4859590

Vogelarchief Limburg

Waarnemingen insturen naar Natuurhistorisch
Genootschap, Vogelarchief Limburg,
Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond
of per e-mail naar vogelarchief@nhgl.nl
Zelf invoeren kan op www.waarneming.nl
of via de invoermodule van het NHGL,
wachtwoord en toegangscode verkrijgbaar
bij k.letourneur@nhgl.nl

Dwaalgasten en Zeldzaamheden (DBA/CDNA)

M. Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen
tel. 043-4552511, m.berlijn@mandema.nl

SOORTONDERZOEKEN

Kerkuil

Provinciaal coördinator: H. Beckers
Schaapsweg 72, 6077 CG St. Odiliënberg
tel. 0475-533003, boomvalk@home.nl
Regionale coördinatoren:
Noord-Limburg
R. Bovee, tel. 077-4672253
Midden-Limburg
L. Verbeek, tel. 0475-534391
Zuid-Limburg
P. Steijnen, tel. 046-4332155

Steenuil

Provinciaal coördinator: T. Custers
tel. 043-3649649, steenuilen.limburg@home.nl

Oehoe

Contactadres:
S. van Lierop, Achter de Hoven 3,
6067 AH Linne, tel. 06-43054431

Gierzwaluw

Gierzwaluwbescherming Nederland (GBN)
Vertegenwoordigers:
Midden-Limburg
J. Vreken, tel. 0475-482817
j.vreken@ziggo.nl
Zuid-Limburg
H. van de Laar, tel. 045-5273211
hans.van.de.laar@hetnet.nl

Roek

Kolonietellingen: J. Ummels
Essendijk 15, 6243 BH Geulle
tel. 043-3645606

Artikelen

- 1 Zeldzame en schaarse broedvogels in Nederweert in 1994-2011 (Thijs Loven)
- 14 De Steenuil in Limburg: steeds beter onderzocht (Ronald van Harxen & Pascal Stroeken)
- 22 Overwinterende ganzen in de Peelvenen aan het begin van de 21e eeuw, 2001-2011 (Boena van Noorden)
- 39 Grotere aantallen Kraanvogels boven Limburg verklaard (Rob van der Laak & Jan Erik Kikkert)
- 48 Slaaplaatsstellingen van Blauwe Kiekendieven op De Meinweg in 2012 (Jan Boeren & Peter Heuts)
- 53 Stevol, sterrenparadijs in Midden-Limburg (Nicky Hulsbosch & Dennis Jeurissen)
- 57 Zeldzame broedvogels in Limburg in 2011 (Jan Joost Bakhuizen, Hans-Peter Uebelgünn & Geert Lamers)
- 66 Voorjaarsfenologie 2011 (Tom Zeegers)
- 69 Henri Nillesen, de eerste Limburgse avifaunist (Ruud Vlek & Justin Jansen)

Bijzondere waarnemingen

- 78 Hutchins' Canadese Gans, een nieuwe aanvulling voor de Limburgse lijst (Max Berlijn)
- 79 Bosruiters bij bosjes (Raymond Pahlplatz)
- 81 Pleisterende Morinelplevieren in Zuid-Limburg, voorjaar en najaar 2011 (Wil Quaedackers, Vincent de Vos, Ger de Hoog & Rutger Zeijpveld)
- 83 Een Steppekieveit te Meerlebroek, najaar 2011 (Albert Kleibeuker)
- 86 Waterspreeuwen langs de Geul bij Ingendael (Valkenburg aan de Geul), in de winter van 2011/2012 (Clèry Houten)
- 87 Een Vaal Stormvogeltje boven de Oolderplas op 4 januari 2012 (Willem Vergoossen)
- 89 Zearendspektakel boven de Maasplassen in februari 2012 (Joris Verhees)
- 91 De eerste Ringsnavelmeeuw in Limburg (Jeroen Nagtegaal)
- 93 Opmerkelijke trek van Rode Wouw in het voorjaar van 2012 (Rob van der Laak)
- 96 Zwarte Ibis, eindelijk echt twitchbaar in Limburg! (Patrick Lemmens)
- 97 Klein Vink op stelten: broedgeval van een Steltkluut (Carlo van Seggelen)

Vogelwaarnemingen

- 100 Aflevering 28; Het ornithologische jaar 2011 (Jan Erik Kikkert)

